Digitized by Google

652
99

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

PROEVE

EENER

JAVAANSCHE SPRAAKKUNST

DOOR

GOTTLOB BRUCKNER.

ZENDELING.

GEDRUKT TE SERAMPORE

IN DE MISSIONS-DRUKKERY

1830.

Digitized by Google

Koninklijke
Bibliotheek
te 's Hage.

Digitized by Google

VOORBERIGT.

Het Javaansch schrift wordt gelezen van de linker naar de regter hand gelijk de Europische talen, hebbende een fraai Alphabeth bestaande uit twintig Letters en uit tien andere Teekens die gedeeltelijk voor *Klinkers* dienen, en gedeeltelijk tot andere eindens gebruikt worden. Echter ondergaan deze weinige Letter teekens te zamen, zoo veele veranderingen door onderlinge zamenstellingen, dat het getal zeer groot wordt. Daar dit Alphabeth aan het zelve bijzondere eigene Klanken heeft, en van alle dubbelklinkers ontbloot is, zoo is het zeer moeijelijk om alle de Klanken in deze taal voorkomende, in eenig Alphabeth der Europische talen volmaaktelijk uit tedrukken; en het zoude zelfs ongemakkelijk zijn, om velen der Klanken van de Javaansche taal door het zamen nemen van verscheidene Alphabeths der Europische talen, volmaaktelijk uit te drukken.

Wie slechts eene oppervlakkige kennis der Javaansche taal verkrijgt, zal weldra ontwaren dat dezelve ongemeen woordenrijk is, zoo dat men niet alleen voor de meeste zaken en onderwerpen voor ieder twee, maar zelfs tot tien en meer namen vindt; door dat iedere kleine veranderring van hoedanigheid of omstandigheid weder eene andere benaming voor de zaak of onderwerp voortbrengt. Dus b. v. beteekent Banjoe, in het algemeen Water, maar bron water aan den voet van eenen berg heet Tirto; in het algemeen beteekent Loenggoh zitten, maar op de hurken zitten heet Silo, en zitten met een nedergebogen hoofd het boven gedeelte des ligchaams voorwaartsneigende, heet Nikelwerti.

Digitized by Google

Een voorname bron van de Rijkheid der woorden in de Javaanszhe taal is, dat er twee verschillende talen onder dit volk in gebruik zijn als middelen tot wederzeidsche mededeeling van gedachten en gevoelen, namelijk eene Hooge en eene Laage taal. De hooge taal bestaat geenszins slechts in een uitgekipt getal van woorden te zamengevoegd in een'beschaafden stijl, gelijk onder andere beschaafde volken plaats heeft, maar zij bestaat in geheel andere woorden voor dezelfde zaken en handelingen als in de Laage taal. Deze hooge-en laage taal trekken eigenlijk eene grenslijn tusschen de hoogere en laagere rangen of betrekkingen onder dit volk. Die van den lageren rang durf dengenen die boven hem in rang is, niet in de laage taal aanspreken, al ware hij nog zoo bekend met hem, maar moet de hooge taal bezigen; de andere in tegendeel zal hem in de laage taal antwoorden. Dus spreekt een onderdaan zijnen Vorst, een knecht zijnen Meester, eene vrouw haren man en een kind zijnen Vader in de hooge taal aan, en de Vorst of Vader spreekt wederom in de laage taal. In dit Werkje is altijd dit onderscheid van taal op het oog gehouden, en derhalve vindt men altoos twee Javaansche woorden eer de beteekenis ervan in het Hollandsch er achter volgt. De eerste zet van die woorden is altijd de laage taal, en de tweede is de hooge voor welke de groote nederduitsche H geplaatst is, en de hooge taal beteekent, is ook somtijds sleckts met een streepje (—) tusschen beiden aangetoond.

Behalve deze twee groote takken waarin zich de Javaansche taal verdeelt, bestaan er nog andere wijzigingen in dezelve. Dus uit de zamenvoeging van de Hooge en Laage talen, dat is door het gebruiken van woorden uit de Hooge taal en nu en dan een woord

Digitized by Google

daarmede vermengd uit de Laage, ontstaat de Beleefde taal, die het algemeene middel van zamenspraak uitmaakt. Dezelve wordt altijd gebezigd tusschen personen van gelijken rang, of die zich verbeelden van gelijken rang te zijn; tusschen vrienden, en ook tusschen vreemdelingen, om dus elkanderen de wederzijdsche beleefdheid te bewijzen. Uit deze taal hebben wij in dit werkje geene voorbeelden aangehaald, omdat het zelve anders al te langdraadig zoude geworden zijn, en deze tak van taal ook alleen best kan geleerd worden door het veelvuldig verkeer met den Inlander.

De Laage taal zelfs verdeelt zich weder van zelve in sommige gevallen in eenen meer beleefden en ruwen tongval of stijl, hetwelk insgelijks weder van den rang schijnt af te hangen in welken de ondergeschikte tot zijnen Opperen staat. Dus spreekt de vorst in eenen ruweren tongval tot zijnen onderdaan, dan een Dorpshoofd tot zijnen ondergeschikten en een vader tot zijn kind.

Buiten de opgenoemde onderscheidingen ontmoet men nog eene andere soort van taal in de schriften en Gezangen der Javanen. Dezelve is niet zoo gebruikelijk in het spreeken, hoewel het grootste getal van woorden daarin voorkomende, uit de taal die daagelijks gesproken wordt, ontleend is; buiten dezelven vindt men er nog zeer vele woorden in uit de Kawi taal. Deze taal, te weten de Kawi, is eene taal die thans genoegzaam op Java vergeten is, behalve de geringe overblijfsels in de Javaansche Schriften, maar die in oude tijden onder de geletterden op Java schijnt gebloeid te hebben. Deze verouderde taal is weder een voorname bron waardoor de Javaansche taal met zeer vele woorden is verrijkt geworden.

Digitized by Google

Volgens het getuigenis van deskundigen is de Javaansche taal de beschaafste onder alle de talen die op de rondomliggende Eilanden gesproken worden, en de schriften in dezelve aanwezig op verre na het grootste getal in vergelijking met degenen die men in het bezit van de overige Eilanders vindt. Men moet zich echter getroosten met in de javaansche boeken de allerbelachelijkste en kinderachtigste fabeltjes te ontmoeten, behalve de weinige en geringe voortbrengsels van een gezond verstand.

Dat echter de boven gemelde zwarigheden en de geringe vrucht die men uit het leeren der javaansche taal mogt vermeenen te zullen hebben, niemand mogten ontmoedigen ten aanzien van het leeren derzelve, zoo wordt dengenen die zich eenige kennis van die taal mogt wenschen te verwerven, dit werkje aangeboden, om hem den weg daartoe gemakkelijker te maken; als behelzende alle de voornaamste Regelen en Opmerkingen die mij in het leeren van die taal zijn voorgekomen.

Salatiga den 26st Augustus, 1823.

Digitized by Google

DE INHOUD.

Ite. Hoofddeel. Over de Letters. .... blz. 1
IIde. Hoofddeel. Over de Woordgronding. 18
1. Onderdeel. Over de Zelfstandige naamwoorden. 27
2. .... Bijvoeglijke naamwoorden. 33
3. .... Getallen. 36
4. .... Voornaamwoorden. 41
5. .... Werkwoorden. 48
6. .... Bijwoorden. 76
7. .... Voorzetsels. 87
8. .... Voegwoorden. 89
9. .... Tusschenwerpsels. 91
10. .... Aanhechtingen. 92
IIIde. Hoofddeel. Over de Woordvoeging..... 95
IVde. .... Dichtkunst. 113
Vde. Eenige stukken ter Oefening. 125

Digitized by Google

Digitized by Google

HET

EERSTE HOOFDDEEL.

Over de Letters, derzelver kracht en gebruik.

Bevorens er van de woorden der Javaansche taal, het eigenlijk onderwerp van een Spraakkunst, kan gehandeld worden, is het noodig de Letters te beschrijven, waaronder begrepen is derzelver gedaante, namen, klanken en kracht.

Het gewone getal van Letters in de Javaansche taal is T*wintig*, bij den Inlander *Tjarakan* genaamd, en elke letter op zich zelve draagt den naam Aksoro. Maar er bestaat nog een veel grooter getal van Teekens, welke gedeeltelijk als Klinkers dienen, gedeeltelijk als Getalmerken, anderen om den eigendommelijken klinker, dien ieder Aksoro in zich heeft, te dooden of krachteloos te maken, anderen om een dubbelen klank uittedrukken, en nog anderen als groote letters, wordende in het schrijven van Titels alleen gebezigd. Dit tweede soort van lettermerken bedraagt over de Zestig in getal, Van ieder zal afzonderlijk gesproken worden.

De eerste twintig letters zijn eigenlijk zoo vele Lettergrepen, omdat ieder op zich zelve eenen eigndommelijken Klinker in zich heeft, die een middenklank tusschen a en o is, en door dit teeken ꦺ uitgedrukt wordt. Deze klinker ꦺ moet dus veröndersteld wor-

Digitized by Google

den in ieder zuivere letter van het Alphabeth ingesloten te zijn. In zekere woorden is dezelve ook uitgedrukt, vooräl in zoodanige welke van een vreemden oorsprong zijn, zulk als ꦲꦭ꦳ God. ꦲꦱ꦳ꦫꦲꦺꦭ Israel. Deze klinker (ꦲ) verandert in beteekenis, indien een ander klinker ervoor of boven hem te staan komt; b v: als de klinker, e (ꦼ) ervoor staat in dier voegen ꦼꦲ zoo wordt de uitspraak e, of staat i (ꦶ) erboven, als ꦲꦶ zoo wordt de klank i. Daar nu ieder letter in't Javaansch Alphabeth eene lettergreep is, door den eigendommelijken klinker ꦲ in ieder van dezelven aanwezig, zoo moet de kracht van den eigendommelijken klinker vernietigd worden, wil men die letters tot eenvoudige medeklinkers maken, en dit geschiedt door een der teekenen die nader zullen beschreven worden, achter of onder de letter te plaatsen, die men tot een' eenvoudigen medeklinker wil maken. B. v. de letter ꦩ d, geeft de lettergreep do, ook da, maar zoodra er een van die teekens welke den eigendommelijken klinker vernietigen, beneden of achter die ꦩ gesteld wordt, zoo wordt dezelve de zuivere medeklinker d, en zoo kan met alle twintig letters gehandeld worden. Doch indien er een uitdrukkelijke klinker van de beteekenis van a, e, i, o enz, bij een van deze letters gevoegd wordt, zoo heeft deze klinker ook eene vernietigende kracht op den eigendommelijken klinker en de letter bij welke de klinker gevoegd is, maakt eene lettergreep met dezelve; b. v. ꦩ do, een e (ꦼ) of i (ꦶ) ervoor of boven dus geplaatst ꦼꦩ, geeft de lettergreep de, en niet doë, ꦩꦶ geeft di, en niet doi; en dit is het geval met alle de twintig letters die de Tjarakkan uitmaken.

Digitized by Google

Over de letters.

De gedaante, kracht en naam van het Javaansch Alphabeth of Tjarakan, wijst deze Tafel aan.

Gedaante.	*Kracht.*	*Naam der Aksoros.*
ꦲ	h	ho
ꦤ	n	no
ꦕ	tj	tjo
ꦫ	r	ro
ꦏ	k	ko
ꦢ	d	do
ꦠ	t	to
ꦱ	s	so
ꦮ	w	wo
ꦭ	l	lo
ꦥ	p	po
ꦣ	d	do
ꦗ	dj	djo
ꦚ	j	jo
ꦤꦿ	nj	njo
ꦩ	m	mo
ꦒ	g	go
ꦧ	b	bo
ꦟ	t	to
ꦔ	ng	ngo

Hierbij dient opgemerkt te worden, dat eenige van deze letters niet volgens het Hollandsch Alphabeth kunnen worden uitgesproken; als, ꦕ tjo moet lispend uitgesproken worden gelijk Ch in in't Engelsch; ꦗ djo heeft

Digitized by Google

insgelijks eenen lispenden klank, gelijk in't Engelsch; ꦒ go mag niet zoo diep uit de keel gesproken worden als de Hollandsche g, maar heeft den klank van een zachte k, of gelijk g, in het Hoogduitsch. Voorts hoort men dikwerf geen onderscheid bij de Inlanders tusschen hunne uitspraak van ꦒ g en ꦏ k als sprekende de laatste te zacht uit. Nopens ꦢ d en ꦠ t, dient men te weten, dat derzelver behoorlijke klanken best van de lippen der Inlanders kunnen geleerd worden, wordende gesproken met de punt van de tong achter de tanden opwaarts gebogen.

Het ander soort van letters en teekens in de Javaansche taal van onderscheiden gebruik, heten Sandangan, Passangen en Pepaten. Wanneer er één van deze letters gevoegd wordt by een' van de voorgaande twintig letters, zoo wordt deszelfs eigendommelijke klinker onderdrukt: het welk duidelijker in de achter aan gevoegde Tafels blijken zal.

1. De Sandangan of kleeding bestaat uit Tien teekens, van welke *vijf* zuivere klinkers zijn, en de overige vijf op eene verkorte wijze die Medeklinkers uitdrukken, welke het meest in het maken van gemengde lettergrepen gebezigd worden.

De gedaanten van deze Sandangen zijn als de hiernevens staande Tafel aanwijst.

Gedaante.	Kracht.	Naam.	Plaats.	Voorbeeld.
ꦺ	i,	Oelee boven de letter,	ꦧꦺ	pi.
ꦼ	oe,	Soekoe onder de letter,	ꦧꦼ	poe
ꦾ	e,	Taling aan de linker	ꦥꦾ	pe
ꦾꦺ	o,	Taling terong ter linker en regter	ꦥꦾꦺ	po
ꦽ	e,eu,	Pupet boven,	ꦧꦽ	pe
ꦀ	ng,	Tjetjek boven,	ꦧꦀ	pang

Digitized by Google

	r,	Lijer boven,		par
	r,	Tjokro ter linker,		pra
	r,	Lijer gantong onder ter regten aan de letter,		per
	j en w,	Pinkal onder aan,		pjo
	h,	Wesat of Wignian ter regter,		pah

De Soekoe heeft in sommige gevallen den klank van O, en wel in plaatsen waar Taling terong schijnt te moeten staan; b. n doemoh, niet wel kunnen zien. Taling krijgt somtijds ten naasten bij den klank van i.

De letters , , , , , , , als zij een'Aksoro volgen, welks klank ligtelijk met een van deze zamensmelt, worden bij wijze van Passangan geschreven, alhoewel de puppet daarbij verondersteld is en ook meest tijds uitgesproken wordt; b. v. wordt uitgesproken: kellantjangan, voorgeloopen worden.

Puppet heeft voorts den klank van eene zeer korte *eu* als het in de eerste lettergreep van een woord voorkomt; b. v. keullenger half dood.

Het gebeurd somtijds, dat er verscheidene Sandangans met een Aksoro zaamgevoegd worden, en maken dus zamengestelde Lettergreepen, gelijk pring, in deze Lettergreep komen drie Sandangans voor; hing in welke twee sandangans zijn.

De hier achter aangevoegde Tafels wijzen zulks duidelijker en breedvoeriger aan.

2d. De Passangan of vergift, is de naam van eene soort letters welke meestäl in gedaante van de Aksoros

Digitized by Google

verschillen, maar hebben de namen en klanken gemeen, omdat zij alleen de Aksoros onder eenen anderen vorm voorstellen. De Passangan worden alleen gebruikt om den eigendommelijken klinker in den Aksoro te onderdrukken of te dooden.

De gedaante der Passangau is deze :

ho, no, tjo, ro, ko, do, to, so, wo, lo, po, do, djo, jo, njo, mo, go, bo, to, njo.

Deze letters worden aan de Aksoros beneden aangehangen, behalve , , , worden in de zelfde lijn of regel met de Aksoros geplaatst.

Voorts is nog optemerken, dat de Passangan den eigendommelijken klinker van den voorgaanden Aksoro na zich trekt, indien er geen ander klank verëischt wordt, en indien er een ander klank noodig is, zoo is het die van den Sandangan geschreven voor, beneden, boven of achter den Aksoro, wiens eigendommelijke klinker zoowel als des zelfs Sandangan door den Passangan onderkrukt is ;B. b. in het worden , bevreest maken is de eenigste passangan en hij neemt nu de bovenstaande puppet tot zich, en wordt gelezen : hammemedeni; maar indien de puppet niet boven den Aksoro stond die tot zijn passangan heeft, zoo zoude dit woord gelezen worden : hammamedeni, wijl dan de eigendommelijke klinkervan moest uitgesproken worden. Een ander voorbeeld hiervan kawarno, verhaald ; als nu de Sandangan oeloe boven de staat, kawarni, zoo neemt de passangan den klank van den Sandangan oeloe tot zich en wordt dus kawarni in plaats van kawarno.

Digitized by Google

3d. Tjerek is een Teeken het welk eene verandering van klank of ook ophouden van den oorspronkelijken klank van sommige Aksoros veroorzaakt, en wordt aangetoond met dit teeken ( ) beneden den letter te plaatsen; b. v. P het vermelde teeken eronder gezet [ ] wordt re ; en b met dit teeken eronder wordt hi: en dus kunnen vele letters bij de Tjerek veranderd worden als , s ; is , t ; is nj ; is .

4d. Papaten of Pangkon genaamd, is een teeken het welk ook den eigendommelijken klinker van een Aksoro vernietigt: het teeken heeft deze gedaante en wordt altoos achter den letter geplaatst welks in zich hebbende klinker onderdrukt wordt; b. v. haris, zacht. Wanneer nu deze Papaten niet achter dat woord stond, zoo zoude het moeten gelezen worder hariso. Dit teeken wordt ook somtijds in plaats van onze punt gebezigd.

5d. Komen in aanmerking nog eenige letter teekens die somtijds eenen dubbelklinker uitdrukken, anderen van dezelven worden als talmerken gebezigd, anderen in het schrijven van Titels enz: ngolellet keeft den klank van , leu, ngopenkal, ngowo, als in hangowasani machtig ; dit ngopenkal drukt tevens het getal van drie uit. momiring genaamd en M is, beteekent vier ; mokoerong is Mi en het talmerk voor vijf: mroeng is het talmerk voor zes ; paljo genaamd, beteekent acht. en groote B en D ; G, gogarbo ; kikamoek ; Norambat ; , R ; S ; Dj; T. Deze allen zijn groote letters, en worden gebezigd bij het schrijven van Titels ; b. v.

Digitized by Google

Srinohindro een Vorst, of de Majestieuze Olifant, Sriboepati Majestieuze Heer des doods.

6d. Eindelijk komen er nog twee teekens in de Javaansche schriften voor, die alleen schrijfteekens zijn, derzelver gedaanten zijn deze: of . Het eerste draagt den naam podo d. i. voet; het wordt altijd in het begin van een Schrift geplaatst, en voornamelijk in hunne Gezangen waar men het altoos in het begin van ieder koeplet aantreft. Het tweede teeken van deze gedaante of heet podo lingso of kleine voet. Het staat doorgaans aan het eind van ieder Dicht regel, ook wel in andere schriften, wanneer de zin het vereischt, dat er een weinig moet opgehouden wordeu, en staat zoowel in plaats van onze Komma, Semicolon als Dubbel punt: Het wordt insgelijks veel in het begin geplaatst en wel eer men een letter schrijft.

Digitized by Google

ho, no, tjo, ro, ko, do, to, so, wo, lo, po, do, djo, jo, njo, mo, go, bo, to, ngo, hi, ni, tji, ri, ki, di, ti, si, wi, li, pi, di, dji, ji, nji, mi, gi, bi, ti, ngi, hing, ning, tjing, ring, king, ding, ting, sing, wing, ling, ping, ding, djing, jing, njing, ming, ging, bing, ting, nging, hoe, noe, tjoe, roe, koe, doe, toe, soe, woe, loe, poe, doe, djoe, joe, njoe, moe, goe, boe, toe, ngoe, hoer, noer, tjoer, roer, koer, doer, toer, soer, woer, loer, poer, doer, djoer, joer, moer, goer, boer, toer, ngoer, hé, né, tjé, ré, ké, dé, té, sé, wé, lé, pé, dé, djé, jé, njé, mé, gé, bé, té, ngé, heng, neng, tjeng, reng, keng, deng, teng, seng, weng, leng, peng, deng, djeng, jeng, neng, meng, geng, beng, teng, ngeng her, ner, tjer, rer, ker, der,

ter, ser, wer, ler, per, der, jer, njer, mer, ger, ber, ter, nger, ho, no, tjo, ro, ko, do, to, so, wo, lo, po, do, djo, jo, njo, mo, go, bo, to, ngo, hong, nong, tjong, rong, kong, tong, song, wong, long, pong, dong, djong, jong, njong, mong, gong bong, tong, ngeng, hor, nor, tjor, ror, kor, dor, tor, sor, wor, lor, por, dor, djor, jor, njor, mor, gor, bor, tor, ngor, he, ne, tje, re, ki, de, te, se, we, le, pe, de, dje, je, nje, me, ge, be, te, nge, heng, neng, tjeng, reng, keng, deng, teng, seng, weng, leng, peng, deng, djeng, jeng, njeng, meng, geng, beng, teng, ngeng her, ner, tjer, rer, der, ker, ter, ser, wer, ler, per, der, djer, jer njer, mer, ger, ber, ter, nger,

Digitized by Google

hang; nang, tjang, rang, kang, dang, tang, sang, wang, lang, pang, dang, djang, jang, njang, mang, gang, bang, tang, ngang, har, nar, tjar, rar, kar, dar, tar, sar, war, lar, par, dar, djar, jar, njar, mar, gar, bar, tar, ngar; hah, nah, tjah, rah, kah, dah, tah, sah, wah, lah, pah, dah, djah, jah, njah, mah, gah, bah, tah, ngah, hjo, njo, tjjo, rjo, kjo, djo, tjo, sjo, wjo, ljo, pjo, djo, djjo, jjo, njjo, mjjo, gjo, bjo, tjo, ngjo, hoeng, noeng, tjoeng, roeng, koeng, doeng, toeng, soeng, woeng, loeng, poeng, doeng, djoeng, joeng, njoeng, moeng, goeng, boeng, toeng, gnoeng, hi, hoe, he, ho, he, hang, hing, hoeng, hong, heng, hir, hoer, ni, noe, ne, no, ne, nang, ning, noeng, neng, nong, neng, nir, noer, tji, tjoe, tjeng,

tjo, tje, tjang, tjing, tjoeng, tjeng, tjong, tjeng, tjing, tjoe, ri, roe, re, ro, re, rang, ring, roeng, reng, rong, reng, rir, roer, ki, koe, ke, ko, ke, kang, king, koeng, keng, kong, keng, kir, koer, di, doe, de, do, de, dang, ding, doeng, deng, dong, deng, dir, doer, ti, toe, te, to, te, tang, ting, toeng, teng, tong, teng, tir, toer, si, soe, se, so, se, sang, sing, soeng, seng, song, seng, sir, soer, wi, woe, we, wo, we, wang, wing, woeng, weng, wong, weng, wir, woer, li, loe, le, lo, le, lang, ling, loeng, leng, long, leng, lir, loer, pi, poe, pe, po, pe, pang, ping, poeng, peng, pong, peng, pir, poer,

Digitized by Google

di, doe, de, do, de, dang, ding, doeng, deng, dong, deng, dir, doer, dji, djoe, dje, djo, dje, djang, djing, djoeng, djeng, djong, djeng, djir, djoer, ji, joe, je, jo, je, jang, jing, joeng, jeng, jong, jeng, jir, joer, nji, njoe, nje, njo, nje, njang, njing, njoeng, njeng, njong, njeng, njir, njoer, mi, moe, me, mo, me, mang, ming, moeng, meng, mong, meng, mir, moer, gi, goe, ge, go, ge, gang, ging, goeng, geng, gong, geng, gir, goer, bi, boe, be, bo, be, bang, bing, boeng, beng, bong, beng, bir, boer, ti, toe, te, to, te, tang, ting, toeng, teng, tong, teng, tir, toer, ngi, ngoe, nge, ngo, nge, ngang, nging, ngoeng, ngeng, ngong, ngeng, ngir, ngoer,

her, hor, hjar, hra, ner, nor, njar, nra, tjer, tjor, tjjar, tjro, rer, ror, rjar, ro, ker, kor, kjar, kra, der, dor, djar, dro, ter, tor, tjer, tro, ser, sor, sjar, sro, wer, wor, wjar, wro, ler, lor, ljar, lro, per, por, pjar, pro, der, dor, djar, dro, djer, djor, djjor, djro, njer, jor, jjar, jro, mer, njor, njjar, njro, ger, mor, mjar, mro, ber, gor, gjar, gro, bor, bjar, bro, nger, tor, tjar, tra, jer, ngor, ngjar, ngro.

hanno, hatjtjo, harro, hakko, haddo, hatto, tjasso, hawwo,

Digitized by Google

Digitized by Google

hah, han, hat, har, hak, had, hat, has, haw, hal, hap, had, hadj, haj, hanj, ham, hag, hab, hat, hang.

Digitized by Google

TWEEDE HOOFDDEEL.

Over de Woordgronding.

De woordgronding handelt over de onderscheidene soorten van woorden, derzelver wijzigingen, veränderingen en afleiding. De eenvoudigste verdeeling van de woorden eener taal is dezelven te onderscheiden in wortelwoorden en afgeleide woorden. Wortelwoorden zijn degenen welke in hunne oorspronkelijke en onveranderde gedaante verschijnen, tot wat soort van woorden zij ook anders mogen behoren: dusdanigen zijn [illegible] aarde, [illegible] hemel, [illegible] mensch, [illegible] kind, [illegible] groot, [illegible] klein, [illegible] verlaten enz. Afgeleide woorden zijn degenen die van de wortelwoorden afgeleid of gemaakt worden, hetzij door zekere voor- of achter aanhechtingen, of op andere wijzen. Dus worden bijvoeglijke wortelwoorden zelfstandige naamwoorden door de voor- en achteraanhangsels, of werkwoorden tot zelfstandige naamwoorden, insgelijks zelfstandige naamwoorden tot werkwoorden enz: b. v. [illegible] werken, [illegible] werk; [illegible] leven, [illegible] het leven; [illegible] slaan, [illegible] doen of laten slaan.

Voorts zijn er nog in de javaansche taal, gelijk in alle andere, zaamgevoegde woorden, best aande 1st. in eene herhaling of verdubbeling van hetzelfde woord, om daardoor een' nadruk of vermeerdering te kennen te geven; b. v. van [illegible] veel, vindt men [illegible] zeer veel; [illegible] weinig [illegible] een klein weinig; [illegible] liefde, [illegible] liefderijkst; [illegible] hond [illegible]

Digitized by Google

honden. 2 Men ontmoet niet zelden woorden die uit twee woorden bij een geschakeld zijn waarvan ieder op zich zelve van gelijke beteekenis, is en dienen om den zin of sterker en duidelijker uit te drukken-of eene onderlinge of wederzijdsche handeling te kennen te geven. Dus ontmoet men [illegible] zeer verwonderd, waarvan [illegible] verwonderen beteekent, en [illegible] genoegzaam hetzelfde; [illegible] zeer blijde zijn; [illegible] is blijde, en [illegible] hetzelfde; [illegible] verstand, waarvan akal Arabisch is en boedie Javaansch, en beiden van één en dezelfde beteekenis zijn. Woorden die eene onderlinge en wederkerige werking hebben, zijn talrijk; men vindt dus [illegible] zich wederzijdsch helpen. [illegible] zich onderling slaan, [illegible] zich onderling uitlagchen. Voor deze schikking zijn zeer vele werkwoorden vatbaar 3d. Worden woorden vereenigd van verschillende beteekenis, om ééne zaak ermede uit te drukken; b. v. [illegible] een tolk; [illegible] beteekent een bestierder en [illegible] taal; [illegible] een timmerman, [illegible] beteekent een werkman of kunstenaar, en [illegible] hout; [illegible] een kandelaar, [illegible] is voet, en [illegible] kaars of eigenlijk was; [illegible] een ambtenaar. Diergelijke woorden zijn insgelijks talrijk.

De woorden der Javaansche taal, gelijk die van andere Oostersche talen, kunnen zeer welvoegelijk verdeeld worden: in Naamwoorden, werkwoorden en partikelen of stukwoorden. De verdeeling van onze westersche talen in negen of tien taaldeelen, schijnt niet zoo eigen-

Digitized by Google

schappelijk op de Javaansche taal te kunnen worden toegepast. Evenwel daar dit werkje dienen zoude tot eene handleiding voor degenen die met de verdeelingen in de werstersche talen bekend zijn, en de zaak zelve er niets bij verliest, zoo willen wij ons ook naar de gewone verdeelingn van de meer bekende talen schikken bij het verdeelen van de Javaansche, en spreken dus voor:

1st. van Zelfstandige naamwoorden
2. — Bijvoegelijke naamwoorden
3. — Naamen der getallen
4. — Voor naamwoorden
5. — Werkwoorden
6. — Bij woorden
7. — Voor zetsels
8. — Voegwoorden
9. — Tusschenwerpsels

Dan eer wij overgaan tot het spreken van ieder dier opgenoemde Taaldeelen, zoo moeten wij hier eene verhandeling laten vooraf gaan van de Voor-en achteraan hechtingen of aanhangsels, welke gebruikt worden tot het maken van Zelfstandige naamwoorden, zoowel als tot het maken van werkwoorden.

Voor 1st. volgen hier de lettergrepen welke als voor aanhangsels gebezigd worden tot het maken van Zelfstandige naamwoorden: zij zijn de navolgende: [illegible].

Ten 2d. de Achteraanhangsels zijn deze: [illegible], Zoowel de voorgaande als deze worden menigvuldig gebezigd om Zelfstandige naamwoorden van bijvoegelijke naamwoorden en stukwoorden te maken: somtijds is daartoe het een of ander vooraanhangsel alleen

Digitized by Google

toereikend, somtijds is zoowel een vooraanhangsel als een achteraanhangsel noodig om een Zelfstandigwoord te maken; somtyds wordt ook alleen een achteraanhangsel daartoe verëischt. Wij zullen hier de plaats van iedere aanhechting in het bijzonder aanwijzen en beginnen met dezelve volgens de order.

1. [illegible] Vooraan een zelfstandig naamwoord gehecht, heeft veel al eene bezittelijke beteekenis.

2d. [illegible] Wordt alleen aan woorden vooraangehecht, die met dezelfde letter beginnen, en maakt sommigen van dezelve met het behoorlijk achteraanhangsel tot zelfstandige Naamwoorden; als [illegible] - [illegible] aan vatten, [illegible] aanvatting, het geen iemand houdt of macht over heeft, [illegible] - [illegible] indoopen [illegible] indooping; [illegible] bepalen, toedeelen [illegible] bedeeling.

3d. [illegible] of [illegible] kan ook maar aan woorden vooraan gehecht worden, welke met [illegible] beginnen; dus komt van [illegible] bewaken [illegible] het geene dat bewaakt wordt, van [illegible] voelen [illegible] zamenspraak. [illegible] kan ook alleen aan woorden gehecht worden, die met den zelfden letter beginnen; b. v. [illegible] behoeftig zijn, [illegible] behoefte.

4d. [illegible] kan ten naastenbij voor alle letters staan met welke de woorden beginnen. Dit voorteeken benevens het achteraanhangsel vormt vele zelfstandige naamwoorden. Eenige voorbeelden zijn: [illegible] leven [illegible] - [illegible] het leven; [illegible] waar, regt, [illegible] waarheid, regt; [illegible] worden [illegible] wording, schepping.

Digitized by Google

5d. [illegible] deze letter wordt alleen voor aan woorden geplaatst die met denzelfden letter beginnen, om met het behoorlijk achteraanhangsel een werkwoord of stukwoord tot een zelfstandig naamwoord - of het enkelvoud tot het meervoudig getal te maken ; b. v. [illegible] werken [illegible] wapenen, [illegible] verkoopen [illegible] koop goederen, [illegible] zonde [illegible] zonden.

6st. [illegible] komt insgelijks alleen voor woorden te staan die met [illegible] beginnen; voorbeelden: [illegible] koopen [illegible] koopgoederen, [illegible] afhankelijk, [illegible] onderdanen. [illegible] uitlossen [illegible] uitgeloste goederen.

7d. [illegible] deze letter wordt gebezigd als een vooraanhangsel aan woorden die met [illegible] beginnen om dezelve tot zelfstandige naamwoorden te maken, als ook om het enkelvoud somtijds aantewijzen, als ook ons voorzetsel, *volgens*, uit te drukken, en kan voor vele woorden geplaats worden die met verschillende letters van het Alphabeth beginnen. Voorbeelden hier van zijn deze: [illegible] gereed maken, [illegible] toebereidselen; [illegible] vijand, [illegible] elkander vijandig zijn; [illegible] regt [illegible] volgens regt, [illegible] onthalen [illegible] hetgeen waarop iemand onthaald wordt; [illegible] wegschuilen [illegible] schuiling ; [illegible] een dier, [illegible] dieren. [illegible] een kwart, [illegible] een dag, [illegible] deszelfs volheid.

8st. [illegible] vordt slechts aan woorden vooraangehecht welke met [illegible] beginnen, en maakt dezelve met het ach-

Digitized by Google

teraanhangsel [illegible], of eenig ander, tot zelfstandige naamwoorden; b. v. [illegible] weervergelden, [illegible] weervergelding; [illegible] bijvoegen, [illegible] bijvoeging [illegible] verkoopen, [illegible] koopgoedern.

9d. De let ter [illegible] en [illegible] worden gebezigd als vooraanhechtingen bij woorden die met [illegible] beginnen, en maken dezelve met de behoorlijke aanhangsels tot zelfstandige naamwoorden; b. v. [illegible] gaan [illegible] een gang of reize; [illegible] een reis, van [illegible]; [illegible] hetgeen in de plaats van iets anders komt, van [illegible] vervangen of in plaats geven, [illegible] eene bediening, van [illegible] zitten.

10d. [illegible] komt voor woorden te staan welke beginnen met [illegible]. en heeft dit bijzoonder eigen dat het met het behoorlijk achteraanhangsel aan het woord gehecht eene beteekenis van plaats geeft; b. v. [illegible] waken [illegible] wachtplaats; van [illegible] een djatiboom [illegible] een plaats waar zulk hout groeit; [illegible] visch plaats, van [illegible] visch; [illegible] slaapplaats. Andere voorbeelden [illegible] werk, van [illegible] werken; [illegible] val van [illegible] vallen, [illegible] verzoek, van [illegible] verzoeken, [illegible] hervatting.

[illegible] wordt aan woorden vooraangehecht, die beginnen met [illegible], eenige voorbeelen: [illegible] gepreezen, [illegible] de wil; [illegible] een vraag, [illegible] hulp, [illegible] vertrouwen.

Digitized by Google

ᨕᨗ of ᨕᨘ worden voor ᨀ, ᨁ, ᨂ, ᨃ, ᨄ, ᨅ, ᨆ, gesteld, b. v. ᨕᨗᨀᨄ borst, ᨕᨘᨗᨁᨂᨇᨗ een teeken, ᨕᨘᨃᨄᨗᨅᨗ voorspelling ᨕᨘᨄᨗᨇᨗ belofte, ᨕᨘᨘᨁᨂᨇ het onderscheid.

ᨕᨗ en ᨕᨗ worden voor ᨃ, ᨆ, en ᨁ geplaatst, wanneer ᨃ altoos in ᨁ verandert; b. v. ᨕᨗᨁᨂᨁᨂ van ᨃᨂᨃᨂ spreken; ᨕᨗᨁᨗᨁᨗᨃᨗᨁᨗ omzigtigheid, van ᨃᨗᨁᨗᨃᨗᨁᨗ omzigtig, ᨕᨘᨗᨁᨗᨕᨗᨃᨂ medelijden van ᨘᨁᨗᨕᨗᨃᨂ ᨕᨗᨆᨗᨁ brenger van ᨆᨗᨁ brengen.

ᨃᨗᨃᨂ komt te staan voor ᨀ, ᨇ, ᨁ, ᨂ, ᨄ, voorbeelden: ᨃᨗᨇᨗᨕᨗᨂᨗᨃᨂ geween, ᨃᨗᨇᨗᨁᨗᨃᨂ gezigt, ᨃᨗᨇᨗᨃᨂ gezigt, ᨃᨗᨇᨗᨃᨗᨃᨂ deel: als het voor ᨁ komt wordt die letter of ᨀ, of ᨁᨁ b. v. ᨃᨗᨀᨗᨇᨗᨃᨂ? aanbidding van ᨕᨗᨇᨗᨃᨂ; ᨕᨗᨃᨂᨇᨗᨃᨂ hij die neemt of leent, van ᨕᨗᨇᨗᨃᨂ ᨃᨗᨇᨗᨃᨂᨇᨗᨃᨂ verzoek, van ᨄᨃᨂᨇᨗᨃᨂ.

ᨕᨗᨃᨂ wordt geplaatst voor ᨁ, ᨂ, ᨅ, ᨆ; maar ᨁ verandert dan in ᨅ als van ᨁᨂᨕᨗ leeren, komt ᨃᨅᨂᨕᨗ leer, ᨁᨂᨁᨂᨇᨗᨃᨅᨂᨁᨂᨇᨗᨃᨂ van ᨕᨗᨁᨂ komt ᨃᨕᨗᨁᨂᨘᨇᨗᨃᨂ het voortbrengsel. ᨃ verandert ook door dit vooraanhangsel ᨕᨗᨃᨂ in ᨅ als ᨃᨅᨗᨁᨗᨃᨂ aptijt, van ᨕᨗᨁᨗᨃᨂ ᨃᨅᨂᨄ lof of roem van ᨁᨂᨄ; ᨃᨕᨗᨇᨗᨃᨂ brenger, van ᨄᨗᨇᨗᨃᨂ ᨕᨗᨅᨗᨕᨗ die achter is of een ondergeschikte.

11d. ᨃ wordt alleen gebezigd voor woorden beginnende met dezelfde letter, om die tot zelfstandige naamwoorden te maken; b. v. ᨃᨗᨃᨘᨘᨃᨘᨃᨗᨃᨂ een gastheer

Digitized by Google

van [illegible] een gast; [illegible] een boven plaats van [illegible] boven.

12d. [illegible] wordt insgelijks gebezigd bij woorden die met [illegible] beginnen, om die tot zelfstandige naamwoorden te maken, of eene vermenigvuldigde werking uit te drukken. Dus komt in het eerste geval van [illegible] toveren [illegible] tooverij, in het 2d. van [illegible] verzoeken [illegible] dikwijls verzoeken, van [illegible] nemen [illegible] dikwerf en veel nemen.

13d. [illegible] wordt alleen voor woorden, beginnende met dezelfde letter, geplaatst, om die met het aanhangsel tot zelfstandige naamwoorden te maken; of 2d. het meer voudig getal uit te drukken; of 3d. eene onderlinge handeling aan te duiden, Voorbeelen: [illegible] verwisseling, vervanging; [illegible] een vervanger, 2. [illegible] wapenen, 3. [illegible] zich onderling vervangen.

14d. [illegible] komt alleen voor woorden te staan, die met [illegible] beginnen, en deszelfs kracht is dan om een zelfstandig naamwoord te maken, of om het meervoudig getal uit te drukken, of eenige nadruk te geven-of eene onderlinge handeling te kennen te geven. Voorbeelden hiervan 1. [illegible] goederen die men bij zich draagt, [illegible] wilde dieren; 2 [illegible] bondels; 3d. [illegible] sterke toorn.

Digitized by Google

2. *Over de achteraanhechtingen by het maken van Zelfstandige naamwoorden.*

Deze achteraanhangsels zijn de navolgende: [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] Dezelve worden veel gebruikt bij het maken van zelfstandige naamwoorden. De letter [illegible] wordt, als eene verlenging van een woord er achter aangehecht, en maakt of hetzelve tot een zelfstandig naamwoord, en nu en dan tot een bijvoegelijk naamwoord; hoewel meestal de laatste letter van het woord moet herhaald of verdubbeld en bij die [illegible] gevoegd worden, ten einde eene lettergreep te maken; b. v. [illegible] achterlaten [illegible] nalatenschap, waarbij blijkt dat [illegible] eraan gehecht is, omdat [illegible] in r eindigt. Van [illegible] zenden wordt [illegible] zending of zendeling; hierbij blijkt weder, dat [illegible] in het welk het wortelwoord eindigt, herhaald of verdubbeld is bij dezelfs verlenging. Van [illegible] afstammen, [illegible] afstamming, in dit woord is [illegible] verdubbeld.

De letter greep [illegible] wordt aan woorden achteraan gehecht wier eindletter geene verdubbeling of herhaaling lijden; b. v. [illegible] weten [illegible] wetenschap. De letter r, in het wortelwoord niet kunnende herhaald worden, zoo moet hetzelve door [illegible] verlengd worden. Van [illegible] geven, komt [illegible] een gift. Nog dient in het algemeen aangemerkt te worden, dat [illegible] altijd kan gebruikt worden, wanneer het wortelwoord

Digitized by Google

met een wignian ꦼ eindigt. ꦲꦤꦼ wordt meestal gebezigd als het wortelwoord eindigt met de letters ꦼ e. ꦶ i, deze laatste verandert door dit aanhangsel in ꦼ of e. Voorbeelden van ꦲꦭꦼꦱ slapen komt ꦲꦱꦭꦼꦱꦤꦼ slaapplaats; van ꦲꦤꦶ wordt ꦤꦲꦤꦼꦤꦤꦼ de wording; van ꦱꦶꦱꦱꦶꦱꦱ benadelen ꦱꦶꦱꦶꦱꦱꦤꦼ benadeeling.

ꦲꦤꦼ komt achter ang of ing te staan; b. v. ꦤꦭꦱ werpen ꦤꦭꦱꦲꦤꦼ worp, ꦠꦶꦱ draaijen, ꦱꦶꦠꦶꦱꦲꦤꦼ een voorwerp dat gedraaid wordt.

Deze aanhangsels worden veeläl gebruikt tot het maken van Zelfstandige naamwoorden zonder er een van de te voren beschrevene vooraanhangsels aan het wortelwoord te hechten, als: ꦤꦶꦱꦾꦲꦤꦼ nalaatenschap, van ꦤꦶꦱꦾ; ꦱꦶꦤꦸꦱꦲꦤꦼ genade, van ꦱꦶꦤꦸꦱꦲ genadig, ꦤꦲꦠꦼꦲꦤꦼ het geplant, van ꦤꦲꦠꦼ planten; ꦱꦶꦱꦶꦲꦤꦼ getal, van ꦱꦶꦱꦶ tellen. Dus verre tot het vormen van zelfstandige naamwoorden.

HET EERSTE ONDERDEEL.

Over de Zelfstandige Naamwoorden.

Een Zelfstandig naamwoord is de naam van elke zaak die bestaat of gedacht wordt te bestaan; als: wereld, mensch, huis, kleed, deugd, geduld, wijsheid. De Zelfstandige naamwoorden hebben in de Javaansche taal geene verbuigingen om daardoor derzelver geslachten, getallen en naamvallen uit te drukken. De geslachten van die wezens aan dewelke zulke natuurlijk

Digitized by Google

eig en zijn, worden afzonderlijk door woorden aangewezen welke het geslacht uitdrukken; als door [illegible], [illegible] man, [illegible] vrouw: b. v. [illegible] een man, [illegible] eene vrouw, [illegible] het mannetje van den Tijger, [illegible] het wijfje van den Tijger. Nog worden bij menschen, om het geslacht aan te wijzen, de lettergrepen [illegible] en [illegible] somtijds gebezigd, en wel [illegible] voor het mannelijke geslacht en [illegible] voor het vrouwelijke; evenwel schijnt dit alleen bij eigennamen plaats te grijpen, b. v. [illegible] [illegible]. Het mannelijk geslacht wordt nog in sommige gevallen van het vrouwelijke onderscheiden door den eigendommelijken klinker van het mannelijk geslacht in [illegible] te veranderen, b. v. [illegible] een zoon, [illegible] eene dochter, [illegible] een mannelijke genius, [illegible] een vrouwelijke genius.

In levenloze dingen schijnt volstrekt geen onderscheid van geslacht in aanmerking te komen, gelijk gewoonlijk in andere talen plaats grijpt.

De getallen om de één-en meerheid der zaken of dingen, door eene verlenging van't woord uit te drukken, heeft in de Javaansche taal zoo min plaats als in de Maleische. Het meervoudig getal wordt dikwijls door eene herhaling van het zelfde zelfstandig naamwoord aangeduid; b. v. [illegible] mensch [illegible] menschen, [illegible] een visch [illegible] vischen.

Dikwijls wordt ook het meervoudig getal aangeduid door eene verdubbeling van den eersten Letter in het woord; b. v. [illegible] mensch, [illegible] menschen, [illegible] een bezoeker

Digitized by Google

[illegible] bezoekers of vrienden; [illegible] berg, [illegible] bergen. Evenwel wordt meestal het meervoudig getal door afzonderlijke woorden uitgedrukt welke eene meerheid te kennen geven; als: [illegible] veel, [illegible] allen, [illegible], [illegible] eenige, [illegible] velen, [illegible] allen. Het enkel voudig getal wordt insgelijks, wanneer er eenige nadruk op ligt, door bijzondere woorden aangetoond; als: [illegible], [illegible] één: Of iets dat lengte en breedte heeft, door [illegible] (één) of [illegible] het welk alleen lengte heeft; b. v: [illegible] een blad, [illegible] een hair, [illegible] een draad.

Maar meestal wordt er geen onderscheid hoegenaamd tusschen het één-en meervoudig getal gemaakt, zoodat het zelfde woord gebezigd wordt, om zoowel een enkele als velen van dezelfde zaak uit te drukken; b. v. [illegible] geeft zoowel één mensch, als velen te kennen.

De Naamvallen in welke de verbuiging geschiedt, of de betrekking uit drukken, in welke de naamwoorden bij het gebruik onderling komen te staan, zijn zes in getal, namelijk 1st. de Werken, 2d, de Eigenaar, 3d. de Ontvanger, 4d. de Lyder, 5d. de Aanhoorder en 6st. de Derver. In deze naamvallen worden in vele andere talen, de naamwoorden aan derzelver uiteinden verbogen, ten einde hunne onderlinge betrekking aan te wijzen; maar in die talen waar deze verandering der naamwoorden geen plaats heeft, wordt die onderlinge betrekking alleen door zekere Voorzetsels uitgedrukt; dit laatste nu geschiedt zoowel in de Javaansche taal als in de Maleische. In beide deze talen ondergaan de naamwoorden geene verandering door de verbuiging.

Digitized by Google

Om dit duidelijker te maken, dient hier nog iets bijzonder over ieder naamval gezegd te worden.

In den eersten Naamval den werker, of bij sommigen de Noemer genaamd, komt het Naamwoord zonder eenig voorzetsel of bijvoegsel voor; als [illegible] een mensch, [illegible] een huis.

In den tweeden Naamval den Eigenaar, ook genaamd de Teler, ontmoet men het Naamwoord dikwerf-zoowel zonder eenige verandering of voorzetsel, als met het voorzetsel hing [illegible] -en ook met het teeken van het bezittelijk voornaamwoord achter aan het naamwoord gehecht, hetwelk de Bewerker van den tweeden naamval is: en wel wordt in zeer vele gevallen deze naamval op de laatst vermelde wijze gemaakt; b. v. [illegible] de broeder van dien man, [illegible] de vrouw van dezen man, [illegible] de moeder dezes kinds; [illegible] het vleesch van visch, Hooge taal [illegible] H. [illegible] rivierwater, [illegible] de vress des menschen, [illegible], H. [illegible] des konings toorn, [illegible] de Heer der aarde. Dan de lettergrepen [illegible] en [illegible] worden alleen zeer menigvuldig gebruikt in plaats van het teeken des bezittelijken voornaamwoords, [illegible] van wege den welklank in de taal. Men kan dus zoowel zeggen [illegible] als [illegible], welk laatste echter beter klinkt, dan het eerste, of [illegible] als [illegible], des konings

Digitized by Google

zoon. Dikwijls staan in dezen naamval twee naamwoorden naast elkaar zonder eenig voorzetsel; als [illegible] de Vorst van Mataram.

In den derden Naamval, genaamd de Ontranger of Gever, wordt meestal een voorzetsel voor het naamwoord geplaatst, welke zijn [illegible], [illegible], in de Hooge taal, [illegible] en [illegible] aan, naar, b. v. [illegible] Ik ga naar Batavia, [illegible] ik bied het u aan.

In den vierden Naamval den Lijder, ook Aanklager genaamd, ontmoet men het naamwoord weder zonder voorzetsel; b. v. [illegible] H. [illegible] Ik zend de geschiedenis van Broto Joedo, [illegible] H. [illegible] Ik erken u als mijn broeder, [illegible] Ik doe het paard galloppeeren. Echter wordt niet zelden het voorzetsel, [illegible] hing, ten overvloede voor het naamwoord in dezen naamval gevonden; dan deze wijze van uitdrukking schijnt alleen eene zachtheid van taal te kennen te geven, en heeft meestal plaats in schriften, die uit het Arabisch of uit het Maleisch in het Javaansch vertaald zijn. Dus vindt men: [illegible] De ongeloovigen zullen u allen doden. [illegible] De ongeloovigen bedoelen u uit Mekka te verjagen.

De vijfde Naamval de Aanhoorder, ook Roeper ge-

Digitized by Google

naamd, heeft meestal een Tusschenwerpsel voor het Naamwoord; als, [illegible] of [illegible] [illegible] [illegible] Heer! [illegible] [illegible] Och mijn kind!

In den zesden Naamval den Derver, ook Nemer genaamd, worden voor het naamwoord de navolgende voorzetsels geplaats, [illegible], [illegible], [illegible] van, insgelijks, [illegible], [illegible] van, door, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] b. v. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Ik ontmoet mijn meester, [illegible] van zijne vrouw gescheiden, [illegible] in huis zijn.

Eenige voor beelden in de orde der Naamvallen gesteld, zullen het dus verre gezegde nog aanschouwelijker maken.

	Laage taal		Hooge	
1st.	Naamv [illegible]	de vader	1 [illegible]	de vader.
2d.	[illegible] of [illegible]		2 [illegible] of [illegible]	des vaders.
3d.	[illegible]		3 [illegible] of [illegible]	aan den vader.
4d.	[illegible]		4 [illegible]	den vader.
5d.	[illegible]		5 [illegible]	O vader!
6st.	[illegible]		6 [illegible]	van den vader.

Het Meervoud is het zelfde; schoon eigenlijk het naamwoord behoorde verdubbeld te worden, zoo heeft dit echter zelden plaats, wegens den wanklank, die deze herhaling zoude veroorzaken.

	L.	H.	
1st. Naamv.	[illegible]	1 [illegible]	het paard.
2d.	[illegible], [illegible]	2 [illegible], [illegible]	des paards.
3d.	[illegible]	3 [illegible]	aan het paard.

Digitized by Google

4d.	[illegible]	4	[illegible]	het paard.
5d.	[illegible]	5	[illegible]	o paard!
6st.	[illegible]	6	[illegible]	van het paard.

HET 2d ONDERDEEL.

Over de Bijvoegelyhe Naamwoorden.

Bijvoegelijke naamwoorden zijn woorden, die eene hoedanigheid of eigenschap van eenen persoon of van eene zaak aanduiden. Zij zijn in de Javaansche taal zoomin onderhevig aan eenige verandering van naamval, geslacht of getal, als de zelfstandige naamwoorden. Zij volgen in de natuurlijke rangschikking der woorden in deze taal, altoos achter het zelfstandig naamwoord; als [illegible] - [illegible] Een goed mensch, [illegible] - [illegible] Een groot huis, [illegible] de Jonge Vorst.

Wanneer in de Nederduitsche taal het werkwoord *Zijn* met deszelfs afleidingen gebezigd wordt; als, die Guldens *Zyn* goed, of dit huis is slecht, zoo wordt zulks in de Javaansche taal alleen met het aanwijzend voornaamwoord, [illegible], [illegible] H. [illegible] of [illegible] tusschen het zelfstandig naamwoord en het bijvoegelijke uitgedrukt, als: [illegible] H. [illegible] Die man is stout of ondernemend. [illegible] Dit geld is goed. Evenwel ontmoet men bij wege van nadruk ook het bijvoegelijk naamwoord voor het zelfstandige en het voornaamwoord achter aan: als, [illegible] Hij is een goed man. [illegible] Deze is

Digitized by Google

een bekwaam man, [illegible] Het land van dien Heer is uitgebreid.

Voorts zijn er drie Trappen van vergelijking onder de bijvoegelijke naamwoorden: de stellende, de vergelijkende en de overtreffende trap.

De stellende trap drukt de hoedanigheid van een zelfstandig naamwoord uit zonder eenige vermeerdering of vermindering, als, [illegible] een klein huis, [illegible] een zwarte geit.

De vergelijkende trap drukt eene vermeerdering of vermindering van de beteekenis van het bijvoegelijk naamwoord uit.

Deze trap wordt op de gewoonlijkste wijze gemaakt, door de twee voorwerpen welke vergeleeken worden, naast elkaar te zetten met een voegwoord tusschen hen beiden, en wel datgene welks meerder - of minderheid moet aangednid worden, altoos vooraan; b. v. [illegible] Deze berg is hooger dan die berg. [illegible] Deze mensch is beter dan die. [illegible] H. [illegible] Deze Heer is verstandiger dan een Javaan. [illegible] H. [illegible] Deze man is zieker dan die.

Men kan dezen trap ook uitdrukken door de woordjes, [illegible] H. [illegible] of [illegible] en [illegible] of ook door [illegible] meer; en dan laten achtervolgen [illegible] of [illegible] bij den stellenden te voegen; voorbeelden: [illegible]

Digitized by Google

[illegible] Deze berg is hooger dan die, [illegible] H. [illegible] Dit huis is grooter dan dat.

Echter wordt de eerst gemelde wijze in den gewonen loop van spreken, op verre het meest gebezigd.

1st. De overtreffende trap vermeerdert of vermindert den stellenden trap tot den hoogsten of laagsten trap.

Deze trap wordt uitgedrukt door de woorden [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] of wel [illegible] of ook slechts [illegible] of [illegible] bij den stellenden trap te voegen. Voorbeelden:

[illegible] goed [illegible] aller best [illegible]

[illegible] klein [illegible] H. [illegible] kleinst [illegible] H. [illegible] dezelfs goedheid is overtreffende.

[illegible] H. [illegible] Deze berg is bovenmate hoog.

[illegible] H. [illegible] Deze man is de grootste.

2d. De overtreffende trap wordt niet zelden door eene verdubbeling van het bijvoegelijk naamwoord uitgedrukt, als [illegible],

[illegible] te bovengaande, of boven mate. [illegible] zeer goed; [illegible] zeer slecht; [illegible] zeer zeker, [illegible] zeer veel, [illegible] zeer blijde zijn.

3d. Zeer dikwerf wordt deze trap slechts door de woodjes [illegible] en [illegible] uitgedrukt, als [illegible] God is de beste Beschermer; [illegible] God is veel genadiger dan degenen die genadig zijn.

HET 3d. ONDERDEEL.

Over de Getallen.

Alhoewel men gewoonlijk de Getallen onder de bijvoegelijke naamwoorden gerangschikt heeft, uithoofde zij veel gemeens met elkanderen hebben, zoo zijn zij echter van dien aard, dat zij welvoegelijk als een bijzonder taaldeel kunnen aangemerkt worden.

De Getallen bestaan in bepalende, rang schikkende en gebrokene.

De bepalende getallen zijn de navolgende, zoowel in de gemeene-als hooge taal: [illegible] H. [illegible] één. [illegible] twee. [illegible] drie. [illegible] vier. [illegible] vijf. [illegible] zes. [illegible] zeven. [illegible] acht. [illegible] negen. [illegible] tien. [illegible] elf. [illegible] twaalf. [illegible] dertien. [illegible] veertien. [illegible]

[illegible] vijftien. [illegible]–[illegible] zestien. [illegible]–[illegible] zeventien. [illegible] achtien. [illegible] negentien. [illegible]–[illegible] twintig. [illegible] - [illegible] vijf en twintig. [illegible]–[illegible] dertig. [illegible]–[illegible] veertig. [illegible] vijftig. [illegible] zestig. [illegible]–[illegible] zeventig. [illegible]–[illegible] tachtig. [illegible]–[illegible] negentig. [illegible] honderd. [illegible]–[illegible] twee honderd. [illegible]–[illegible] drie hondred. [illegible]–[illegible] vier hondred. [illegible]–[illegible] vijf hondered. [illegible] acht hondred. [illegible] duizend. [illegible] tien duizend. [illegible] hondred duinzend. [illegible] een milioen. [illegible] tienmilioenen. [illegible] hondred milioenen. [illegible] duizend milioenen [illegible] tien duizend milioenen. [illegible] hondred duizend milioenen. [illegible] een bilion. [illegible] tien bilionen [illegible] een onnoemlijk getal.

Men ontmoet in hunne oude schriften nog de volgende namen voor de getallen, worden echter thans zelden gebruikt: [illegible] een. [illegible] of [illegible] twee. [illegible] drie. [illegible] vier. [illegible] vijf. [illegible] zes. [illegible] zeven [illegible] acht. [illegible] negen. [illegible] tien. [illegible] duizend. Zij zijn van sangskritschen oorsprong.

Tusschen de getallen twintig en dertig wordt [illegible] gebruikt gelijk [illegible] tusschen tien en twintig, be-

halve voor vijf en twintig, welk getal door [illegible] uitgedrukt wordt; men zegt dus niet [illegible] voor één en twintig, maar [illegible] 22. [illegible] 23. [illegible] 24. [illegible] 25. [illegible] 26. [illegible] 27. [illegible] 28. [illegible] 29. [illegible] 30. Maar de getallen boven de dertig enz: worden gemaakt met de eenheden achter de tienen te voegen, als: [illegible] 31, [illegible] 42. enz.

De midden getallen boven honderd worden aldus uitgedrukt: [illegible] 150. [illegible] 250. [illegible] 350. [illegible] 450. [illegible] 550. [illegible] 650. [illegible] 750. [illegible] 850. [illegible] 950. Op dezelfde wijs worden alle midden getallen gemaakt van duizenden, tien duizenden, honderd duizenden en milioenen. Voor het overige worden de tusschen getallen gemaakt de grootste vooräf te laten gaan en de kleinen te laten volgen; b. v. [illegible] 1823.

De wijze van spreken in onbepaalde getallen als: bij tienen, bij honderden enz: wordt uitgedrukt als volgt: [illegible] bij tienen, [illegible] bij honderden [illegible]

[illegible] bij duizenden, [illegible] bij tienduizenden, [illegible] bij honderd duizenden, [illegible] bij milioenen.

De rangschikkende getallen zijn de navolgende [illegible] of [illegible] H: [illegible], [illegible] [illegible] de eerste; [illegible] of [illegible] H. [illegible] de tweede. De overigen worden van de bepalende getallen gemaakt door in de gemeene taal [illegible] en in de Hooge taal [illegible] vooraan dezelve te hechten; als: [illegible] H. [illegible] de derde, [illegible] H. [illegible] de vierde. [illegible]—[illegible] de tiende. [illegible] H. [illegible] de twinstigste. [illegible] [illegible] de dertigste. [illegible] H. [illegible] de vijf envijftigste. [illegible] H. [illegible] de negenhondertste.

De gebrokene getallen zijn deze: [illegible] H. [illegible] één half, [illegible]—[illegible] $\frac{1}{3}$ [illegible] $\frac{1}{4}$ [illegible]—[illegible] $\frac{1}{5}$ [illegible] $\frac{1}{6}$ [illegible] $\frac{1}{7}$ [illegible] $\frac{1}{8}$ [illegible] $\frac{1}{9}$ [illegible] $\frac{1}{10}$ [illegible] $\frac{3}{4}$ [illegible] H. [illegible] $\frac{2}{3}$ [illegible] één en een half. [illegible] [illegible] twee en een half [illegible] vijf en een half. [illegible] zeven en een half [illegible] drie vierde. [illegible] vier vijfde.

Digitized by Google

Als er getallen vermenigvuldigd worden, wordt [illegible] erbij gebezigd hetwelk heteekent *maal*; b. v. [illegible] H. [illegible] vijf maal vijf, 25. [illegible] dertig maal drie, 90. [illegible] tien maal tien is 100. Er worden nog twee woordjes gebezigd om een vermenigvuldigd getal uit te drukken, namelijk [illegible] en [illegible] welke zoo veel beduiden als *voudig* en dubbel. Men zegt b. v: hij betaalde het vijfvoudig: [illegible]. Zijn schuld is tien dubbel geworden: [illegible]. Ten aanzien van [illegible] dient opgemerkt te worden, dat wanneer het voor een getal komt te staan, de beteekenis van *voudig* heeft, en aan het Maleische Lapis beantwoordt; maar wanneer het achter een getal staat, beteekent het zoo veel als *paar* of dubbeld. b. v. [illegible] vijf voudig; [illegible] er is een zeven voudige muur; voor het tweede geval [illegible] een paar tien, of twintig, [illegible] dubbel drie honderd, of 600. [illegible] deze heining moet dubbel gemaakt worden.

De teekens of Cijferletters in deze taal gebruikelijk om de Getallen uit te drukken zijn de navolgende: [illegible] 1. [illegible] 2. [illegible] 3. [illegible] 4. [illegible] 5. [illegible] 6. [illegible] 7. [illegible] 8. [illegible] 9. 0. Uit deze tien teekens wordt elke gegevene som gevormeerd, door dezelve naast elkander te stellen op dezelfde wijze als in de Europische talen gebruikelijk is; b. v. 1823. Javaansch [illegible]. Doch in de gemeene

Digitized by Google

Javaansche taal zijn de Hollandsche Cijferletters in gebruik.

HET 4d. ONDERDEEL.

Over de Voornaamwoorden.

Een Voornaamwoord is een woord het welk in de plaats van een zelfstandig naamwoord gesteld wordt, en eenen persoon of eene zaak aanduidt die iets doet, lijdt, is of wordt.

De Voornaamwoorden ondergaan in de Javaansche taal zoomin eenige verandering in de verschillende naamvallen, als de naamwoorden.

De voornaamwoorden kunnen in de Javaansche taal ook in zeven soorten verdeeld worden; namelijk 1st. in persoonlijke, 2d. in wederkeerige, 3d. in bezittelijke, 4d. in vragende, 5d. in aanwijzende, 6st. in betrekkelijke, 7d. in onbepaalde.

1st. Van de persoonlijke: Dezelve zijn talrijk in deze taal, en velen derzelven worden alleenlijk in Schriften en Gezangen gebezigd, anderen alleen van personen volgens hunnen rang en betrekking, nog anderen slechts in zekere distrikten.

Die van den eersten persoon zijn de navolgende: ꦲꦤꦺꦩ꦳ – ꦲꦤꦺꦩ – ꦩꦶꦤꦺꦩ꦳ꦤꦶꦁ ꦲꦤꦺꦩꦤꦶꦁ – ꦲꦤꦺꦩꦤꦶꦁ – ꦲꦤꦺꦩꦤ deze allen beteekenen Ik, en worden gebruikt, wanneer een van hoogeren rang tot iemand van minderen of van gelijken rang spreekt. Dezelve worden ook dus onveranderd in het meervoudig getal gebezigd; echter wordt somtijs in dit geval nog ten overvloede het woordje ꦤꦤꦤꦶ er achter gevoegd, als: ꦩꦶꦤꦺꦩꦤꦤꦤꦶ ꦩꦶꦤꦺꦩꦤꦤꦤ en ꦩꦶꦤꦺꦩꦤꦤ beteekenen *ik* en wij, en komen alleen in hunne

Gezangen voor; echter wordt de laatste ook in de wandeling dagelijks gebruikt in het district Tegal.

[illegible] ik of wij, is alleen in de wandeling onder het landvolk.

[illegible] of [illegible] ik wij, welke eigenlijk beteekenen: Dienaar of Knecht, worden gebezigd van degenen die van minderen rang zijn, wanneer zij tot hunne meerderen spreken of ook uit beleefdheid tot hunnes gelijken of vrienden, kinderen tot hunne ouders of jonge lieden tot ouden.

[illegible] ik, wij, duiden nog eene diepere zelfvernedering aan voor hem, dien men denkt verhevener te zijn, zoo wel in kunde als rang: b. v. onderdanen voor hunne Vorsten, en leerlingen voor groote Leeraren.

De Voornaamwoorden van den tweeden persoon zijn:

[illegible] Gij. Deze worden alleen gebezigd, wanneer een meerder tot een minderen spreekt, of bij eene zeer gemeenzame wijze van spreken onder gelijken.

[illegible] gij, worden reeds van een minderen jegens een meerderen gebruikt. [illegible] wordt ook niet zelden gehoord in stede van de zoo even genoemden.

[illegible] Gij, worden van de onderdanen gebruikt bij het gpreken tot hunne Regenten en Vosrten.

Allen hebbeu zoowel eene enkelvoudige beteekenis als eene meervoudige: dan gelijk tot die van den eersten persoon, wordt somtijds [illegible] of [illegible]

Digitized by Google

er achter aangehecht, om het meervoudig getal uit te drukken.

Die van den derden persoon zijn: [illegible] en [illegible] hij. Het eerste wordt in de laage taal gebezigd en de anderen in de hooge.

Behalve de drie opgenoemden ontmoet men in de Javaansche Schriften, en hoort somtijds in de wandeling nog deze: [illegible] welke insgelijks den derden persoon uitdrukken, ten einde de drie voorgaanden zooveel als mogelijk te vermijden, welke, indien dezelve zeer menigvuldig gebruikt wierden, geen geringen wanklank zouden veroorzaken.

Tot de bijzonderheden die de Javaansche taal heeft, behoort deze, dat zij eigenlijk geen woord vóór den derden persoon heeft, maar dezelve wordt veelal omschreven door een zelfstanding naamwoord met het teeken van het bezittelijk voornaamwoord des derden persoons erachter aan te hechten, in plaats van een werkwoord met het voornaamwoord des derden persoons te gebruiken; of ook de zaak waarvan men spreekt dikwijls te herhalen.

[illegible] en [illegible] beteekenen eigenklijk: zelf, en om een woord ervan te maken 't welk den derden persoon zoude uitdrukken, heeft men het teeken van het bezittelijk voornaamwoord des derden persoons [illegible] en [illegible] er achter aan gehecht. [illegible] zijn insgelijks zamen gestelde woorden, aan dewelke het teeken van het bezittelijk voornaamwoord des derden persoons gehecht is. [illegible] beteekent eene heenwijzing op eene plaats, ook oorsprong, [illegible] of [illegible] achter aangehecht, geeft daaraan

Digitized by Google

de beteekenis: die daar, hij daar. [illegible] insgelijks met het teeken [illegible] er achter wort [illegible] komt van [illegible] gelijk, gezamentlijk, met [illegible] achteraan en [illegible] vooraangehecht, geeft daaraan de beteekenis: zij allen te zamen.

Het 2de soort van voornaamwoorden zijn de wederkerige. Die van den eersten persoon worden aldus uitgedrukt: [illegible] H. [illegible] ik zelf.

De tweede persoon [illegible] H. [illegible] gij zelf.

De derde persoon [illegible] H. [illegible] Hij zelf.

Ten 3de volgen de bezittelijke voornaamwoorden. In den eersten en tweeden persoon zijn het alleen de persoonlijke voornaamwoorden van die personen, welke achter aan het zelfstandig naamwoord gehecht worden; als: [illegible] of [illegible] mijn kind; [illegible] mijn huis. [illegible] H. [illegible] Uw ligchaam; [illegible] Uw kind. Nog wordt in den tweeden persoon, wanneer men zeer beleefd wil spreken, het woord [illegible] vooräan het voornaamwoord ge-

Digitized by Google

hecht; b. v. [illegible] Uw paard, [illegible] Uw kind of zoon.

De derde persoon drukt het bezittelijk voornaamwoord met een eigen teeken uit, namelijk door de aanhangsels [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], enz: in de laage taalen door [illegible] in de hooge; [illegible] wordt ook niet zelden gebruikt. Voorts hebben nog [illegible] en [illegible] eene bezittelijke beteekenis. Voorbeelden van het gezegde zijn: [illegible] zijn weg, [illegible] zijn hart, [illegible] deze grond behoort het Governement. [illegible] het welk gelijk is aan [illegible] ik ben zijn zoon. [illegible] zijn naam was Mahtaon.

Het tweede soort van bezittelijke voornaamwoorden wordt gemaakt met [illegible] en [illegible] of [illegible] voor de persoonlijke voornaamwoorden te plaatsen. Die van den derden persoon worden echter alleen gemaakt door het teeken van bezitting ([illegible] en [illegible]) er achter aan te hechten. Voorbeelden van den eersten persoon: [illegible] enz: H. [illegible] de mijne het mijne: van den tweeden persoon, [illegible] enz: H. [illegible], [illegible] De uwe, het uwe: van den derden persoon, [illegible]

H. [illegible] de zijne, de hare, het zijne. Het bezittelijke annhangsel is voor alle drie geslachten het zelfde.

Ten 4de de Vragende voornaamwoorden zijn die vragender wijze gebezigd worden, en op eene zaak of persoon doelen. Zij zijn : [illegible] H. [illegible] waar? [illegible] welke ? [illegible] wat ? [illegible] welk ? [illegible] H. [illegible] wie ? [illegible] H. [illegible] wat is dat ? [illegible] H. [illegible] wie is dat ? [illegible] wie zijt gij ?

Ten 5de Aanwijzende voornaamwoorden zijn die welke regtstreeks de woorwerpen aanwijzen waarop zij betrekking hebben. Zij zijn : [illegible] deze, [illegible] die, dat ; [illegible] dezelve ; [illegible] deze, hebben betrekking op het naaste voorwerp, en [illegible] op die van eenigen afstand, en [illegible] op de zoodanigen, die nog verder af zijn. [illegible] dezelfde.

Ten 6de Betrekkelijke voornaamwoorden zijn die welke betrekking hebben op eenen persoon of op eene zaak waarvan reeds gesproken is. Zij zijn deze : [illegible]. H. [illegible] welke, of welk ; [illegible] wie, hij die, zij die enz.

Ten 7de Onbepaalde voornaamwoorden zijn die welke derzelver onderwerpen op eene onbepaalde of algemeene

Digitized by Google

wijze uitdrukken. Zij zijn deze : [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] H. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] elkeen, een ieder, een iegelijk. [illegible]-[illegible] [illegible] wie ooit, een iegelijk. [illegible] [illegible] sommige, [illegible]-[illegible] eenige. [illegible]. [illegible] die of zeker. [illegible]-[illegible] elk, alle, allerlei. [illegible]-[illegible]. [illegible] alle, alles. [illegible]. [illegible] allen, zoo velen als. [illegible]-[illegible] beiden. [illegible] [illegible] [illegible] een ander. [illegible]-[illegible] vele. [illegible]-[illegible] hoeveel? [illegible]-[illegible] een zulke, zulk een. [illegible] [illegible]-[illegible] zoodanig een. [illegible] de meeste, grootste gedeelte [illegible]-[illegible] veel, [illegible] [illegible] zeer veel. [illegible]-[illegible] weinig. [illegible] [illegible] zeer weinig of een klein weinig. [illegible]-[illegible] iemand.

Voorts is nog op te merken ten aanzien van het onpersoonlijk voornaamwoord : *het*, dat hetzelve in de Javaansche taal verschillende wordt uitgedrukt. somtijds door [illegible] en somtijds slechts door een lijdend werkwoord; b. v. [illegible] [illegible] men verhaald. [illegible] het is verloren. [illegible] komt ook nog in 't tellen te pas, wanneer het getal van *ieder soort*, erdoor uitgedrukt wordt, b. v. [illegible] er is één of een stuk, [illegible]

Digitized by Google

vier stuks. [illegible] hoeveel paarden zijn er? ant: vijf stuks.

Alle de beschrevene voornaamwoorden zijn tevens aan geene verandering-och in naamval, noch in geslacht, noch in getal onderheving.

HET 5d. ONDERDEEL.

Over de Werkwoorden.

Een werkwoord is een veranderlijk woord het welk den toestand, het zijn, het bedrijf en het lijden van een persoon of van eene zaak te kennen geeft.

De werk woorden kunnen in de Javaansche taal, zoo wel als de naamwoorden, in oorspronkelijke als in afgeleide verdeeld worden.

De oorspronkelijke Werkwoorden zijn in derzelver eerste beteekenis of overgaande-die het bedrijf van den daader overbrengen op een ander voorwerp-of zoodanigen welker bedrijf op geen ander voorwerp overgaat.

De afgeleide werkwoorden zijn die welke gemaakt worden door zekere vooranhangsels en achter aanhangsels, zoowel bij de werkwoorden zelve te voegen (om onzijdige in bedrijvende te veranderen) als bij zelfstandige-en bij voegelijke naamwoorden en bijwoorden, ten einde dezelve in werkwoorden te veranderen.

Voorts kunnen de werkwoorden in de Javaansche taal gelijk in alle andere talen verdeeld worden in bedrijvende, waarvan de werking overgaat op een ander voorwerp-en in lijdende, welke een lijden of aandoening te kennen geven, en noodzaaklijk een voorwerp insluiten, hetwelk dit lijden van iemand of van iets ondergaat b. v. [illegible] gedood woorden.

Er zijn ook onzijdige werkwoorden, welke het zijn van

Digitized by Google

iets beteekenen, of ook een bedrijf to kennen geveh, het welk echter op geen ander voowerp overgaat. b. v. [illegible] slapen [illegible] zitten [illegible] komen enz. Van de Wederkeerige, Wederhorige en nog anderen zal hier achter gesproken worden.

De vooraanhechtingen tot de verandering van werkwoorden, namelijk : om onovergaande of onzijdige tot overgaande of bedrijvende Werkwoorden te maken, of om zelfstandige—en bijvoegelijke naam-en bijwoorden, in werkwoorden te verandern, zijn deze : [illegible]

De Achteraanhangsels tot het vermelde einde zijn [illegible] of [illegible] en[1] boven den laatsten Aksoro van het woord.

Nog is op te merken, dat de achteraanhangsels niet altoos aan die woorden gehecht worden, aan dewelke de voorteekens vooraangehecht zijn, zoodat men de voorteekens dikwerf aan een woord vindt, zonder eenig achter aanhangsel. Dit heeft ook plaats ten aanzien van de vooraanhangsels; zoodat de achteraanhangsels zonder eenig voorteeken aan een woord kunnen gehecht worden. De gewoonlijkste wijze is echter, de vooraanhechtingen en de Achteraanhangsels beiden te glijk te gebruiken.

De te voren vermelde vooraanhechtingen kunnen maar ieder afzonderlijk voor eenige letters gesteld worden; als:

[illegible]. Kan vooraan woorden gehecht worden, die met [illegible], beginnen. Hier volgt van ieder letter een voorbeeld : [illegible] bedoelen; [illegible] veraaderlijk handelen ; [illegible] roemzugtig zijn;

Digitized by Google

zenden. Doch als voor te staan komt, verandert gewoonlijk in; als van wordt weenen, van komt helpen. wordt niet zelden door dit vooraanhangsel in veranderd: als, zich gorden, van een lijfband. met een blaaspijp schieten, van een blaaspijp. wordt door het vooraanhangsel insgelijks in veranderd, vermengen, van , noemen, onderstellen, van . Ook verandert in daardoor b. v. dooden, van , instemmen, van met wierook rooken van . geloven van .

vindt men voor de letters , , en , als toornig zijn, zien; ver zoeken, menschelijk worden. Maar dat dit vooraanhangsel voor gevonden wordt, daarvan zijn slechts weinige voorbeelden, echter ontmoet men deze: aanblazen, een ladder gebruiken, aankomen.

, komt voor de letters wanneer in verandert, als herinneren, van oordeelen, regten, van verderven; horen; dienen,

Digitized by Google

van [illegible] dienaar; waaruit dan blijkt dat [illegible] in [illegible] verandert; [illegible] ook [illegible]–[illegible] vergoeden, of in de plaats geven; [illegible] vergunnen; [illegible]–[illegible] gehoorzamen; [illegible] verhaasten.

[illegible] Eigenlijk [illegible]. Dit vooraanhangsel ontstaat wannneer een naamwoord, het welk met [illegible] en [illegible] begint tot een werkwoord gemaakt wordt; het verschijnt derhalve altoos voor den tweeden letter van de naamwoorden, die op deze wijze in werkwoorden veranderd worden; b. v. [illegible] naderen, van [illegible] nabij, [illegible] trouweloos handelen, van [illegible]. Van [illegible]. [illegible] Schrijven [illegible] [illegible] oversteeken, van [illegible]; [illegible] eens willens zijn, van [illegible].

Het voorteeken [illegible] kan alleen voor [illegible] staan, als [illegible] brengen, [illegible] verbeteren.

Men ontmoet dikwijls werkwoorden met [illegible], [illegible] en [illegible] beginnende, maar deze wijs is alleen eene verkorting of weglating van de behoorelijke vooraanhangsels. Dus vindt men [illegible] in plaats van [illegible], [illegible] voor [illegible], [illegible] voor [illegible].

Uit het voorgaande blijkt, dat de letters [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], door de vooraanhangsels eene verandering ondergaan; zoodat indien men de gemelde letters achter de vooraanhangsels niet veranderde, zulks zeer stuitend voor het gehoor zoude zijn. Ten overvloede

Digitized by Google

wordt hier nog eens herhaalt, dat [illegible] door de werking van [illegible] verandert in [illegible]; [illegible] wordt door de gepaste vooraanhechting [illegible], insgelijks wordt [illegible], [illegible]; [illegible] door [illegible] vooraan wordt [illegible]; [illegible] wordt of weggelaten-of veranderd in [illegible] door het vooraanhangsel [illegible]; insgelijks worden [illegible] en [illegible] in [illegible] veranderd door [illegible] vooraantehechten.

De drie Achteraanhangsels [illegible]; [illegible] en [illegible] worden insgelijks gebezigd om bedrijvende werkwoorden van andere woorden te maken. Evenwel dient nog in het bijzonder van ieder het navolgende opgemerkt te worden. [illegible] is van gelijke beteekenis met [illegible] Het eerste wordt in de gemeene taal gebruikt, en het tweede in de hoogere b. v: [illegible], te regt wijzen, is gemeen, en [illegible] hoog, van dezelfde beteekenis. [illegible] Doen of laten komen, is gemeen, en [illegible] hoog, van dezelfde beteekenis. Het laatste, of [illegible] wordt niet alleen gebruikt tot het vormen van bedrijvende werkwoorden, maar het wordt tevens het teeken van de bevelende wijs in de hooge of hoffelijke taal. Men zegt dus niet [illegible] doe dat, maer [illegible] laat dat doen, of maak dat het gedaan worde; omdat men iemand van een hooger rang niet zoude durven toemoeden iets zelve te doen. [illegible] wordt ook dikwijls gebezigd in de gemiddelde taal (een stijl van spreken tusschen de laage en hooge taal in) als iemand

Digitized by Google

niet al te gemeen wil spreken of schrijven. Men ontmoet dus [illegible].

De [illegible] oeloe met de behoorlijke vooraanhangsels maakt onzijdige werkwoorden tot bedrijvende, als van [illegible] eten wordt [illegible] te eten geven. Deze oeloe [illegible] wordt dan altoos boven de laatste letter van het woord geplaatst. Dit achter teeken ([illegible]) wordt tevens in vele woorden gebezigd, om alleen de woorden in de laagere taal gebruikelijk, voor het gebruik in de hoogere taal te vormen.

Bij de Werkwoorden komen in aanmerking:
1st. De wijzen, 2d de tijden, 3d de personen en 4d de getallen.

1, Over de wijzen. Men kan in de Javaansche taal vier wijzen aanneemen, als : de Aantoonende, de Aanvoegende of wenschende, de Bevelende en de Onbepaalde.

De aantoonende wijs toont de daad door het werkwoord uitgedrukt, regtstreeks aan, zonder van eenig voorafgaand woord af te hangen ; als : [illegible], Ik koop dat goed.

De aanvoegende wijs is die, welke de daad door het werkwoord uitgedrukt niet regtstreeks aantoont, en van eenige voorafgaande woorden afhangt. Deze wijs wordt door de naastvolgende voegwoorden uitgedrukt: [illegible] opdat, ten einde ; [illegible] dat, indien ; [illegible] mogelijk ; [illegible] laat het ; [illegible] kom aan; [illegible] dat het mogt. Deze laatsten

Digitized by Google

worden alleen op eene wenschende wijs gebruikt. Voorts krijgt de laatste letter van het werkwoord een toevoegsel van [illegible] enz; b. v. [illegible] op dat ik zie; [illegible] als ik het weet; [illegible] mogt ik het verkrijgen.

De gebiedende wijs komt in aanmerking, wanneer men iemand iets gebiedt, verzoekt, of tot iets opwekt en vermaant. Dezelve wordt gewoonlijk uitgedrukt door [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] achter aan het werkwoord tevoegen, of ook de laatste letter ervan te verdubbelen; als: [illegible] kom gij; [illegible] geef eene glijkenis, [illegible] doe gij, [illegible] bezie; [illegible] loop met haast, [illegible] doe het. [illegible] staat in plaats van [illegible], en schijnt eene meer beleefde wijze van spreken of gebieden aan te duiden; als: [illegible] schrijf dit; [illegible] schrijf dit af; [illegible] breng dezen; [illegible] breng dit. Deze wijs wordt in den beleefden stijl van spreken slechts door de verdubbeling van de laatste letter in het werkwoord uitgedrukt, als [illegible] doe gij, [illegible] help gij; [illegible] geef gij. Maar in de hooge taal drukt men deze wijs uit met [illegible] achter aan het werkwoord te hechten; als: [illegible] laat dat doen; of door [illegible] b. v. [illegible]

[illegible] mogt gij dien man ontbieden en ondervragen.

De verbiedende wijs laat de achteraanhangsels aan het werkwoord weg, en wordt alleen uit gedrukt door [illegible] H: [illegible] of [illegible] voor het werkwoord te plaatsen, als: [illegible] zie niet, [illegible] doe dat zonder te missen.

De onbepaalde wijs stelt het werkwoord in eenen algemeenen zin voor zonder bepaling van getal en persoon; als: [illegible] koopen, [illegible] slaan.

Het bedrijvend deelwoord, wordt uitgedrukt door de onbepaalde wijs van het werkwoord met het een of ander woordje voor deze wijs te plaatsen; degene tot dat einde gebezigd, zijn: [illegible], terwijl, gedurende enz: b. v. [illegible] slapende, [illegible] nog slapend, [illegible] gaande.

De voorleden tijd van het bedrijvend Deelwoord wordt somtijds op eene eigenaardige wijs gemaakt, namelijk door [illegible] vooraan het werkwoord te hechten, en achter aan het teeken van het bezittelijk voornaamwoord van den derden persoon, b. v. van [illegible] wordt dan [illegible] gekocht hebbende H: [illegible] Van [illegible] H: [illegible] gekomen zijnde.

Men ontmoet het ook eenvouding door het hulpwerkwoord van den voorleden tijd voor aan de onbepaalde

Digitized by Google

wijs van het werkwoord geplaatst; b. v. [illegible] gekocht hebbende. Het deelwoord van den toekomenden tijd, kan gmaakt worden door alleen een hulpwoord bij de onbepaalde wijs te voegen, of nog door eenig ander voorzetsel erbij; als: [illegible] of [illegible] willende koopen.

2d. Over de tijden. De tijden die bij een werkwoord in aanmerking komen, zijn drie: de tegenwoordige, de voorledene en de toekomende.

De tegenwoordige tijd geeft te kennen, dat eene zaak of daad in het zelfde oogenblik, waarin men ervan spreekt geschiedt; en deze tijd wordt in de Javaansche taal alleen door het werkwoord, met het behoolijke voornaamwoord erbij gevoegd uitgedrukt, als: [illegible] ik koop.

De voorledene tijd geeft te kennen, dat eene zaak of handeling reeds geschied is. Dezelve wordt in de Javaansche taal uitgedrukt met [illegible], [illegible] of [illegible] bij het werkwoord te plaatsen; b. v. [illegible]. Ik heb alles in den brief gelezen en verstaan, [illegible]. Ik heb uw'brief ontvangen. De hulpwoorden [illegible] en [illegible] worden gewoonlijk *achter* het voornaamwoord geplaats.

De verdeeling van den voorleden tijd in drie onder afdeelingen-zulk als de onvolmaakt voorleden, de volmaakt voorleden en de meer dan volmaakt voorleden tijd-vindt in deze taal geen plaats, er zijn ten minsten

Digitized by Google

geene hulpwoorden ervoor aanwezig. Zelfs vindt men niet zelden den voorleden tijd door den tegenwoordigen uitgedrukt.

De toekomende tijd geeft eene zaak of handeling te kennen, die nog moet geschieden, en wordt somtijds uitgedrukt door de hulpwoorden: [illegible]—[illegible] zal, worden, [illegible]—[illegible] in 't vervolg of toekomst, [illegible]—[illegible], [illegible], [illegible] zullen, willen.

Eene tweede toekomende tijd is in deze taal ook eene vreemde zaak, en dezelve kan alleen door den voorleden tijd uitgedrukt worden.

De bovengemelde hulpwoorden tot het maken van den toekomenden tijd, worden ook veelal weggelaten, hoewel de beteekenis op het toekomende ziet, en dit moet alleen uit het verband blijken.

3d. Over de personen. De personen, die bij de vervoeging van de werkwoorden in aanmerking komen, zijn drie. De eerste is die welke van zich zelve spreekt, de tweede tot welke gesproken wordt, de derde is die van wien men spreckt; onder deze laatste is het onbepaalde *men* en *Het* ermede begrepen.

4d. Over de getallen. In vele talen vindt men een onderscheid tusschen het enkelvoudig en meervoudig getal; maar dit onderscheid heeft naauwelijks plaats in de Javaansche taal. Hetgeen reeds te voren hier omtrent aangemerkt is bij de verbuiging van de naamwoorden, komt ook te pas bij de vervoeging van de werkwoorden; zoodat het meervoudig getal in geen aanmerking komt, noch in de voornaamwoorden, noch in de werkwoorden bij derzelver vervoegingen; dewijl zij daarin altijd onveranderd blijven, of slechts een woord bij zich nemen hetwelk van zelf eene meerderheid of veel-

Digitized by Google

heid uitdrukt; zulk als: [illegible]. Insgelijks [illegible] wordt veel tot dit einde gebezigd.

Het persoonlijk voornaamwoord of het zelfstandig naamwoord, het welk in den eersten naamval of werker staat, gaat gewoonlijk voor het werkwoord, en het gebeurd zelden, dat een ander woord tusschen beiden te staan komt, behalve het hulpwoord 't welk of den voorleden of den toekomenden tijd aantoont; b. v. [illegible] ik loopweg; [illegible] gij hebt gezien, [illegible], die man wil zeilen.

Eer wij een voorbeeld geven van een werkwoord vervoegd naar de onderscheidene tijden en wijzen, zullen wij van eenige hulpwerkwoorden gewagen, omdat dezelve gedeeltelijk gebezigd worden bij de vervoeging van een ander werkwoord, of om deszelfs tijd of deszelfs kracht nog nader aanteduiden. Zij zijn de navolgende: [illegible] verkrijgen, kunnen; [illegible] of [illegible] laten, bevelen; [illegible] kunnen, raken; [illegible] bevolen, geboden; [illegible] willen [illegible] zullen; [illegible] zijn, [illegible] worden.

[illegible] of [illegible] worden somtijds bij andere werkwoorden gevoegd, om aan dezelve eenen vermogenden zin te geven, als: [illegible] Ik kan, mag dat doen; [illegible] Ik krijg dat; [illegible]

[illegible]—[illegible] Het is twee dagen; [illegible]—[illegible] Het is al veel, dat het weder kan gevonden worden. [illegible]—[illegible] laten doen; als: [illegible]—[illegible], hij laat mij dat doen.

[illegible]—[illegible] vermogen en raken; als: [illegible]—[illegible] het kan niet geschieden; [illegible]—[illegible] die man is ziek geworden (of letterlijk) ziek geraakt; [illegible]—[illegible] die vogel is niet geraakt.

[illegible] en [illegible] zijn van gelijke beteekenis en kunnen veeläl het Hollandsche *Om* vervangen; als: [illegible]—[illegible] Hij werd geroepen om dat te doen.

[illegible]—[illegible] zal worden, zal, om, worden somtijds tot het maken van den toekomende tijd gebezigd.

[illegible]—[illegible] willen, worden insgelijks somtijds gebruikt tot het maken van den toekomenden tijd, wanneer zij de beteekenis van *zullen* verkrijgen.

[illegible]—[illegible] staat veelal in de plaats van ons

woordje *zal* en *moet,* als : [illegible] Hij zal of moet dat doen.

[illegible] dezelfs eenvoudigste beteekenis is worden, ook zijn : [illegible] Die man wordt rijk of is rijk. Het heeft echter ook den zin van voltooijen, geschieden, gaan, zoo, dus ; voorbeelden daarvan zijn : [illegible] Dit huis is nu ten naastenbij voltooid ; [illegible] Het is gefchied : geworden ; [illegible] Ik hoop of wensch, dat het u niet ter harte moge gaan ; [illegible] Hij heeft veel kwaads gedaan, dus is hij het niet waard, dat men hem weder goeds doe. [illegible] Het is of maakt zoo veel.

[illegible] *zyn, hebben,* waar van de voorleden tijd is, [illegible] en [illegible] *was, had,* worden gebezigd als hulpwerkwoorden tot het maken van den voorleden tijd bij de vervoeging van andere werkwoorden. [illegible] wordt ook in den beleefden stijl gebezigd om iets

Digitized by Google

te verbieden: men zegt dus, [illegible] doe niet zoo: [illegible] ga uiet.

[illegible] worden behalve het bovengemelde gebruik, altoos bij zelfstandige naamwoorden gesteld, om derzelver aanwezigheid aan te duiden; als: [illegible] Het is een Javaan die hoofd is. [illegible] Er zijn velen die geloven. [illegible] Als gij geen medelijden hebt. [illegible] Mogt hij eenige dagen wachten.

[illegible] en [illegible] schijnen gelijk het Maleische *ada*, zich tot geenen tijd in het bijzonder te bepalen, tenzij dezelve door eenig bijwoord afzonderlijk aangeduid worde. Men zegt H. [illegible] L. [illegible] Ja ik heb het vergeten: hetwelk de voorleden tijd is. [illegible] Schoon er iets aan mogt ontbreken: hetwelk de tegenwoordige tijd is.

Door middel van de vereischte Voor-en achteraanhangsels, kunnen de meeste van die Hulpwerkwoor-

Digitized by Google

den, die in derzelver aard onovergaande zijn, tot overgaande-en bedrijvende werkwoorden gevormd worden; en bijzonder de twee laatste waarvan zelfs zelfstandige naamwoorden komen, door het voorteeken [illegible] en achteraanhangsel [illegible] het geene er is, aanwezen, wezenlijkheid, bewijs. [illegible] Alhoewel (ik of hij) zoude aangeklaagd worden er is geen bewijs van. [illegible] Hetgeene geworden is; [illegible] de Schepping der wereld.

Dus breedvoerig genoeg geweest zijnde, omtrent het geen betrekking op de werkwoorden in derzelver vervoeging heeft, zal het niet ongepast zijn een voorbeeld hierbij te voegen, om het gezegde nog aanschouwelijker te maken. Hoewel er eigenlijk in de Javaansche taal geene vervoeging plaats heeft. Wij nemen hier [illegible] koopen, tot een voorbeeld.

AANTOONENDE WYS.

Tegenwoordige tyd.

Gemeene taal.	Hooge taal.	
[illegible]	[illegible]	Ik koop.
[illegible]	[illegible]	Gij koopt.
[illegible]	[illegible]	Hij koopt.
[illegible]	[illegible]	Wij koopen.

Digitized by Google

[illegible] Gij koopt.

[illegible] Zij koopen.

Om het meervoud van het enkelvoud te onderscheiden, zou men achter het persoonlijk voornaamwoord [illegible] of [illegible]—H : [illegible] of [illegible] kunnen plaatsen.

Voorleden tyd.

Laage taal.	Hooge taal.	
[illegible]	[illegible]	Ik heb (had) gekocht.
[illegible]	[illegible]	Gij hebt (hadt) gekocht.
[illegible]	[illegible]	Hij heeft (had) gekocht.
[illegible]	[illegible]	Wij hebben (hadden) gekocht.
[illegible]	[illegible]	Gij hebt (hadt) gekocht.
[illegible]	[illegible]	Zij hebben (hadden) gekocht.

Toekomende tyd.

[illegible]	[illegible]	Ik zal kooperen.
[illegible]	[illegible]	Gij zult koopen.

Digitized by Google

[illegible] Hij zal koopen.

[illegible] Wij zullen koopen.

[illegible] Gij zult koopen.

[illegible] Zij zullen koopen.

In stede van [illegible] en [illegible] zoude men [illegible] kunnen gebruiken. De hulpwerkwoorden [illegible] en eenige andere ter vorming van den toekomenden tijd, worden ook gewoonlijk achter het voornaamwoord geplaatst, echter worden zij ook somtijds voor het voornaamwoord gevonden te staan.

ED AANVOEGENDE WYS.

Tegenwoordige tyd.

L. [illegible] H. [illegible] dat ik koop.

[illegible] dat gij koopet.

[illegible] dat hij koope.

[illegible] dat wij koopen.

Digitized by Google

[illegible] dat gij koopet.

[illegible] of [illegible] dat zij koopen.

In plaats van [illegible] kan men gebruiken: [illegible] naar mate het verband van taal zulks eischt.

Voorleden tijd.

L. [illegible] H. [illegible] dat ik gekocht hebbe.

[illegible] dat gij gekocht hebbet.

[illegible] dat hij gekocht hebbe.

[illegible] dat wij gekocht hebben.

[illegible] dat gij gekocht hebbet.

[illegible] dat zij gekocht hebben.

Digitized by Google

Toekomende tijd.

L. [illegible] H. [illegible] dat ik zoude koopen.

[illegible] dat gij zoudet koopen.

[illegible] dat hij zoude koopen.

[illegible] dat wij zouden koopen.

[illegible] dat gij zoudet koopen.

[illegible] dat zij zouden koopen.

Hier dient nogthans opgemerkt te worden, dat in den dagelijkschen stijl van spreken, en ook wel in schriften, de verlenging van de laatste letter des werkwoords menigvuldig vernalaatigd wordt, die anders in de aanvoegende of wenschende wijs altoos behoorde verlengd te worden.

De gebiedende wijs.

L. [illegible] H. [illegible] of [illegible] koop gij.

[illegible] of [illegible] hij koope.

Digitized by Google

[illegible] [illegible] koopt gijl.

[illegible] [illegible] dat zij koopen.

Wat bij het maken van deze wijs meer in aanmerking komt, kan men nazien in de aanmerking over de gebiedende wijs.

DE ONBEPAALDE WYS.

Tegenwoordige tijd.

L. [illegible] H. [illegible] koopen.

Voorleden tijd.

[illegible] [illegible] gekocht hebben.

Toekomende tijd.

[illegible] [illegible] zullen koopen.

HET DEELWOORD.

Tegenwoordige tijd.

[illegible] of [illegible] [illegible] of [illegible] koopende.

Voorleden tijd.

[illegible] [illegible] gekocht hebbende.

[illegible] [illegible] gekocht hebbende.

Digitized by Google

Toekomende tijd.

[illegible] zullende koopen.

Het lijdend werkwoord wordt op onderscheidene wijzen uitgedrukt. De gewone vorm is [illegible] in de laage-en [illegible] in de hooge taal, voor aan de onbepaalde wijs van het bedrijvend werkwoord te hechten, met weglating van deszelfs vooraanhangsel ; b. v. van [illegible] H. [illegible] *koopen*, wordt dan [illegible] gekocht worden. Echter ontmoet men niet zelden in de Javaansche schriften [illegible] in plaats van [illegible] gebezigd ; als, b. v. [illegible] verkocht worden.

Er bestaat nog eene andere wijze van het lijdend werkwoord uit te drukken door [illegible] *i* en [illegible] *n* tusschen de twee eerste letters van het bedrijvend werkwoord in te laschen, als : [illegible] wordt dan [illegible] gekocht worden ; [illegible] verlaten worden, van [illegible] verlaten. Somtijds wordt behalve deze inlasching nog het achteraanhangsel [illegible] met de herhaaling van den laatsten letter van het werkwoord achter aan het woord gehecht, b.v. van [illegible] wordt [illegible] en is dan een lijdend *deelwoord* van den tegenwoordigen tijd, verlaten wordende [illegible] vermaand wordende-of zijnde.

Er bestaat nog eene andere inlasching door [illegible] en [illegible] tusschen de eerste twee letters van sommige woorden in te voegen, wordende dan werkwoorden, en drukken

Digitized by Google

onder die gedaante een bedrijvend deelwoord uit, zoo wel van den tegenwoordigen als voorledenen tijd; voorbeelden zijn [illegible] ziende, of gezien hebbende, van [illegible] gezigt. [illegible] nederkomende, van [illegible] gaande; van [illegible] gang; [illegible] geworden zijnde, van [illegible] worden.

De letter [illegible] vooraan een bedrijvand werkwoord gehecht, drukt ook het lijdend deelwoord uit; als [illegible] H. [illegible] gevat; [illegible] onderwezen. Deze [illegible] dus gebezigd, is echter in onnoemelijke gevallen gelijk met [illegible] en [illegible]

Men vindt dikwijls [illegible] voor aan een bedrijvend werkwoord gehecht en de achteraanhechting [illegible] aan het zelve; als: [illegible] van [illegible]; [illegible] van [illegible] Deze vorm drukt veelal het lijdend deelwoord van den voorledenen tijd uit. [illegible] Onderwezen zijnde, en heeft somtijds een gelijke beteekenis met [illegible] onderwezen geworden zijnde.

Het voorzetsel [illegible] voor aan een bedrijvend werkwoord gehecht, drukt insgelijks het lijdend werkwoord in den voorledenen tijd uit; als: [illegible] ik ben gezonden, van [illegible] zenden. Deze vorm schijnt alleen te kunnen bestaan in woorden die met [illegible] of [illegible] beginnen.

Uit het gezegde zal het genoeg blijken, dat het lijdend

Digitized by Google

werkwoord onder verschillende gedaanten kan uitgedrukt worden. Hoedanig de onderscheidene wijzen en tijden van een lijdend werkwoord uitgedrukt worden, zal duidelijk genoeg blijken uit het hier volgende voorbeeld, waarvan echter slechts altijd de eerste persoon van 't enkelvoud zal gegeven worden. Wij nemen tot voorbeelden de werkwoorden [illegible] in de geemeene taal, en [illegible] in the hooge, zijnde van gelijke beteekenis; *onderwyzen.*

AANTONENDE WYS.

Tegenwoordige tijd.

Laage taal.	Hooge taal.	
[illegible]	[illegible]	Ik word onderwezen.
[illegible]	[illegible]	Ik word onderwezen.
[illegible]	[illegible]	

Voorleden tyd.

L [illegible] H. [illegible]

Ik ben of was oderwezen geworden.

[illegible]

Toekomende Tijd.

L. [illegible] H. [illegible]

Ik zal onderwezen worden.

[illegible]

[illegible]

Digitized by Google

DE AANVOEGENDE WYS.

Tegenwoordige tijd.

Laage taal. Hooge taal.

Dat ik onderwezen worde.

Voorleden tijd.

L. H.

Dat ik onderwezen zij of ware geworden.

Toekomende Tyd.

L. H.

Dat ik zoude onderwezen worden.

Digitized by Google

De Gebiedende wys.

[illegible] Word gij onderwezen. Hij worde onderwezen.

ONBEPAALDE WYS.

Tegenwoordige tijd.

L. [illegible] H. [illegible] } Onderwezen worden.

Voorleden tijd.

L. [illegible] L. [illegible] } Onderwezen gewordenzijn.

Toekomende tijd.

L. [illegible] of [illegible] H. [illegible] of [illegible]

[illegible] Zullen onderwezen worden.

Deelwoorden.

L. [illegible] H. [illegible] Onderwezen.

[illegible] Onderwezen wordende of zijnde.

Digitized by Google

ꦲꦤꦺꦴꦩꦸꦤꦤ꧀ꦢꦺꦤ꧀ ꦲꦤꦺꦴꦩꦱꦶꦮꦤ꧀ Onderwezen geworden zijnde.

ꦲꦤꦺꦴꦩꦸꦤ꧀ of ꦲꦤꦺꦴꦩꦶꦤꦺꦴꦩꦸꦤꦤ꧀ꦢꦺꦤ꧀ H. ꦲꦤꦺꦴꦩ of ꦲꦤꦺꦴꦩꦱꦶꦮꦤ꧀ zullende onderwezen worden.

ꦲꦤꦺꦴꦩꦸꦤꦤ꧀ꦢꦺꦤ꧀ H. ꦲꦤꦺꦴꦩꦱꦶꦮꦤ꧀ te onderwijzen zijnde; moetende onderwezen worden.

Behalve hetgeen reeds over de werkwoorden gezegt is, dient nog opgemerkt to worden, dat er nog verscheidene soorten van werkwoorden in de javaansche taal zijn, waaromtrent wij het navolgende aanmerken.

Er bestaat in deze taal, gelijk in meer andere Oostersche talen, een veroorzakend werkwoord, hetwelk de beteekenis heeft van iets te laten doen, of veroorzaken dat het geschiede, worde-of gedaan worde. Deze vorm wordt gemaakt, door de Achteraanhangsels ꦲꦤꦺꦤ en ꦲꦤꦺꦤꦶꦤ꧀ zoowel aan bedrijvende als onzijdige werkwoorden, er achter aan te hechten; b. v. van ꦲꦩꦺꦴꦩꦱ dienen, wordt ꦲꦩꦺꦴꦩꦱꦲꦤꦺꦤꦶꦤ꧀ laten dienen; ꦤꦶꦤꦺꦤ komen ꦲꦤꦺꦤꦶꦤꦺꦴꦩꦤꦺꦤꦶꦤ꧀ doen komen, veroorzaken te komen; ꦲꦱꦶꦱꦱ werken ꦲꦱꦺꦱꦶꦱꦱꦤꦺꦤꦶꦤ꧀ laten werken, ꦲꦤꦺꦤ worden ꦲꦤꦺꦴꦩꦤꦺꦤꦶꦤ꧀ doen worden.

Het werderkeerig werkwoord kan in de Javaansche taal alleen uitgedrukt worden met ꦲꦱꦺꦴꦤꦺꦤ꧀ of ꦲꦱꦶꦤꦺꦤ of ꦲꦱꦺꦴꦤꦺꦤꦺꦴꦱꦺꦴꦱ of ꦲꦱꦶꦤꦺꦤꦺꦴꦤꦺꦤꦶꦤ꧀ꦲꦱꦺꦴꦱꦺꦴꦱꦺꦤꦺꦤ꧀ achter het werkwoord te plaatsen; b. v. ꦲꦤꦺꦤꦺ ꦲꦤꦺꦴꦩꦶꦤꦺꦤꦺꦴꦱꦺꦴꦱꦺꦤꦺꦤ꧀

H. [illegible] Ik wil mij zelf slaan. [illegible] Gij moogt uzelven verkoopen; [illegible] of [illegible] Die man wil zich zelven ontlijven. Dan er zijn vele werkwoorden in deze taal die in haren aard, op zich zelve reeds eene wederkeerende handeling uitdrukken; als: [illegible] zich zelven verhangen; [illegible] zich zelven wreken; [illegible] zich zelven verstikken; [illegible] zich zelven verwenschen; [illegible] zich eener zaak aantrekken.

De wederhoorige werkwoorden zijn, die het bedrijf onderling doen terug keeren op de bedrijvers; zij worden in de Javaansche taal uitgedrukt door het bedrijvend en lijdend gedeelte van een werkwoord zamen te voegen; b. v. [illegible] zich wederzijdsch helpen; [illegible] onderling beminnen.

Men ontmoet ook eene vorm van het werkwoord in de Javaansche taal, waarin vele of verscheiden personen verondersteld worden iets gezamentlijk te doen, en indien het geoorloofd ware, zoude men dit de gezamentlijke vorm van het werkwoord kunnen noemen. Dezelve wordt gemaakt door den eersten letter van het werkwoord, dat men onder dezen vorm wil brengen, te verdubbelen, en [illegible] of [illegible] achter aan het woord te

Digitized by Google

hechten; b. v: [illegible] malkanderen omhelzen [illegible] velen te zamen zitten; [illegible] gezamentlijk raadplegen; [illegible] zich gezamentlijk groeten; [illegible] te zamen te paard rijden. Doch diende bij deze vorm van werkwoord nog altijd [illegible] en [illegible] vooraan te staan, om zoo de gezamentlijke daad deste duidelijker uit te drukken; als: [illegible] enz.

Er is nog eene vorm van het werkwoord welke slechts den eersten letter des werkwoords herhaalt of verdubbelt, zonder een achter aanhangsel erbij te voegen. Deze vorm geeft eene herhaling en veelheid van de daad te kennen, die het werkwoord in deszelfs oorpronkelijken zin uitdrukt. Deze herhaling van letter vindt men bijzonder in de werkwoorden, die met [illegible] en [illegible] beginnen; als: [illegible] dikwijls verzoeken; [illegible] dikwijls en veel nemen; [illegible] dikwijls en velen dooden; [illegible] dikwijls en veel raadplegen.

Van zekere bijvoegelijke naamwoorden ontstaat in de Javaansche taal nog een soort van werkwoord, die men de veinzende vorm zoude kunnen noemen. De eerste letter van het bijvoegelijk naamwoord wordt verdubbeld en een achter aanhangsel [illegible] of [illegible] aan dat woord gehecht. Dus wordt van [illegible] blind [illegible] veinzen blind te zijn; van [illegible] doof [illegible] veinzen doof te zijn; van [illegible] krankzinnig [illegible] veinzen krankzinnig te zijn.

Digitized by Google

Werkwoorden zelve kan men ook tot het maken van dien vorm bezigen; als: van [illegible] verward spreken als een dromende, komt [illegible] met opzet verward spreken als in den droom; [illegible] lagchen, [illegible] geveinst lagchen; [illegible] oorlog, [illegible] geveinst oorlogen. Maar alle werkwoorden kunnen niet onder deze vorm gebragt worden, zonder eenen anderen zin ervan te veroorzaken. Vele werkwoorden onder de gedaante van deze vorm gebragt, drukken geene andere dan eene onderlinge werking uit; verscheidene echter onder dezen vorm gebragt, duiden eene geveinste handeling aan, en geven ook eene onderlinge daad of werking te kennen. Dus b. v. [illegible] beteekent zoowel op eene geveinste wijs lagchen, als een onderling lagchen.

HET 6d ONDERDEEL.

Over de Bijwoorden.

De Bijwoorden zijn woorden, welke bij een werkwoord, bijvoegelijk naamwoord, of somtijds bij een ander bijwoord gevoegd worden, om de hoedanigheid en omstandigheid van hetzelve aan te toonen; als: [illegible]: die man leest wel; [illegible] een wezenlijk goed man; [illegible] Hij schrijft zeer langzaam.

Digitized by Google

De Bijwoorden zijn velerlei. Er zijn bijwoorden van plaats, van tijd, van hoeveelheid, van getal, van orde, van bevestiging, van ontkenning, van twijfeling van ondervraging. Hier volgen van ieder soort eenigen.

1. Bijwoorden van plaats : [illegible] waar, [illegible] van waar, [illegible] waar heen ; [illegible] hier ; [illegible] daar ; [illegible] ergens; [illegible] overal ; [illegible] allerwege ; [illegible] binnen ; [illegible] te huis zijn ; [illegible] buiten ; [illegible] boven ; [illegible] beneden ; [illegible] ginder ; [illegible] voor ; [illegible] achter ; [illegible] verre ; [illegible] digtbij ; [illegible] ter hand ; [illegible] digt voorelkaar ; [illegible] rondom ; [illegible] naar boven ; [illegible] naar beneden ; [illegible] naar binnen ; [illegible] naar buiten [illegible] naar voren ; [illegible] naartoe ; [illegible] terugwaarts ; [illegible]

Digitized by Google

[illegible] tot hier; [illegible] op zijde; [illegible] langsheen; [illegible]–[illegible] van binnen [illegible]–[illegible] van achteren; [illegible]–[illegible] van hier; [illegible] nergens; [illegible] algemeenlijk.

2. Bijwoorden van tijd [illegible]–[illegible] heden; [illegible]–[illegible] gisteren; [illegible]–[illegible] gisteren avond; [illegible]–[illegible] 's morgens vroeg; [illegible] voor den middag; [illegible]–[illegible] nadenmiddag; [illegible] Met zonsopgang; [illegible] zonsondergang; [illegible]–[illegible] aanbreken van den dag; [illegible] schemeravond; [illegible]–[illegible] 's avonds; [illegible]–[illegible] middernacht; [illegible]–[illegible] voorgistern; [illegible]–[illegible] den geheelen; [illegible]–[illegible] morgen; [illegible]–[illegible] morgen vroeg; [illegible] overmorgen; [illegible]–[illegible] voorleden jaar; [illegible]–[illegible] binnen dit jaar; [illegible]–[illegible] binnen een dag; [illegible]–[illegible]

[illegible] een uur geleden; [illegible] voor acht dagen; [illegible] veertien dagen geleden; [illegible] bij dag; [illegible] bij nacht; [illegible] laat; [illegible] benacht; [illegible] laat, ook te laat; [illegible] of [illegible] lang geleden; [illegible] ter dier tijd; [illegible] wanneer, toen; [illegible] op 't oogenblik; [illegible] onderwijl; [illegible] intusschen; [illegible] terwijl; [illegible] daarna; [illegible] na dezen tijd; [illegible] eenigen tijd daarna; [illegible] van dezen tijd; [illegible] onmiddelijk; [illegible] terstond, onmiddelijk; [illegible] zoo lang als; [illegible] nu; [illegible] juist nu; [illegible] op dit oogenblik; [illegible] op dien zelfden dag;

Digitized by Google

[illegible] ter regter tijd ; [illegible] ontijdig ; [illegible] zoo dikwijls als, gewoonlijk ; [illegible] te vroeg ; [illegible] te laat ; [illegible] langzaam ; [illegible] haastelijk ; [illegible] in eens ; [illegible] in eenoogenblik ; [illegible] nog eens ; [illegible] straks, onlangs ; [illegible] nu en dan ; [illegible] zelden ; [illegible] dikwerf ; [illegible] onlangs ; [illegible] op 't onverwachts ; [illegible] geduriglijk ; [illegible] dagelijks ; [illegible] maandelijks ; [illegible] elken dag ; [illegible] om den anderen dag ; [illegible] om den derden dag ; [illegible] meest altijd ; [illegible] altoos, altijd ; [illegible] elken tijd ; [illegible] nooit meer ; [illegible] eindelijk ; [illegible] te voren ; [illegible] eer ; [illegible] in 't

toekomend [illegible] wanneer ; [illegible] tot, tot dat ; [illegible] tot dan ; [illegible] tot morgen ; [illegible], tot hiertoe ; [illegible] nog niet ; [illegible] nog nooit ; [illegible] wanneer ooit ; [illegible] zoodra als ; [illegible] trapsgewijze.

3. Bijwoorden van hoeveelheid [illegible] veel [illegible] hoeveel ? [illegible] te veel [illegible] zoo veel als dat; [illegible] hoeveel stuks ; [illegible] weinig ; [illegible] genoeg; [illegible] bijna ; [illegible] vol ; [illegible] overvloedig ; [illegible] maatiglijk ; [illegible] ten halve ; [illegible] geheelijk ; [illegible] zoo groot als ; [illegible] zeer veel ; [illegible] het grootste gedeelte.

4. Bijwoorden van getal. [illegible] eenmaal ; [illegible] tweemaal ; [illegible] drie maal enz : alle getallen ; [illegible]

Digitized by Google

hoeveel maal? [illegible] veel maal; [illegible] eenige maal; [illegible] dikwijls; [illegible] dikwijls, veelmaal; [illegible] zeer dikwijls.

5. Bijwoorden van orde of rangschikking [illegible] ten eersten; [illegible] ten tweeden; [illegible] ten derden en zoo vervolgens; [illegible] voornamelijk; [illegible] wat meer is, [illegible] geregeld; [illegible] voorts, verder; [illegible] eindelijk; [illegible] ieder voor zich zelve; [illegible] van het eene huis tot het ander; [illegible] of [illegible] van den eenen dag tot den anderen; [illegible] van hoofd tot voet; [illegible] beurtelings; [illegible] op een rei; [illegible] een voor een; [illegible] twee en twee; [illegible] allen te gelijk.

Digitized by Google

6. Bijwoorden van Bevestiging of Bejaing: [illegible] ja; [illegible] ja; waarlijk; [illegible] ja het is waar; [illegible] voor zeker; [illegible] zekerlijk; [illegible] in waarheid; [illegible] bij God; [illegible] juist zoo.

7. Bijwoorden van Ontkenning: [illegible] neen, niet; [illegible] geenszins; [illegible] geeneens; [illegible] er is niet; [illegible] nog niet; [illegible] geen, niet; [illegible] in geenendeel; [illegible] doe niet; [illegible] doe geenszins; [illegible] nooit meer.

8. Bijwoorden van Twijfeling: [illegible] misschien, somtijds; [illegible] als 't mogelijk is, zoo veel mogelijk; [illegible] des noods; [illegible] in geval; [illegible] mogelijk; [illegible] hoe zou!

Digitized by Google

9. Bijwoorden van Ondervraging : [illegible] om wat reden ? waarom ? [illegible] waarom ? [illegible] wanneer ? [illegible] hoe ? [illegible] tot wat oogmerk ? [illegible] waartoe dient het ? [illegible] wat is de meening daarvan ?

10 Bijwoorden van Verkiezing : [illegible] liever, eerder, eer, eerst ; [illegible] vooral, voornamelijk ; [illegible] bijzonder.

11. Bij woorden van Vergelijking : [illegible] als, gelijk ; [illegible] gelijk, zamen ; [illegible] juist zoo; [illegible] aldus: [illegible] zoo ; [illegible] dan ; [illegible] meer ; [illegible] meer en meer, [illegible] meer nog ; [illegible] om zoo meer.

12. Bijwoorden van Verwarring : [illegible] Verwarrelijk ; [illegible] in 'twilde ; [illegible] het onderste boven [illegible] verkeerd ; [illegible] dwaars.

Digitized by Google

13. Bijwoorden van Verzameling: [illegible] gezamentlijk, tezamen; [illegible] zamen een voor een; [illegible] een met den anderen; [illegible] beide groot en klein; [illegible] in een hoop of gedrang; [illegible] een onderling gewemel; [illegible] bij troeppen, troepsgewijze; [illegible] alleen.

14. Bijwoorden van Afscheiding: [illegible] afzonderlijk, elk op zich zelve; [illegible] ter zijde; [illegible] alleenlijk, slechts.

15. Bijwoorden van Opzettelijkheid: [illegible] met opzet, opzettelijk, [illegible] met voorbedacht; [illegible] met ernst; [illegible] ernstig.

16. Bijwoorden van Onbezonnenheid: [illegible] vermetelijk; [illegible] onbezonnelijk, [illegible] luk of zaak, [illegible] gekkelijk, [illegible] onverhoeds, onvoorziens.

17. Bij woorden van Gelegenheid: [illegible] voegzaamlijk, [illegible]

Digitized by Google

ter rechter tijd; [illegible] gelegenlijk, met gemak.

18. Bijwoorden van Moeijelijkheid: [illegible] moeijelijk; [illegible] zwaar, [illegible] naauwelijks, [illegible] onwilling, [illegible] ongaarne, met weerzin, [illegible] zeer moeijelijk; [illegible] zeer gedrukt.

19. Bijwoorden van Spoed: [illegible] haastelijk, [illegible] op staande voet, [illegible] onmiddelijk.

20. Bijwoorden van Gemaatigdheid; [illegible] zachtjes; [illegible] met gemak; [illegible] gemaatigdlijk.

21. Bijwoorden van Hoedanigheid. [illegible] kort; [illegible] afgebroken; [illegible] toevallig; [illegible] liefderijk; [illegible] betamelijk; [illegible] naarstiglijk; [illegible] gemakkelijk; [illegible] blijmoediglijk; [illegible] nalaatiglijk; [illegible] naauwkeurig, [illegible] op eene laage wijs; [illegible] eigenzinnig;

Digitized by Google

[illegible] gerust; [illegible] zeldzaam; [illegible] vreeslijk; [illegible] doodelijk; [illegible] leelijk; [illegible] ellendiglijk; [illegible] ijveriglijk; [illegible] luid, hard; [illegible] duidelijk, [illegible] meer.

Ten aanzien van de trappen der vergelijking van de dusverre beschrevene Bijwoorden, dient men op te merken, dat zij geene verandering ondergaan, indien men ze in een hoogeren of minderen trap brengt; daar deze vergelijking alleen gemaakt wordt door [illegible] of [illegible] voor het bijwoord te plaatsen, wanneer men den vergelijkenden trap wil hebben. De overtreffende trap wordt uitgedrukt door [illegible] of [illegible] of [illegible] achter [illegible] of [illegible] te voegen: b. v. [illegible] harder: Overtreffend [illegible].

HET 7d. ONDERDEEL.

Over de Voorzetsels.

De voorzetsels zijn woordjes welke voor andere woorden geplaats worden, om dezelve met elkaar te verbinden, en dus de betrekking tusschen de eene zaak en de andere aan te toonen. Zij worden meestal voor de Naamwoorden en Voornaamwoorden gezet.

Digitized by Google

[illegible] omtrent; [illegible] rond, rondom; [illegible] boven; [illegible] volgens, ingevolge; [illegible] aangaande, betreffende; [illegible] achter, na; [illegible] tegen, aan, [illegible] jegens; [illegible] onder; [illegible] tot, tot aan; [illegible] alvorens; [illegible] digtbij [illegible] verre; [illegible] voor, tegen woordig, [illegible] voor, [illegible] achter; [illegible] beneden, onder; [illegible] behalve; [illegible] tusschen; [illegible] voorbij; [illegible] door [illegible] bij, aan; [illegible] bij, met; [illegible] uitgenomen, behalven; [illegible] slechts; [illegible] voor, in plaats, [illegible] voor, als; [illegible] voor; [illegible] van, [illegible] in, aan, met, [illegible] in; [illegible] uit, buiten, [illegible] buiten, [illegible] overzijde, [illegible] door en door; [illegible] naar, tot, aan, [illegible] op, [illegible] opwaarts, [illegible] naarboven [illegible]

[illegible] met, mede, [illegible] binnen.

Het voorzetsel *naar* of *overeenkomstig,* wordt dikwijls uitgedrukt door een [illegible] aan het woord vooraan te hechten, voor hetwelk dat voorzetsel behoorde te staan: b. v. [illegible] naar dat er is, [illegible] overeenkomstig uwe krachten, [illegible] naar waarheid.

HET 8ste ONDERDEEL.

Over de Voeg-of Koppelwoorden.

Voegwoorden zijn woorden, welke de gedeelten eener rede zamen verbinden, en de betrekking aanduiden, die deze deelen van eene rede onderling hebben. Zij zijn de navolgende: 1). zaamverbindende [illegible] en, [illegible] zoo, ook, [illegible] ook, maar, [illegible] nogmeer, daarenboven, [illegible] voorts, [illegible] beide, [illegible] nog, [illegible] eindelijk. 2). Schiftende [illegible] of, [illegible] een van beiden, [illegible] of, [illegible] noch. 3). Tegengeftelde

[illegible] maar, doch, nogthans, [illegible] als, [illegible] ofschoon, al is het. [illegible] niettegenstaande. [illegible] in tegendeel. 4). Redegevende [illegible] want, [illegible] omreden, omdat, [illegible] daarom, [illegible] dat, ten einde, [illegible] om die reden, derhalve, [illegible] vermits, [illegible] dewijl, nademaal, [illegible] des wegens, [illegible] waarom? [illegible] daarom, dan; [illegible] zoodat, [illegible] opdat niet. 5). Voorwaardelijke: [illegible] indien, [illegible] misschien, somtijds, [illegible] ingeval, veronderteld, [illegible] indien niet, [illegible] en, dan, [illegible] in plaats van, [illegible] zoodra als, [illegible] onmiddelijk, [illegible] dat, [illegible] alsdat, [illegible] hoe, [illegible] gelijk als,

Digitized by Google

[illegible] behalve dat; [illegible] hoe veel temeer; [illegible] om zoo meer nog: 6). Vergelijkende: [illegible] gelijk als; [illegible] juist als; [illegible] voornamelijk.

HET 9d ONDERDEEL.

Over de Tusschenwerpsels.

De Tusschenwerpsels zijn woorden welke eenige gemoedsbeweging van iemand uitdrukken. Dezelve zijn zeer weinigen in de Javaansche taal.

[illegible] hoor hier! hee! O! [illegible] Och, Helaas!

[illegible] kijk! zie daar!

[illegible] foei!

[illegible] Och wee!

[illegible] kom aan!

[illegible] foei!

[illegible] bij God!

[illegible] wel, goed!

[illegible] kom hier!

[illegible] waarlijk!

[illegible] nu, daar!

[illegible] nu dan!

Digitized by Google

HET 10d. ONDERDEEL.

Over de Voor-en achteraanhechtingen.

Er is reeds op zijn plaats gesproken van die lettergrepen welke gebezigd worden om zekere woorden in verschillende te veranderen. Echter zal het hier niet ondienstig zijn om dezelve hier als in een oogpunt bij een te vatten, te meer daar eenigen ervan nog niet in aanmerking gekomen zijn. Wij spreken eerst van de Vooraanhechtingen.

1. De Vooraanhechtingen. Dezelve zijn: [illegible] Dezelve worden gebezigd tot het maken van overgaande en bedrijvende werkwoorden, gelijk reeds in het gebruik te voren is aangetoond.

[illegible] Vooraan een zelfstanding naamwoord gehecht, geeft aan hetzelve eene bezittelijke beteekenis; als: [illegible] in het bezit zijn van land, of land in het bezit hebben; [illegible] eene lans hebden; [illegible] in het bezit van een paard zijn.

[illegible] Wordt gebezsgd tot het maken van het lijdend deelwood, insgelijks tot het maken van naamwoorden afgeleid van Werkwoorden of van Bijwoorden, met de behoorlijke Achteraanhangsels: ook tot het maken van bijvoegelijke naamwoorden van zelfstandige, met het affix [illegible] achter aan het zelfstandig naamwoord te hechten.

[illegible] en [illegible] Zijn de voorteekens om een bedrijvend werkwoord tot een *Lydend* te maken.

[illegible] Deze letter wordt gebezigd als een vooraanhangsel bij woorden die met dezelfde letter beginnen, om

Digitized by Google

dezelve met het achteraanhangsel tot naamwoorden te maken.

[illegible] Ontmoet men onder verschillende beteekenissen als een vooraanhangsel. Het maakt naamwoorden tot Bijwoorden: b. v. [illegible] grooteliijks van [illegible]; [illegible] naar behooren; [illegible] naar waardheid: ook geeft het aan woorden de beteekenis van *een* en *geheel*; b. v. [illegible] een graan, [illegible] eenszins zijn; [illegible] het geheele eigendom, [illegible] de geheele aarde, [illegible] een geheele dag; [illegible] slechts een hand breed.

[illegible] Worden insgelijks gebezigd tot het maken van afgeleide naamwoorden. [illegible] met de achteraanhangsels [illegible] of [illegible] maken een zelfstandig naamwoord te beteekenen de plaats der handeling die in het oorspronkelijke woord behelsd is; b. v. [illegible] een waijansplaats van [illegible] waijang [illegible] vooraan woorden gehecht, maken dezelve tot Zelfstandige naamwoorden en drukken niet zelden den bewerker eener daad uit; voorbeelden: [illegible] een moordenaar, van [illegible] ombrengen; [illegible] hulp; [illegible] Troofter, [illegible] opregtheid van [illegible].

[illegible] Kunnen aangemerkt worden als

aantoonende voornaamwoorden ; de eerste twee worden bij eigene namen van menschen gebezigd, om dikwijls daardoor het geslacht duidelijker te onderscheiden, [illegible] is vrouwelijk en [illegible] heeft eene mannelijke beteekenis ; als : [illegible] de (vrouw) Kidin ; [illegible] de (man) Wirjo ; [illegible] wordt onverschillig van dieren en menschen gebezigd ; als ; [illegible] dat kind ; [illegible] de kat. [illegible] is gelijk [illegible] aan kracht en waarde, en wordt in de hooge taal gebruikt.

2d. De Achteraanhangsels zijn : [illegible]

Dit zijn Lettergrepen dienende tot het maken van zelfstandige naamwoorden.

[illegible] en [illegible] zijn van veel dienst bij het maken van bedrijvende werkwoorden.

[illegible] zijn de teekens der bezittelijk voornaamwoorden achter aan de naamwoorden gehecht.

[illegible] Ontmoet men somtijds achteraan het vragend voornaamwoord, om somtijds aan de vraag meer nadruk te geven, of het woordje *dan* in onze taal ermede uit te drukken. Somtijds wordt het nog aan andere woorden gehecht, zonder dat het juist eene vraag te kennen geeft, maar verzekerend gebruikt wordt, wanneer het *immers* beteekent, als : [illegible] wij moeten immers ook sterven. Aan de gebiedende wijs wordt het ook somtijds gehecht, wanneer het *toch* beteekent, als : [illegible] nu schielijk, [illegible] Ga toch heen.

Digitized by Google

HET 3d. HOOFDDEEL.

Van de Woordvoeging.

In het voorgaande gedeelte van dit werkje gesproken hebbende van ieder soort van woorden in het bijzonder, zoo valt onder dit hoofdeel te spreken, over de Regelen, volgens welke de woorden in de Javaansche taal moeten gerangschikt en gewijzigd worden, om over eenkomtig den aard dier taal te spreken en te schrijven.

Deze taal in derzelver aard eenvoudig en natuurlijk in de zamenstelling van eene zinsnede zijnde, zoo moeten de Regelen slechts weinigen zijn, die bij eene rede in aanmerking komen. En daar reeds in het voorgaande het een en ander aangestipt is over de betrekking, welke de woorden jegens elkander aannemen in de eene of andere vervoeging, zoo zal in dit deel minder breedvoerigheid noodig zijn.

Echter dienen de navolgende opmerkingen to worden in acht genomen. *De eerste naamval, of naamwoord of voornaamwoord, hetwelk den Bewerker van eene daad aantoont, staat altyd in de eenvoudige rangschikking der woorden van een zin, voor het werkwoord, en het naamwoord waarop de daad in het werkwoord bevat, overgaat, staat achter het werkwoord ;* als : [illegible] [illegible] Ik houde van dit paard. [illegible] Hij volbrengt de order ; [illegible] De koe eet gras. [illegible] De Vorst gaat naar net Paleis. [illegible] Zij ontvlugtten uit het Fort.

In meer zaamgestelde zinsneden, dan de zoo even aangehaalde zijn, waarin de derde naamval (Ontvanger) voorkomt, volgt dezelve meestal achter den vierden naamval (Lijder) b.v. [illegible] Een gazant des Konings maakte hoogst deszelfs bevel aan Soeropati bekend. [illegible] De Minifter zond onmiddelijk om Mertopoero te roepen. [illegible] Ik zal eerst een brief naar Batavia zenden om den Generaal kennis te geven. [illegible] Ik geef dit geld aan u.

Echter ontmoet men niet zelden den vierden naamval te staan voor den eersten, en den derden onmiddelijk achter het werkwoord; als [illegible] Ik geef u het distrikt pasoeroean tot een geschenk [illegible] Nu broeder des koopmans beken; of als gij niet bekent, zoo snijd ik u den hals af. [illegible] u maak ik staljongen. [illegible]

Digitized by Google

Uw paard benevens deszelfs zadel en toom heb ik door Wirijo gezonden. Mogt gij de volle som betalen.

De vijfde naamval of Aanhoorder staat altijd in het begin van eene zinsnede, als: Nu mijn jonger broeder, wat is uwe begeerte? O, mijn Heer! uw vijand is er en komt om ons te omcingelen, zij hebben een lijn in het Noorden opgetrokken.

De zesde naamval in de eenvoudige rangschikking der woorden van eene zinsnede, staat achter den vierden naamval; als Ik heb dit zilver van mijnen Heer ontvangen. Echter vindt men in eene meer ingewikkelde woordschikking den eersten naamval, achter den zesden; b. v. Mijn oogmerk is, dat niemand van den koning begunstigd worde behalve mijne zoons.

Het gezegde ten aanzien van de naamvallen, heeft tevens betrekking op de aantonende of stellige wijs van het werkwoord, en het is in die wijs, dat de naamvallen in dezelfde orde komen te staan, zooals hier boven vermeld is.

In de aanvoegende wijs gaat de Bewerker ook ge-

Digitized by Google

woonlijk voor het werkwoord gelijk in de aantonende wijs. Voorbeelden: [illegible] Als ik buiten blijf, zal ik zeker gedood worden. [illegible] Als gij voortvaart u tegen uwen broeder den koning te verzetten [illegible] Als Java verwoest word, wie heeft er de schade van? [illegible] Ofschoon ik naar huis ga, zoo verzel ik u nogthans; [illegible] Alhoewel ik op de geregtsplaats zoude afgemaakt worden. [illegible] Mogt gij mij medicijn geven, opdat ik geneze.

In eene zinsnede van de bevelende wijs gaat gewoonlijk de persoon, aan welke iets bevolen wordt voor het werkwoord vooraf; als: [illegible] Hei! vermeng u maar met ons hier; [illegible] Hei! Sendi zijt toch stil, wat weent gij? Maar men ontmoet ook niet zelden het voornaamwoord achter het werkwoord; als: [illegible] Ga gij; [illegible] Schrijf dezen brief. Men vindt ook in deze wijs twee werkwoorden achter elkander, hebbende het teeken der bevelende wijs aan

Digitized by Google

zich; b. v. [illegible] Snijdt gij gras, dat tien paarden ervan verzaadigd worden. [illegible] Nu geef het teeken en vergader al mijn volk.

In de vragende vorm staat het voornaamwoord gewoonlijk in het begin; als: [illegible] Wat is uw naam en waar is uwe wooning? [illegible] Wat is uws vaders naam? [illegible] van waar zijt gij? Het zaakelijk vragend voornaamwoord [illegible], wordt meestal voor eene vraag geplaatst, en heeft dan verder geene beteekenis dan alleen de aandacht te trekken van hem die gevraagd wordt; b. v. [illegible] Sendi heeft u de toorn van mijn oudsten broeder getroffen? [illegible] Wie kan onophoudelijk oorlogen? Indien echer het zaakelijk vragend voornaamwoord de beteekenis van *Wat* in de vraag heeft, zoo wordt het van [illegible] achter volgd als: [illegible] Wat weent gij? [illegible] Wat doet gij? Of het wordt aan het eind van de vraag geplaatst, als: [illegible] Wat zoekt gij?

In de Lijdende vorm staat de eerste naamval gewoonlijk voor het werkwoord in de eenvoudige zamenvoeging van woorden, en de Bewerker achter hetzelve met-of

Digitized by Google

zonder een voorzetsel, zoo als de welklank het eischt; als: [illegible] Ik word geslagen van dien man. [illegible] Aanstonds werd de Kapitein van Pangeran Poeger met een speer gestoken. Somtijds vindt men echter ook den *Lijder* achter het werkwoord te staan; bijzonder schijnt deze wijs van schikking plaats te grijpen, als de derde naamval mede in de zinsnede voorkomt, als: [illegible]. De vorst hadt den Tomengoeng provisie gegeven. [illegible] Men gaf den Staljongen een klein grasmes. [illegible] En de Minister gaf Damar Woelan eene mand en een gras mes. [illegible] Aan Kisomo werden vier tahil gouds gegeven.

Nog dient aangemerkt te worden, dat de Javanen zeer dikwijls de Lijdende vorm bezigen, waar zij volgens de natuurlijke orde van zaken de bedrijvende vorm moesten gebruiken. Voorbeelden hiervan zijn de navolgende: [illegible] in stede: [illegible] De Madurezen vatten de Mataramers en bragten hen om't leven. [illegible],

Digitized by Google

in stede [illegible] Ik heb dien man gevonden. In den derden persoon, in die wijs van zamenvoeging, komt voor: [illegible] Hij groef ~~het~~ het goud op, of letterlijk: het goud werd opgegraven. [illegible] Elken morgen zond men hem vier Schotels eten. [illegible] Maar de Straks gemelde bezending van eten at Damar Woelan niet; letterlijk: Dat gezondene eten konde van Damar Woelan niet opgegeten worden. Hier konde volgens ons taal gebruik Staan: [illegible] Het papier heeft uw Jonger broeder verzocht. Men ziet tevens, dat deze wijze van uitdrukking ten aanzien van den derden persoon zeer onbepaald is.

Zelfstandige naamwoorden beteekenende één en dezelfde zaak, worden Slechts naast elkaar gezet zonder eenig voorzetsel: b. v. [illegible] Het eiland Java. [illegible] De Profeet Mozes. [illegible] Koning Salomon. [illegible] Zend een brief aan Uwen ouderen broeder den Koning.

Als twee Zelfstandige naamwoorden naast elkander staan, is het tweede altoos in den tweeden naamval of bezitter van het eerste. Dan het eerste heeft altijd het betrekkelijk voornaamwoord [illegible] of [illegible] voor zich, of het

Digitized by Google

teeken van het bezittelijk voornaamwoord des derden persoons ([Javanese script] of [Javanese script]) achteraan gehecht, of het voorzetsel [Javanese script] tuschen hun beiden. Voorbeelden: [Javanese script] De gezondene des Regents. [Javanese script] De gezant van den Jonger broeder. [Javanese script] Het bevel des Konings. [Javanese script] Het woord van God. [Javanese script] Het hart des Konings. [Javanese script] Het brieschen van het paard. [Javanese script] Zijn oudste broeder Koning Mangkoerat. [Javanese script] De zoon des Konings. [Javanese script] De rook van 't Buskruid.

Het Byvoegelyk naamwoord volgt meestal achter het Zelfstandige; behalve in enkele gevallen wanneer het voor het zelfstandig naamwoord staat; b. v. [Javanese script] Een goed mensch. [Javanese script] een groot huis.

In de zamenstelling waar de zin, die anders in andere talen door een werkwoord en bijvoegelijk naamwoord of bijwoord uitgedrukt wordt-en in de Javaansche taal bij wege van omschrijving door een zelfstandig naamwoord en een bijvoegelijk uitgedrukt wordt-*staat het byvoegelyk naamwoord voor het zelfstandige;* Als b. v. de uitdrukking: [Javanese script] Hij verzogt sterk, wordt omschreven: [Javanese script]

Digitized by Google

[illegible] Letterlijk : sterk is mijn verzoek ; dit kan ook geschreven worden : [illegible] Ik verzoek dringend. [illegible] Letterlijk : Groot was zijne verontwaardiging. [illegible] Hij sprak hard. [illegible] Mennak Djingo was grootelijks verheugd.

Somtijds wordt het betrekkelijk voornaamwoord [illegible] of [illegible] tusschen het zelfstandig naamwoord en het bijvoegelijke gezet, en schijnt dan eenige nadruk of nadere bepaling te kennen te geven ; als : [illegible] een mooi man. [illegible] letterlijk : Een man, die mooi is. [illegible] Een rijpe vrucht. [illegible] Een vrucht die groot is. [illegible] en [illegible] Een groot man.

[illegible] Staat ook dikwijls voor een zelfstandig naamwoord, om somtijds aan hetzelve eene meer bepaalde beteekenis te geven, en schijnt in sommige gevallen het bepaalend Lidwoord te zijn ; als : b. v. [illegible] Nadat de Lijn gevormd was. [illegible] De soldaten. [illegible] De anderen zeiden. [illegible] De een werd gezocht, en de ander gejaagd. [illegible] Juist kwam de wacht om dien

Digitized by Google

Europeer aftelossen, die de wacht over de gevangenen had. [illegible] Mogt het kind spoedig geboren worden. [illegible] Aanstonds viel het volk vijandelijk aan.

De bepalende getallen komen gewoonlijk voor de naamwoorden te staan, echter worden zij ook somtijds achter de naamwoorden geplaatst. [illegible] 100 menschen. [illegible] 1000 jaren, naar de welklank zulks eischt. Echter is de eerste voeging gebruikelijker, [illegible] drie dagen. [illegible] 10 Spaansche daalders.

De Rangschikkende getallen staan altoos achter de naamwoorden waarop zij betrekking hebben; als: [illegible] Het derde huis. [illegible], Het duizendste jaar.

De onbepaalde getallen volgen in de natuurlijke orde achter het naamwoord; als: [illegible] veel menschen. [illegible] weinige menschen. [illegible] alle menschen.

Het Bijwoord gebezigd ter wijziging eener handeling of hoedanigheid, volgt in de eenvoudige zamenstelling achter het werkwoord; als: [illegible] zachtjes gaan. [illegible] De Koning spräk liefderijk. [illegible] Jongere broeder niet aldus: [illegible]

Digitized by Google

[illegible] Wanneer uw Heer hierin valt. [illegible] De heremiet sprak zacht. Dan de Bijwoorden staan ook niet zelden voor het werkwoord, zelfs voor den eersten naamval. Dus vindt men [illegible] hard spreken. [illegible] Gij zult mij spoedig volgen. [illegible] Aanstonds zal uw vijand met verslaagenheid op u zien. [illegible] Haastelijk roept den vader Heremiet. Dikwijls staat ook het betrekkelijk voornaamwoord [illegible] en [illegible] tusschen het Werkwoord en het Bijwoord, het welk echter geene verandering in den zin schijnt te veroorzaken; b. v. [illegible]. Het linnen mooi schilderen. [illegible] Uw geel ijzer moet gij wel bewaren. [illegible] Schrijf gij goed of wel.

Het Bijwoord bij een bijvoegelijk naamwoord staat in de geregelde zamenvoeging voor het bijvoegelijk naamwoord; als: [illegible] Zeer bedrukt in zijn hart. [illegible], Zijn ziekte werd hoe langs zoo erger. Echter staat het Bijwoord somtijds achter het Bijvoegelijk naamwoord. Dus vindt men: [illegible] Mijne vrouw is zeer ziek.

Digitized by Google

De Voorzetsels ſtaan in derzelver orde achter het werkwoord voor het naamwoord of voornaamwoord, om de richting eener handeling of werking ten aanzien van het voorwerp aantetoonen, of ter aanwijzing van eene daad *naar, tot, van, door, voor,* of eenige andere denkbare betrekking op het voorwerp. Enige voorbeelden van de gebruiklijkste voorzetsels zullen dit nader ophelderen : [illegible] Zij gingen in de nacht weg. [illegible] Ik bied u mijne groetenis aan. [illegible] Was in het geheele land vermaard. [illegible] Ik geef aan u het district Pasoeroeän tot eene belooning. [illegible] Schijf een brief aan den Regent van Toeban. [illegible] Dien gij mij. [illegible] Als gij u tegen de Hollanders durft verzetten.

[illegible] De Koning sprak tot Rongo. [illegible] Soerapati viel op den Kaptein aan.

[illegible] De Hollanders schoten van een afstand. [illegible] Damarwoelan is van het dorp. [illegible]

Digitized by Google

Ik sterf van wege groote beshaamdheid.

De ligging van dat dorp is regtstreeks zuidelijk van pasoeroeän, Deze brief is van mij.

Het volk van Raden Patih stak met lansen. Alle uwe vijanden zijn bevreest voor uw vermogen, De vrouw even genoemd nam Brawidjojo tot vrouw.

O! mogt gij dezen mijnen broeder zenden tot vertroosting voor den Vader. Geef uw Kris voor uw leven. Dit geld is voor dit goed. Sla met uwen staf in de zee. O, Heer! maak eenen god voor ons. En zij namen het gouden kalf voor hun god. Ik sterf met u.

De Voeg-of Koppelwoorden zijnde menigvuldig in de javaansche taal, kunnen in twee soorten anderscheiden worden: als in zoodanige die slechts de woorden en leden eener rede zamenverbinden, en in zoodanige die een verderen invloed op het achtervolgende gedeelte der rede hebben. Van het eerste soort zijn: [illegible] enz: en [illegible] of; dezelve dienen alleen om naamwoorden zamentehechten, en worden tusschen de woorden geplaatst die zij zamen voegen; b. v. [illegible] Hemel en aarde. [illegible] De Regent van Probolingo, en de Regent van Padjarakkan, en die van Kintjangan.

Dikwerf wordt het voegwoord beteekenende *en* tusschen twee woorden uitgelaten, waar man het in de gedachten moet bijvoegen; b. v. [illegible] Dag en nacht [illegible] Vader en moeder.

Het tweede soort van voegwoorden, die dikwijls invloed hebben op het achtervolgende, en bijzonder op het werkwoord en hetzelve in de aanvoegende wijs brengen, zijn: [illegible] op dat, ten einde: [illegible] of schoon, [illegible] als, dat. [illegible] opdat gij zien

mogt. [illegible] Ten einde God tot Mozes mogt spreken. [illegible] Schoon Mertopoeroe mogt sterven. [illegible] Als gij tien jaren lang mogt hoeden.

Er zijn nog een groot getal van voegwoorden, waarvan velen slechts dienen, om eene rede ermede te beginnen, zonder dat zij eenige verdere betrekking op het achtervolgende hebben. Daartoe behoren: [illegible] en, maar, [illegible] Wederom. [illegible] en weder, voorts. [illegible] of [illegible] daarna, naderhand.

De Tusschenwerpsels dienende om eenige gemoedsbeweging uit te drukken, zijn aan geene byzondere regelen onderworpen; alleen dient opgemerkt te worden, dat zij altijd voor het naamwoord of persoonlijk voornaamwoord voorafgaan. Voorbeelden: [illegible] Och mijn geliefd of uitverkoren kind! [illegible] Hola! of hoor! wie lust heeft om te sterven, die kom uit tegen mij. [illegible] Vele der gewonden weeklaagten: O

wee, Vader en moeder wij sterven ! [illegible] O wee ! [illegible] Och, mogt ik maar sterven ! [illegible] Zoo ! durft gij tegen mij ? [illegible] Komt ! laten wij gaan.

De weinge Regelen en opmerkingen hier boven vermeld, ten aanzien van de rangschikking en overeenstemming, en beheersching der woorden in eene rede, kunnen als toereikende worden aangemerkt, om een denkbeeld ervan te verkrijgen, en zeer nuttig zijn voor een'Beginner in de Javaansche taal.

Wij eindigen dit Hoofddeel met een Aanhangzel over den Toonval in de Javaansche Taal.

OVER DEN TOONVAL.

Zonder over die onderscheidingen des accents uit te wijden, die in andere talen aangenomen zijn, zij het genoeg hier aantemerken, dat in deze Taal de toon veelal valt op de eerste lettergreep van een twee lettergrepig woord-en op de tweede lettergreep van een drie lettergrepig woord ; als : [illegible] pînggir, [illegible] môendoer, [illegible] dâlen, [illegible] sôeko. Er zijn vele twee lettergrepige woorden, die geen bijzonderen nadruk van toon-noch op de eene noch op de andere lettergreep hebben : tot dezelve behoren [illegible] een getuige ; [illegible] vermogende ; [illegible] regelen; [illegible] gering. Zoude men echter op soortgelijke woorden eenen onderscheidenden toon dienen te leggen, zoo moet dezelve op de eerste letter-

Digitized by Google

greep vallen. Dit heeft dadelijk plaats, wanneer de Javaan met een'bijzonderen nadruk wil spreken, dan legt hij op die woorden eenen accent die anders geen' zouden hebben. Er zijn twee lettergrepige, woorden wier laatste lettergreepen lang zijn en den toon hebben: als [illegible] groot, en nog anderen.

In woorden van drie lettergrepen valt de toon algemeen op de middelste, ten minste in alle de woorden die met eene korte lettergreep eindigen. Eenige voorbeelden hiervan zijn: [illegible] karôewan zeker; [illegible] wiwîetan geboomte; [illegible] kasâmboet geleend; [illegible] kantênen, zeker.

Er zijn vele drie lettergrepige woorden waarvan de laatste lettergreep lang is, en ook in deze valt de toon op de voorlaatste lettergreep; als: [illegible] tjentjôlo een gebrek; [illegible] djemôwo praalen; [illegible] mengkôno.

Deze opmerking is insgelijks toepasselijk op de vier lettergrepige woorden. De toon valt altoos in deze woorden op de voorlaatste letteegreep. Indien er dus vier lettergrepige woorden gemaakt worden van twee of drie lettergrepige, zoo vertrekt de toon altijd van de voorgaande lettergrepen op de voorlaatste van het woord; als van [illegible] tjentjôlo wordt [illegible] tjentjalânne: [illegible] hatôegoer gedurig bewaken, [illegible] toegoerhôno.

Woorden van vijf en zes lettergrepen, hebben door-

Digitized by Google

gaans ook den toon op de voorlaatste lettergreep van het woord; als [illegible] tanpowilângan, zondergetal; [illegible] tjekkel tjinêkkel zich onderling vatten; [illegible] bramatijanîpoen zijne verontwaardiging; [illegible] bekendstellen: [illegible] hameliassâken bevrijden, verlossen.

In woorden welke uit eene verdubbeling van het zelfde woord bestaan, valt de toon op dezelfde lettergrepen op dwelke hij valt, wanneer het woord niet verdubbeld is; b.v. van [illegible] komt door de verdubbeling [illegible] Volgens den regel valt de toon in [illegible] op de tweede lettergreep, en in [illegible] op de vierde lettergreep; dus tot een woord zaamgevoegd, vallen de tonen op de tweede en zesde lettergrepen, als selâmilaminîpoen, voor altoos; [illegible] hangnâsihâsih liefderijk.

Mogelijk zoude hier nog veel dienen gezegd te worden over het vallen van de zware en scherpe toonen; doch in de Javaansche taal, die in alle opzigten zoo verre van de Europeesche talen afwijkt, en nog door geen kundig Europeër verder taalkundig is bewerkt geworden, zoude het zeer moeijelijk vallen, om dit alles naauwkeurig te bepalen; en menigvuldige aanmerkingen des aangaande zouden veeleer het aanleeren van de zelve verzwaren dan verligten.

Digitized by Google

HET 4d. HOOFDDEEL.

Van de Dichtkunst.

Men kan met rede veronderstellen, dat de javaansche Dichtkunst geen zeer hoogen trap kan bereikt hebben; en men moet dus geenszins de regels der Grieksche of Romeinsche Dichtkunst op de Javaansche willen toepasselijk maken. Echter bestaan ten naastenbij alle de Javaansche Schriften uit Dichtstukken, of zamenstellingen, afgemeten naar een zeker voetmaat, hetwelk verschilt van dat in de Maleische, als ook van die in andere talen gebruikelijk. Alle hunne Geschiedenissen, Romans en Fabels bestaan allen in verzen en gezangen.

De Maatstaf der Javaansche Dichtkunst schijnt uit de oude Kawische taal ontleend te zijn; en de nieuwere dichterlijke zamenstellingen hebben dezelfde betrekking op die oude Dichtstukken, ten aanzien van maat en tijd, als de nieuwere Dichtkunde van Europa heeft op de voetmaten der oude Grieken en Romeinen. De namen der Dichtstukken in de Javaansche taal zijn ontleend uit de Kawi taal, hetwelk een blijk is dat dezelve opgesteld zijn in navolging van de dichterlijke opstellen in die verouderde taal.

Er zijn in de Javaansche Dichtkunst over de twintig soorten van verzen of stanzas, in hunne taal genaamd [illegible]; elk bestaande uit een zeker getal van Pauzen of Dichtregels, en elke pauze uit een zeker getal van voeten. Deze poepoehs of stanzas kunnen aangemerkt worden, als de maten van alle hunne dichtstukken; Elke stanza bestaande uit een gegeven getal van Dichtregels, en die dichtregels in dezelfde stanza, moeten zonder afwijking eindigen in één en denzelfden klinker die ervoor bepaald is. Deze eindklinkers van

Digitized by Google

ieder dichtregal worden verdeeld in fijne en groffe, of in *Ding* en *Dong*, zoo als zij van den Javaan genaamd worden. Ding drukt i en e uit-en dong o en oe.

Ieder pauze of dichtregel wordt bij de Javanen *podo lingso* d. i. kleine voet genaamd; en ieder vers of couplet, bestaande uit een zeker getal van dichtregels, *podo gede*, dat is groote voet, of ook slechts podo-voet, genaamd. Zeker stanza of vorm naar dewelke het gedicht vervaardigd is, heet [illegible] Tembang, hetwelk zoowel Rijm als melodij beteekent.

Maar op verre na het grootste getal van deze stanzas worden zelden gebruikt in hunne gedichten, en zijn derhalve weinig bekend.

Er zijn echter voornamelijk acht derzelven, die gewoonlijker voorkomen in de Javaansche schriften dan de overige. Derzelver namen zijn de navolgende: Samarandono, doermo, kenanti, pangkor, dandanggoelo, Maskoemembang, midjil en sinom. Deze onderscheidene stanzas kunen allen in een dichtstuk of Geschiedenis gebezigd worden, echter met dat onderscheid, dat elk van dezelve overeenkomt met het onderwerp, het welk met ieder, dier onderscheidene stanzas volgens 't gebruik, moet verbonden worden; als b. v. de onderwerpen van Liefde, van Oorlog, van Raadpleging enz. zijn gemeenelijk de onderwerpen van zulke stanzas, die het langdurig en menigvuldig gebruik ervoor gewettigd heeft.

Ook is de letterlijke beteekenis van de namen der stanzas eene zinspeling op het onderwerp hetwelk 'erin bezongen wordt. Dus is de beteekenis van samarandono vermaak, en wordt gemeenelijk gebezigd voor een minnegedicht. Dandanggoelo de zuikerkraai, wordt gebruikt bij zamenspraken; Sinom, Jongman, als het onder-

Digitized by Google

werp eene Lofrede is. Maskoemembang, beteekent zwemmend goud, wordt gebruikt als smart, bekommernis, tederheid en medelijden bezongen worden. Pangkor en Doermo worden gebezigd : als oorlog het onderwerp is.

Wij zullen nu van eenige der gebruikelijkste Poepoehs of Stanzas eene korte afzonderlijke beschrijving geven, van de hoeveelheid der dichtregels die ieder Stanza heeft, en van de hoeveelheid der lettergrepen in ieder dichtregel van dezelve. Weinig kan echter van de lengte en kortheid der voetmaten gezegd worden, omdat de bepaling daarvan alleen van den Lezer zulk eener Stanza schijnt aftehangen, hoe kort of lang hij de voorkomende lettergrepen wil uitspreken. En hoewel men tracht in deze zaak achter de waarheid te komen, zoo heeft men doch weinig voldoening daaromtrent te verwachten. Wij zullen echter eenige opmerkingen van ieder Poepoeh in het bijzonder hier mede deelen.

In Samarandono heeft ieder couplet zeven Dichtregels ; en de eerste vier dichtregels hebben ieder acht lettergrepen : de vijfde heeft zeven lettergrepen, en de twee laatste hebben ieder acht lettergrepen. De eerste regel eindigt in den klinker *i*, de tweede in *o*, de derde in *e*, de vierde in o, de vijfde in *o*, de zesde in *oe* en de zevende in *o*. Hiernevens volgt een voorbeeld van de Samarandono.

[illegible]	Kawoelo noehoen Ramadji,
[illegible]	Kawoelo hanoehoen doeko:
[illegible]	Jen serto hidin sangradjeng
[illegible]	Kawoelo harso mantoekko

Digitized by Google

[illegible]	Dateng negri kawoelo ;
[illegible]	Hing Dorowati poekoeloen
[illegible]	Hoedjoeng dateng hing soedarmo.

Ik verzock mijn vader koning! ik smeek het niet kwalijk te nemen, als het uwer Majesteits goedkeuring weg mogt dragen: wenschte ik naar huis te keeren; naar mijne plaats, in uwe Majesteits bezittingen Doro Wati, om aan mijne ouders hulde te doen.

Volgens de opmerking ten aanzien van de voetmaat soude dit Couplet aldus staan:

Dichtregels,	1,	-	-	-	—	◡	—	◡	◡	◡	— —
	2,	-	-	-	◡	◡	—	—	◡	◡	— —
	3,	-	-	-	—	◡	—	◡	—	◡	— —
	4,	-	-	-	◡	—	◡	◡	◡	◡	— —
	5,	-	-	-	◡	—	—	—	◡	—	—
	6,	-	-	-	◡	◡	◡	◡	◡	—	—
	7,	-	-	-	◡	—	—	◡	◡	◡	— —

Volgens deze voorstelling zouden in dit Couplet zijn in de eerste regel: twee Trochæi (— ◡) één Pijrrhichius (◡ ◡) en één Spondeus (— —); in de tweede regel: één Anapæstus (◡ ◡ —) één Dactijlus (— ◡ ◡) en één Spondeus (— —); in de derde regel: drie Trochæi en een Spondeus, in de vierde regel: één Jambus (◡ —) twee Pijrrhichii en één Spondeus; de vijfde regel één Jambus, één Antibacchius (— — ◡) en één Spondeus; in de zesde regel: één Pijrrhichius, een Tribrachius (◡ ◡ ◡) en een Molossus (— — —); in de zevende regel: een Jambus, een Trochæus, een Pirrhichius en een Spondeus. Dit zoude de ontleding van dat vers volgens de eens in de Dichtkunde aangenomen

Digitized by Google

voetmaat, zijn. Men moet zich echter geenszins verbeelden als of deze regel van de hier boven aangetoonde voetmaat doorloopend dezelfde ware in alle de Coupletten of verzen van de Stanza Samarandono. Want de lang of kortheid der voeten hangt weder zoo naauw te zamen met de taal, die in ieder Couplet gebezigd wordt, dat het gebruik van voeten dikwijls weder verandert. Echter moet ieder dichter, die een gedicht wil vervaardigen volgens deze stanza, het getal van de eens daarin aangenomen pauzen of Dichtregels inachtnemen, behalve dit moet hij den slotklinker van ieder regel behouden. Hier dient nog aangemerkt te worden: dat in ieder dichtregel van deze Stanza de twee laatste lettergrepen zeer sleepend uitgesproken worden.

KENANTI.

Ieder couplet van Kenanti heeft zes Dichtregels, en ieder dichtregel heeft acht lettergrepen. De eindklinker in de eerste regel is *oe*, in de tweede *i*, in de derde *o* of *i*, in de vierde *i*, in de vijfde *o*, en in de zesde *i*. Om dit aanschouwelijker te maken, staat er een voorbeeld hier naast.

Koesoemo Sinto hamoewoes,	
Lir tjintokko minto riris;	
Kadjo poeloeng kepipit,	
Hingkang sinambatting tangis:	
Legowo lannarinniro	
Dene tannono gnoelati.	

Digitized by Google

Koesoemo Sintos stem was gelijk die van den kikvorsch wannneer hij om regen roept; ja gelijk een geprangd hart van benaauwdheid uitroept en weent: omdat er niemand was, die naar Legowo en deszelfs jongeren broeder omzag.

De voetmaat van Kenanti zoude dan deze zyn:

1. — o — o o — — — 2. o o — — o — — o
3. o o — o — o — — 4. — o — o o o o —
5, o — — — o o — o 6. — — o — o o — o

DANDANG GOELO.

Deze Stanza heeft in ieder couplet tien Dichtregels. De eerste regel bestaat uit tien lettergrepen, en de eindklinker is *i*; de tweede regel heeft tien grepen en eindigt in *o*; de derde bestaat uit acht grepen, en de laatste klinker is *e*; de vierde regel heeft zeven grepen, en eindigt in *oe*; de vijfde heeft negen lettergrepen, en *i* is de slotklinker; de zesde heeft zeven grepen en eindigt in *o*; de zevende heeft zes grepen, en *oe* is de eindklinker; de achtste heeft acht grepen, en *o* tot slotklinker; de negende heeft twaalf grepen, en eindigt in *i*; en de tiende bestaat uit zeven grepen, waarvan de slotklinker *o* is. Hiernevens volgt een couplet.

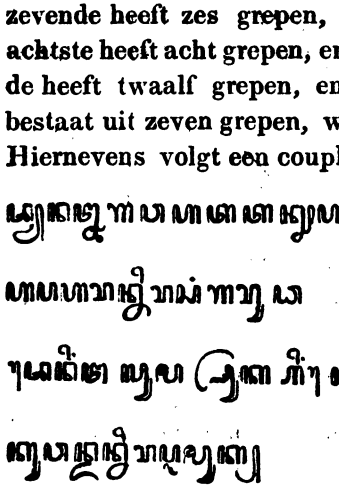

Djono Legowo hate tanjo haris:
Opo horanniro sang Geroedo?
Dening gnaloemproek hing kene,
Koewandaniro remoek?

Digitized by Google

Tekko siromarek mariki,	
Hoelesmoe montjo werno ?	
Soen doeloe koemepjoer.	
Peksigaroedo hatoernjo:	
Poen getajoe westo kowoelo Goesti !	
Milo hannandang bronno:	

Djano Legowo vroeg zachtjes: Hoe heet gij Arend? en waarom werpt gij u hierneder met een zulk gewond ligchaam? en waarom komt gij aldus hier, hebbende vederen van ongewone kleur? Ik ben door het gezigt van u getroffen. De Arend hernam: Mijn Heer! mijn naam is Gitajoe, en de reden dat ik zoo verwond ben is: enz.

Deszelfs voetmaat kan aldus voorgesteld worden:

1. ◡ ◡ — ◡ — ◡ — —
2. — ◡ — — — ◡ ◡ — —
3. ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ — — —.
4. ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡
5. — ◡ — ◡ — ◡ ◡ —
6. — ◡ ◡ — — ◡ —
7. ◡ — — ◡ — —
8. ◡ ◡ — ◡ — ◡ — ◡
9. — ◡ ◡ ◡ — ◡ ◡ ◡ ◡ — —
10. ◡ — ◡ ◡ ◡ — —

MASKOEMAMBANG.

Ieder Couplet van Maskoemambang heeft vier Dichtregels. De eerste regel heeft twaalf letter grepen en derzelver eindklinker is *i*; de tweede regel heeft zes

Digitized by Google

grepen en eindigt in *o*; de derde regel heeft acht grepen, waarvan de laatste klinker *i* is; de vierde regel bestaat uit acht grepen, en derzelver eindklinker is o.

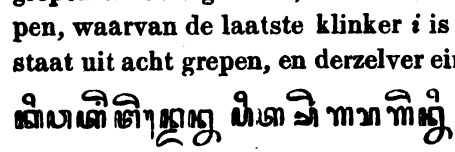
Kiwo tengen denapit segoro genni.

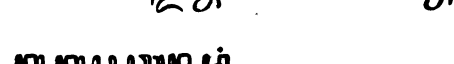
Koekoes lawan wedang.

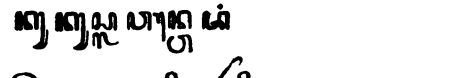
Segoro goeng gnapit margi;

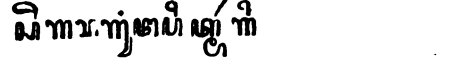
Milane tan kenno njimpang.

Links en regts bepaald door eene vuurzee, rookend en kookend; ja die groote zee versloot hem den weg; en daarom konde hij niet uitwijken.

De voet-maat, 1.— ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ — — ⏑ ⏑ ⏑ — — 2. — ⏑ ⏑ ⏑ — — 3.— ⏑ — ⏑ ⏑ ⏑ — ⏑. 4. ⏑ — — ⏑ ⏑ — —

DOERMO.

Doermo heeft zeven Dichtregels, waarvan de eerste twaalf lettergrepen heeft, en de laatste klinker *o* is; de tweede regel bestaat uit zeven grepen, en de eindklinker is *i*; de derde heeft zes grepen, en eindigt in *o*; de vierde bestaat in zeven, waarvan de laatste klinker *o* is; de vijfde heeft acht grepen en de laatste eindigt in *i*; de zesde bestaat uit vijf grepen, en de eindklinker is *o*; de zevende heeft zeven lettergrepen waarvan de laatste in *i* eindigt.

Sigro nglangoet berapan kadjo barat.

Haneng wadjo wiatti:

Digitized by Google

[illegible]	Joto kawernoho :
[illegible]	Sang Praboedosomoeko
[illegible]	Kang binekto Koesoem adi,
[illegible]	Haneng hing tawang,
[illegible]	Hawor lan mego poetih.

Onmiddelijk zweefde hij weg door de lucht als van den wind gedreven. Zijn volk was ook in de boven lucht. En er wordt gezegt, dat koesoemoadi zijne Majesteit den koning, Doso Moeko zoodanig in de hoogte bragt, dat zij zich vermengden met de witte wolken.

De voetmaat zou deze zijn :

1. — o — o o o o — o — — — 2. o — — o o — —
3. o o — o — 4. o — o o — o —
5. o o — o o — 6. — o o — —
7. o o — o — o

MIDJIL.

Midjil heeft zes Dichtregels, waarvan de eerste tien lettergrepen heeft en de laatste in *i* eindigt; de tweede heeft zes grepen, en de eindklinker is *o*; de derde bestaat uit tien grepen en eindigt in *i*; de vierde bestaat insgelijks uit tien grepen en eindigt ook in *i*; de vijfde heeft zes grepen waarvan de slotklinker *i* is; de zesde bestaat uit zes grepen en de eindklinker is *oe*.

[illegible]	Sango Praboe Doso moeko hangling :
[illegible]	AdohDewaningngong!
[illegible]	Poenopoho den pedjai hanger ?

Digitized by Google

[illegible]	Dipoen loeroch siang lawan latri :
[illegible]	Mangke woes kapangih,
[illegible]	Gnong karjo garwakoe.

De Vorst Doso Moeko zeide: Och mijn Engel! nadat ik u dag en nacht gezocht heb, heb ik u gevonden: ik maak u tot mijne gemalinne, waarom zoudet gij, dierbare! worden omgebragt?

SINOM.

De Poepoeh Sinom heeft in ieder Couplet negen Dichtregels, waarvan de eerste vier regels uit acht lettergrepen bestaan, en de eerste tot slotklinker *o* heeft, de tweede *i*, de derde *o* en de vierde *i*; de vijfde regel bestaat uit zeven grepen, en de eindklinker is *i*; de zesde heeft acht grepen, en eindigt in *oe*; de zevende regel bestaat uit zeven lettergrepen, waarvan de laatste in *o* eindigt; de achtste heeft acht grepen en de eindklinker is *i*; de negende bestaat uit twaalf grepen, waar van de laatste in *o* eindigt. Een voorbeeld van deze Stanza.

[illegible]	Joto genti kawernoho:
[illegible]	Kang haneng djoe mento reki,
[illegible]	Siro Sang pandji Nerodo,
[illegible]	Lan Betoro Bromo singgih
[illegible]	Lawan sanggnendro Pati.
[illegible]	Pandji Nerodo toemoeroen,

Digitized by Google

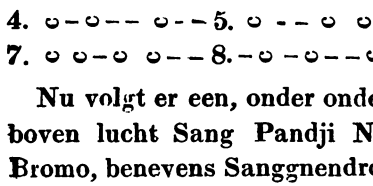

Sangking hing mego petak,
Hanggrangkoel mring Rodjo Bali:
A doh! njowo poetoeningsoen hangsal karjo.

1. – o – – o o – – 2. o o – o o o – – 3. o o – o – o – o
4. o – o – – o – – 5. o – – o o – 6. – o o o – o – –
7. o o – o o – – 8. – o – o – – o – 9. o o – o – o o o o – –

Nu volgt er een, onder onderwerp. Er waren in de boven lucht Sang Pandji Nerrodo, insgelijks Betoro Bromo, benevens Sanggnendro Pati. Pandji Nerrodo kwam naar beneden uit de lucht, en omhelsde den koning van Bali zeggende:" Och, mijn geliefde Kleinzoon! ik heb het oogmerk bereikt."

PANGKOR.

De Poepoeh Pangkor heeft in ieder Couplet zeven Dichtregels, waarvan de eerste regel uit acht lettergrepen bestaat en de laatste in *o* eindigt; de tweede regel heeft elf grepen, en de slotklinker is *i*; de derde regel bestaat uit acht grepen, waarvan de laatste in *oe* eindigt; de vierde heeft zeven lettergrepen, en de eindklinker is *o*; de vijfde regel bestaat uit twaalf grepen, waarvan de laatste in oe eindigt; de zesde regel bestaat uit acht grepen en de slotklinker is *o*; de zevende regel heeft acht lettergrepen, ook somtijds slechts zes, en eindigt in *i*. Een voorbeeld:

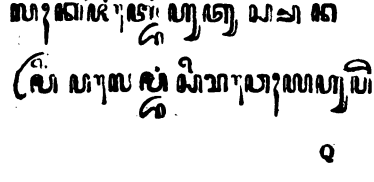

Lah kidjebbeng hoetoessono,
Mring Palembang siro weho, hoepeksi

[illegible]	Haperkoro Soetanipoen,
[illegible]	Hijo Si Petjattondo.
[illegible]	Hapanijo hoetoes selambattipoen:
[illegible]	Miloe laboeh Ratoe kopar.
[illegible]	Djaloekken lilane nenggih.

Nu den kidjebbeng! zendt naar Palembang, geef kennis ten aanzien van zijn' zoon Petjattondo: (hoewel het eene langwijlige zending is) hoe hij de zaak des ongelovigen konings voorstaat, en verzoek goedkeuring van daar.

Voetmaat.

1. ⏑ – ⏑ – ⏑ ⏑ – – 2. – ⏑ – – – ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏑ – – 3. – ⏑ – ⏑ – ⏑ ⏑ ⏑ – –
4. – ⏑ ⏑ – ⏑ – – 5. – ⏑ – – ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏑ – – 6. ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏑ – –
7. – ⏑ ⏑ ⏑ – ⏑ – –

De hierboven in het breede beschreven Poepoehs of Dichtmaten, zijn de meest gewone in de Schriften der Javanen, en men vindt verscheidene geheele boeken, die alleen volgens deze acht dichtmaten zijn zaamgesteld en alleen onderling afwisselen naar mate de onderwerpen die bezongen worden, zulks vereïschen.

Wat aangaat de slotklanken van de onderscheidene Dichtregels in de aangehaalde Stanzas, is het blijkbaar genoeg, dat dezelve geen de minste overeenkomst hebben met onze wijze van Rijmen. De groote afstand van klanken, die met elkander eenige overëenkomst schijnen te hebben, moeten derzelver werking op het gehoor reeds verloren hebben, eer de daarop slaande klank gelezen

Digitized by Google

of gezongen wordt. Desniettemin moeten zij echter zoo onveränderlijk na gevolgd worden, dat zelfs de regtschrijving'ervoor moet wijken. Somtijds wordt er een geheele lettergreep van een woord weggelaten, somtijds worden er lettergrepen of wel woorden bij gevoegd, zonder eenigen zin 'eraan te hechten, om maar de Dichtmaat van de betrekkelijke Dichtregel vol te maken, en den Eindklinker te treffen, die eens voor die regel bepaald is.

Dit weinige zij genoeg over de Javaansche Dichtkunst. De verdere uitpluizing van de Regelen die 'erin heerschen, en de verdere naauwkeurige bepaling der voetmaten laat ik gaarne aan meer geöefenden over. Iets volmaakts kan in deze eerste proeve geenszins verwacht worden.

HET 5de HOOFDEEL.

Eenige Stukken ter oefening.

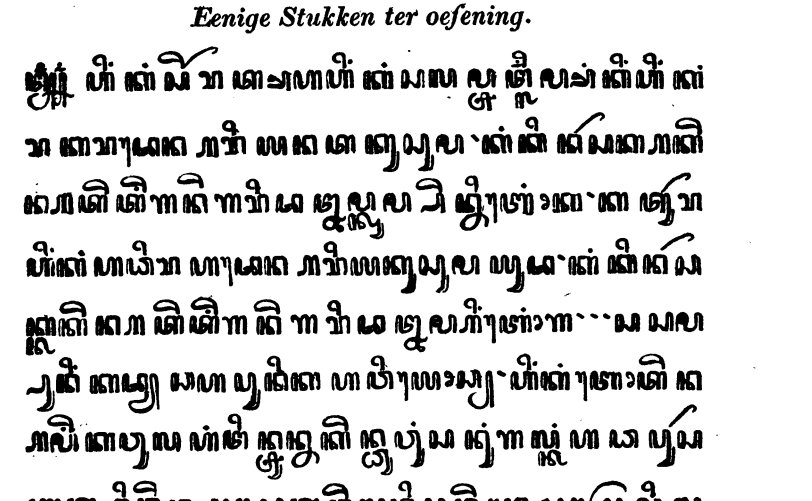

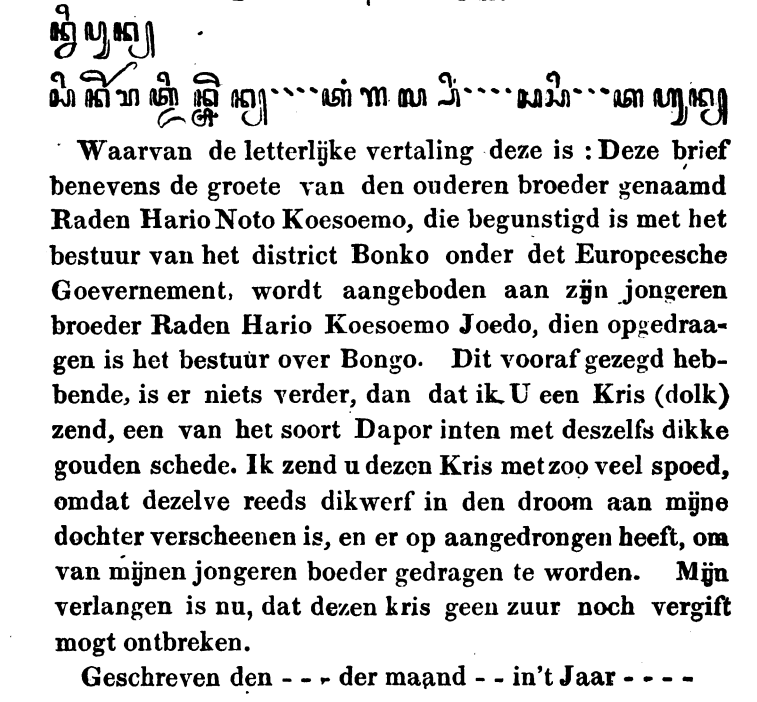

Waarvan de letterlijke vertaling deze is : Deze brief benevens de groete van den ouderen broeder genaamd Raden Hario Noto Koesoemo, die begunstigd is met het bestuur van het district Bonko onder det Europeesche Goevernement, wordt aangeboden aan zijn jongeren broeder Raden Hario Koesoemo Joedo, dien opgedraagen is het bestuur over Bongo. Dit vooraf gezegd hebbende, is er niets verder, dan dat ik U een Kris (dolk) zend, een van het soort Dapor inten met deszelfs dikke gouden schede. Ik zend u dezen Kris met zoo veel spoed, omdat dezelve reeds dikwerf in den droom aan mijne dochter verscheenen is, en er op aangedrongen heeft, om van mijnen jongeren boeder gedragen te worden. Mijn verlangen is nu, dat dezen kris geen zuur noch vergift mogt ontbreken.

Geschreven den - - - der maand - - in't Jaar - - - -

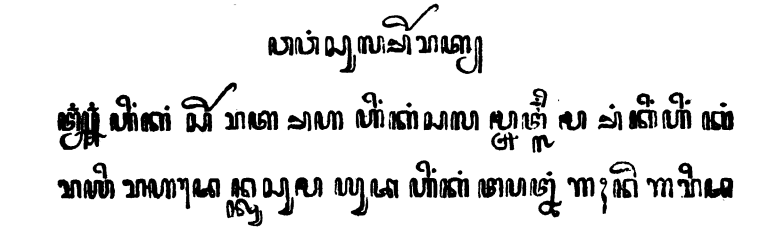

Het antwoord op den voorgaanden brief. De brief en de komplimenten van den jongeren broeder Raden-Koessoemo Joedo die in de stad Bongo woonachtig is onder het Europeesch bestuur, aan zijnen broeder Raden Hario Noto Koesoemo woonachtig in de stad Bongko.

Dit nu vooraf gezegd hebbende, vermelde ik U, dat ik uwe bezending ontvangen heb, benevens een brief uit welken ik zag, dat Gij mij eenen Kris van het soort sa

boekhinten ten geschenke gezonden hebt met deszelfs dikke goude Scheê, en heb tevens de oorzoek vermeld gezien, waarom Gij denzelven zoo schielijk gezonden hebt: omdat hij in den droom verſcheen, en er sterk op aandong bij mij te willen zijn. Zoodra als die Kris aankwam, heb ik hem onderzocht en bevonden, dat dezelve wezenlijk van het soort Saboek hinten was. En ik betuige u nu mijnen sterksten dank daarvoor. Mogt ik nu ook uwen zegen hebben, zoo lang als ik denzelven draag. Geſchreven den .... maand .... des Jaars ...

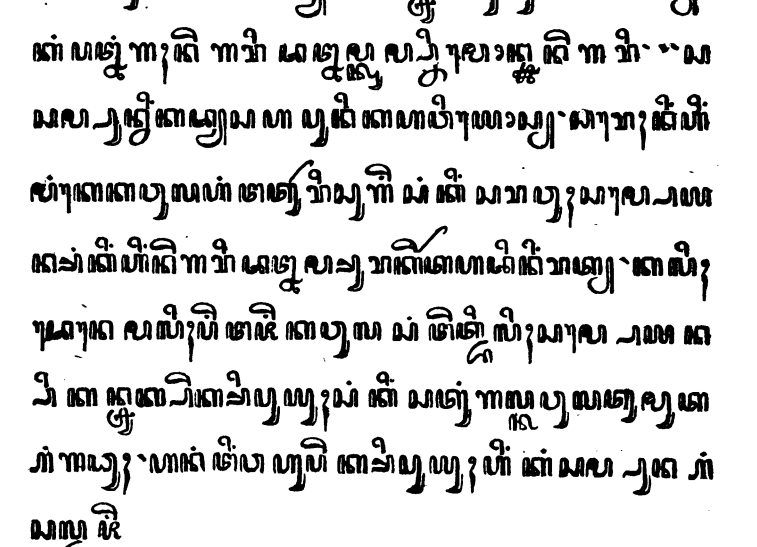

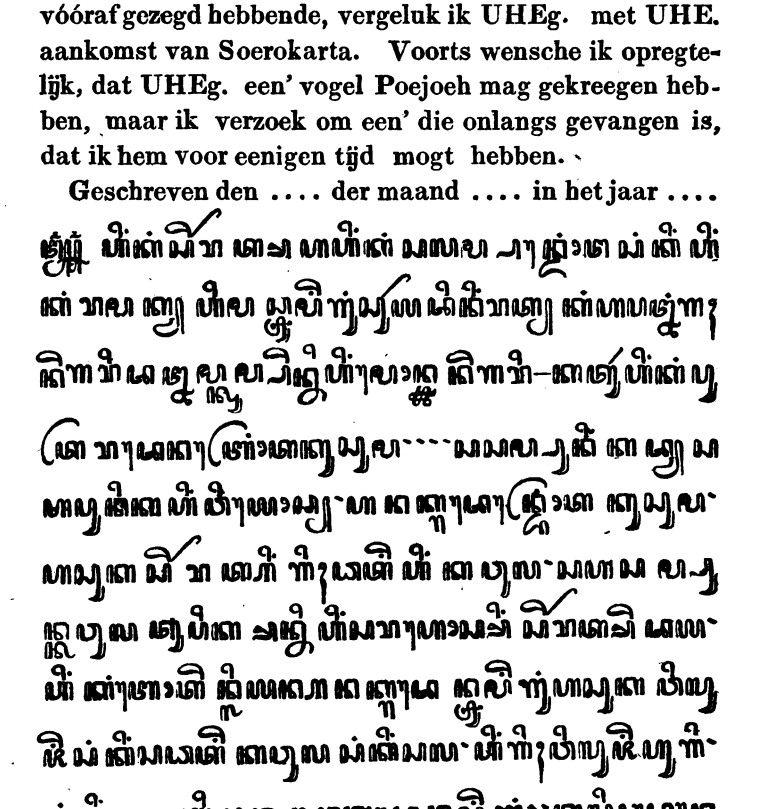

Deze brief met de eerbiedigste groetenis van den zoon Raden Tomenggoeng Brongto Koesoemo, die begunstigd is met het bestuur over Singo Sari onder het Europeesch gezach, aan deszelfs vader den Hoogedelen Heer Tomenggoeng Soerio Diningrat, wiens bediening is onder de Companie in het district Montjo Negari. Dit vóóraf gezegd hebbende, vergeluk ik UHEg. met UHE. aankomst van Soerokarta. Voorts wensche ik opregtelijk, dat UHEg. een' vogel Poejoeh mag gekreegen hebben, maar ik verzoek om een' die onlangs gevangen is, dat ik hem voor eenigen tijd mogt hebben.

Geschreven den .... der maand .... in het jaar ....

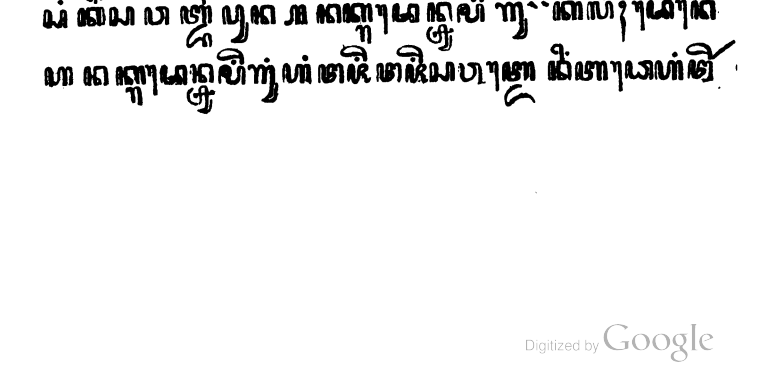

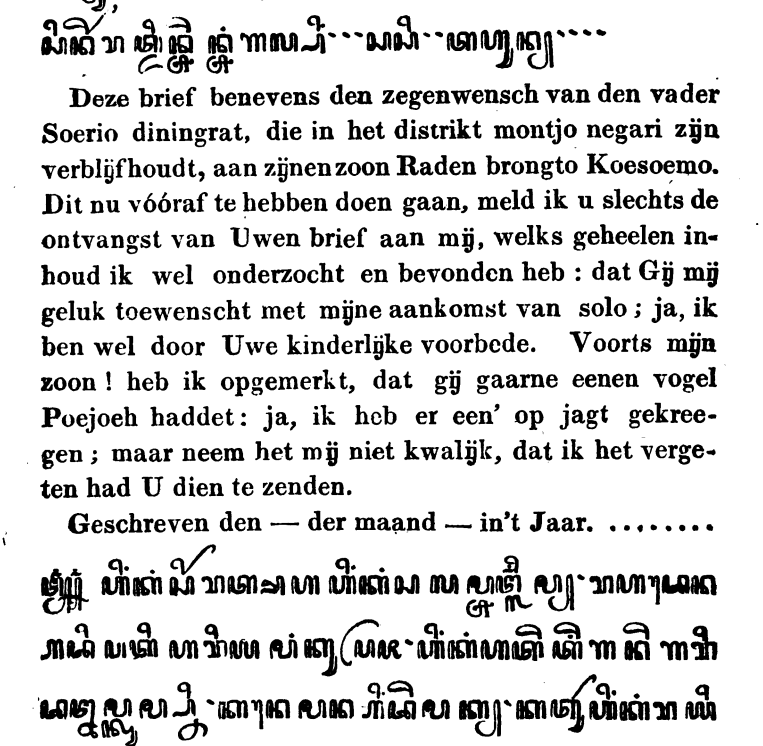

Deze brief benevens den zegenwensch van den vader Soerio diningrat, die in het distrikt montjo negari zijn verblijfhoudt, aan zijnenzoon Raden brongto Koesoemo. Dit nu vóóraf te hebben doen gaan, meld ik u slechts de ontvangst van Uwen brief aan mij, welks geheelen inhoud ik wel onderzocht en bevonden heb : dat Gij mij geluk toewenscht met mijne aankomst van solo ; ja, ik ben wel door Uwe kinderlijke voorbede. Voorts mijn zoon ! heb ik opgemerkt, dat gij gaarne eenen vogel Poejoeh haddet: ja, ik heb er een' op jagt gekreegen ; maar neem het mij niet kwalijk, dat ik het vergeten had U dien te zenden.

Geschreven den — der maand — in't Jaar. .....

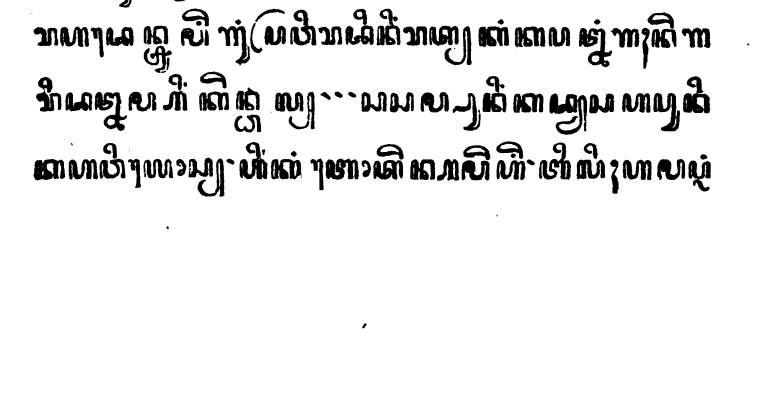

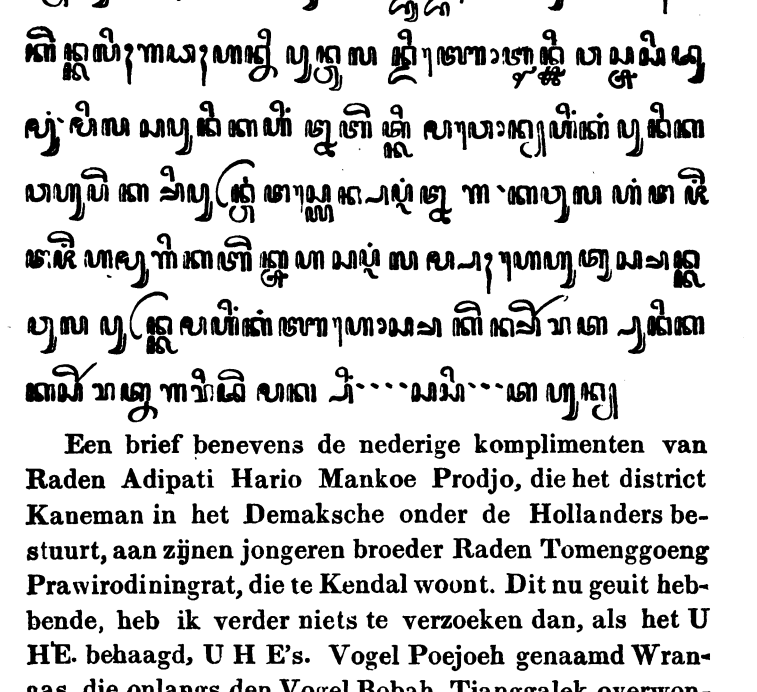

Een brief benevens de nederige komplimenten van Raden Adipati Hario Mankoe Prodjo, die het district Kaneman in het Demaksche onder de Hollanders bestuurt, aan zijnen jongeren broeder Raden Tomenggoeng Prawirodiningrat, die te Kendal woont. Dit nu geuit hebbende, heb ik verder niets te verzoeken dan, als het U H'E. behaagd, U H E's. Vogel Poejoeh genaamd Wrangas, die onlangs den Vogel Bobah Tjanggalek overwonnen heeft. Ik verzoek hem te leenen, om hem te doen vechten met dien van Woelan Dinjobrantji, genaamd, Si Doemoeng ; omdat dezelve nu juist alleen binnen is. Dezen vogel Wranggas, hoop ik, indien het U behaagt, mij te doen geworden met brenger dezes.

Gesehreven te Demak den .... der maand .... Jaars

Digitized by Google

De brief benevens de nederige komplimenten van den jongeren broeder Raden Tomenggoeng Prawirodiningrat,

Digitized by Google

die het bestuur over Kendal onder de companie heeft, aan zijnen ouderen broeder Raden Tomenggoeng Hario Mangkoeprodjo, die te Demak woont. Dit nu te hebben laten vooraf gaan, heb ik slechts te melden, dat ik uwen brief door uwen Zendeling wel ontvangen heb; en deszelfs inhoud lezende, zag ik, dat UEd. mijnen vogel poejoh wrangas genaamd, wenscht ter leen te hebben, ten einde hem te doen vechten met den vogel van Njobrantji. Aan dit uw verzoek zoude ik graag voldoen, maar wrangas is nog onwel van het laatste gevecht; dan zoodra hij hersteld is, zal ik UEd. denzelven spoedig toezenden, en ik zal zelf mede, hoewel op eene matige wijze, in het weddenschap deelen.

Geschreven te Kendal den....der maand....in't Jaar.

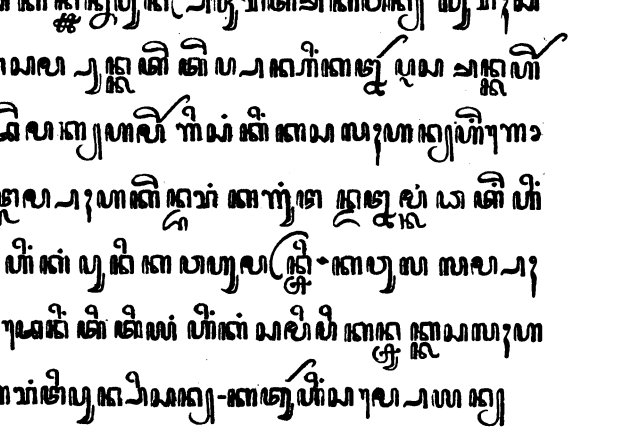

Deze zend ik mede ten geleide van den Mantri van Samarang, en zijn gevolg, bestaande uit vier soldaten, en een hoofd die juist hier in demak geärresteerd zijn,

Digitized by Google

wegens pligtverzuim in het transporteeren van's lands goederen naar soerabaja, welke goederen ik UEg. toe zend benevens de gevangenen door den mantri.

Ik geef UEG: kennis ten aanzien van de roverij geplegd aan het Hoofd van het Dorp Polobogo, genaamd Singodiwirio, en dat dezelvenu is opgekomen met klagten tegen de rovers, van dewelke er één gevat is, genaamd Heko diwongso, die een mede inwoner van Polobogo is. Ik zende UEG. hiernevens het vermelde dorpshoofd en zijne aanklagte schriftelijk.

Digitized by Google

Neemt wel in acht dezen mijnen brief van den Regent Hario Noto Koesoemo, welke behelst een bevel aan alle Dorpshoofden, als komende van de Hooge Regeering.

Wij hebben goedgevonden aan alle ambtenaren en Hoofden te gelasten, ten einde zij het allen mogten weten en volbrengen : dat het niemand voortäan zal vrijstaan in overhoopte ambtsbezigheden, dezelve aan een' gemachtigden of aan een' van hunne familie-noch aan ienand anders optedragen, tenzij in geval van wettige verhindering; en ingeval zulks mogt plaats hebben, zoo zal

de ambtenaar zonder uitstel kennis'ervan geven aan een' van zijne Gebieders met de oorzaken daarbij, die zulks noodzaaklijk maakten. Maar indien de reden onvoldoende gevonden worden, die hij vermeende toereikende te zijn om zijn werk aan iemand anders optedragen, zal hij ervoor gestraft worden; en indien de voorgewende noodzaaklijkhied geheel ongegrond is, zal hij van zijnen post ontslagen worden wegens pligtverzuim.

Gegeven den .... der maand .... des Jaars.

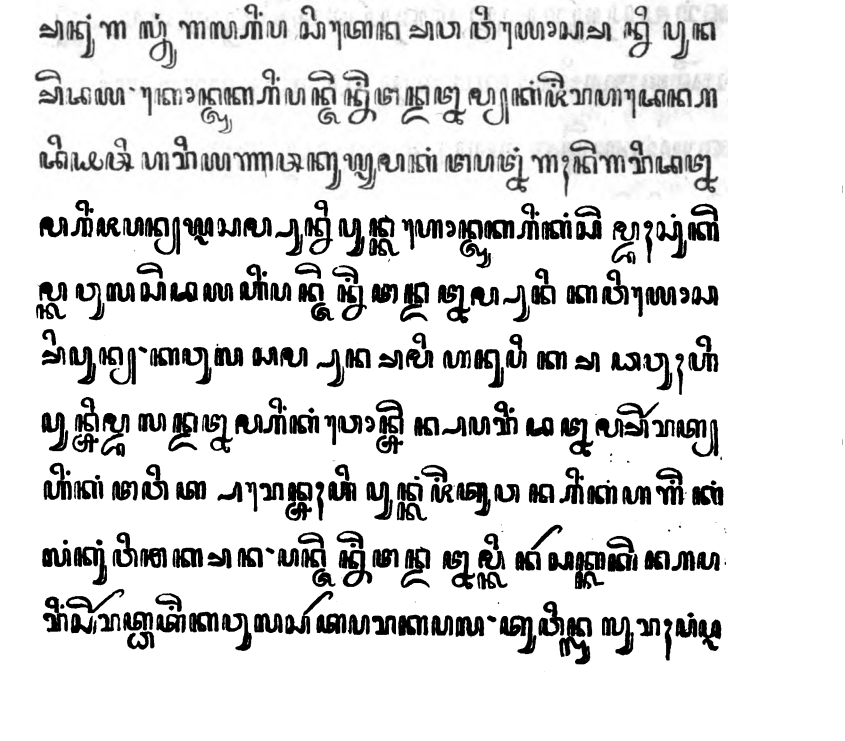

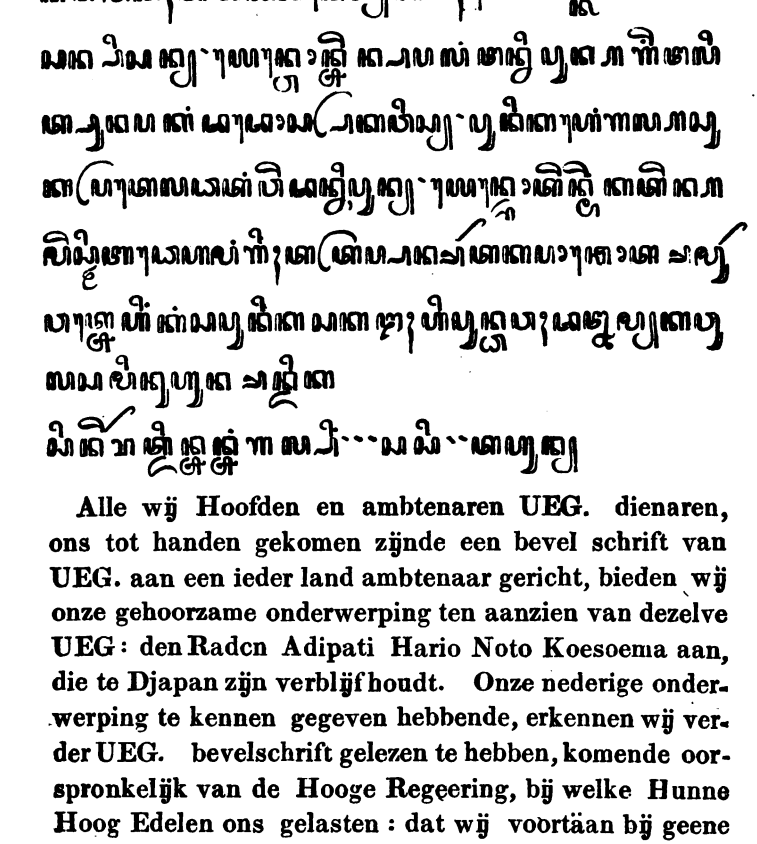

Alle wij Hoofden en ambtenaren UEG. dienaren, ons tot handen gekomen zijnde een bevel schrift van UEG. aan een ieder land ambtenaar gericht, bieden wij onze gehoorzame onderwerping ten aanzien van dezelve UEG: den Radcn Adipati Hario Noto Koesoema aan, die te Djapan zijn verblijf houdt. Onze nederige onderwerping te kennen gegeven hebbende, erkennen wij verder UEG. bevelschrift gelezen te hebben, komende oorspronkelijk van de Hooge Regeering, bij welke Hunne Hoog Edelen ons gelasten: dat wij voortäan bij geene gelegenheid hoe genaamd, onze ambtsverrigtingen aan

Digitized by Google

geen' gemachtigden-of aan iemand van de familie-noch aan iemand anders zouden opdragen, tenzij in geval van noodzaaklijke verhindering, en dat dan zoodanig ambtenaar onverwijld aan een' van zijne Gebieders van de zaak moest kennis geven; en dat in geval hij zulks niet doet, zal gestraft en van zijnen post wegens pligtverzuim afgezet worden. Dit bevel zullen wij allen stiptelijk trachten te gehoorzamen.

Geschreven den .....des Jaars.

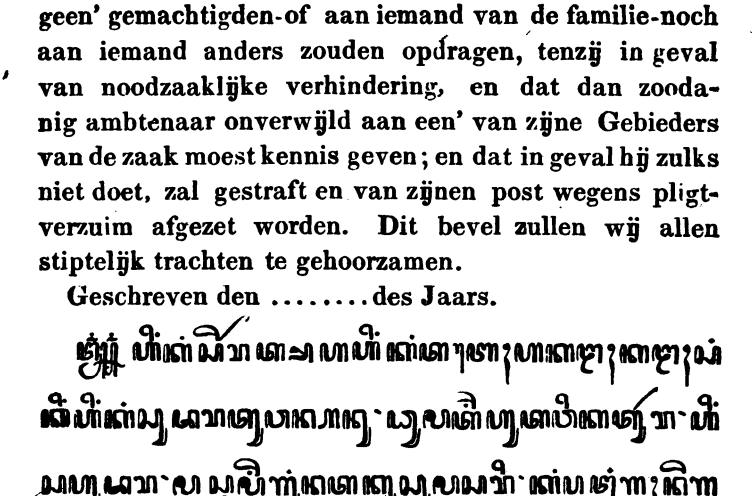

Deze brief benevens vele groetenissen, komt van den vriend N. N. aan zijnen Vriend Mas Tomenggoeng Noto Koesoemo Sari, die te Djenggolo woonachtig is onder de Companie. Dit nu vóóraf geuit hebbende, wilde ik UEd. slechts verzoeken, indien het UEd. behaagd : om mij twee-of vier stuks van Uwe groote planken te laten

Digitized by Google

hebben, wijl ik ze noodig heb. Indien UGd. het mogt vergunnen mij de gemelde planken te laten hebben, zoo hoop ik dat zij mij dan spoedig mogten geworden.

Samarang den .... in t Jaar.

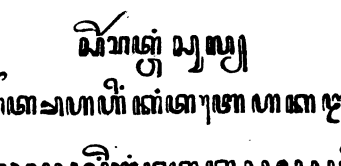

De brief en vele komplimenten van uwen vriend Mas Tomenggoeng Notokoesoemo sari, die het district djenggolo onder de Companie bestuurt, aan den Heer N. N. dien alle de publieke werkzaamheden te Samarang opgedragen zijn. Ik geve UEd. kennis, dat ik uwen brief ontvangen en gelezen heb, in den welken Gij mij, vriend, slechts verzoekt om 2 of 4 stuks groote planken van moesodo hout, en UEd. dezelve met eenige haast te doen geworden. Over dit alles heb ik wel nagedacht. Dan ik moet UEd. verzoeken, om eenig geduld te willen hebben, uit hoofde ik geen hout soemodo in mijn district heb, maar het moet in andere bosschen gezocht worden, en zoodra het gevonden is, zal ik het UEd. spoedig toezenden.

Geschrevan den .... in t, Jaar.

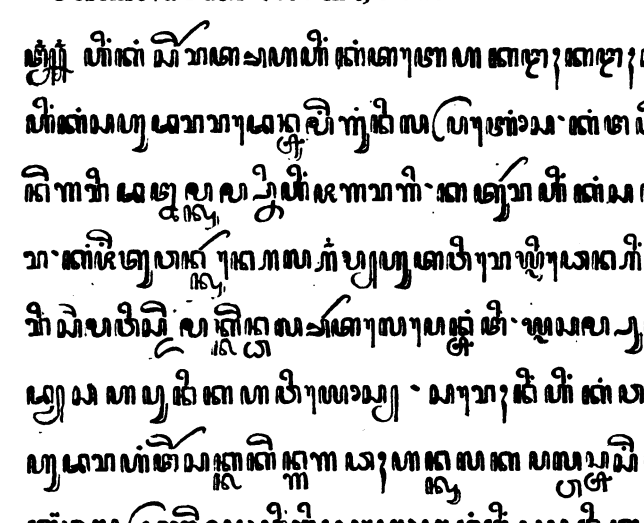

De brief met vele komplimenten van Raden Tomenggoeng Nilo Perbongso, die het district Djagaragi onder de Companie bestunrt, aan zijnen vriend den WEG. Heer Colonel Ham, Resident van Samarang, Demak, Kendal en Kaliwoengoe. Dit vooraf. Dat UEG. mijn paard, genaamd Sengkali, wenscht te hebben, daar tegen heb ik niets, maar nu is het juist ziek ; uit zijn bek komt slijm en uit de neus bloed. Ik laat het medicineeren door iemand die diergelijke paardeziekte kent. Neem het dus niet kwaalijk. Zoodra het weder wel zal zijn, zal ik het UEG. spoedig toezenden.

Geschreven den . . . . . 'in t, Jaar.

[illegible]

[illegible] . . . [illegible] . . . [illegible]

De brief en vele komplimenten van den vriend Petor Van Joen Opperkoopman, die woonachtig is te Pamekassan in de Oost, en hetzelve bestuurt, aan zijnen vriend den WEG. Heer Raden Adipati Noto Negari, die daar woont te Sokarame. Dit vooraf geuit hebbende, heb ik slechts te herinneren, dat UEG. mij nog antwoord schuldig is; mogelijk heeft UEG. het vergeten. Doch ik heb nog eene flaauwe hoop, dat UEG. mij nog in het vervolg van tijd een antwoord zal laten geworden.

Pamekassan den ..... in 't Jaar.

[illegible] . . . [illegible]

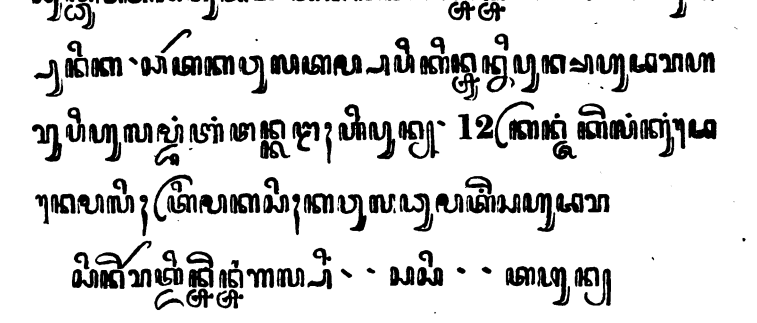

De brief en de vele komplimenten van den vriend Raden Adipati Noto Negari die het bestuur over Sokarame heeft onder de Companie, aan zijnen vriend den Heer van Joen Opperkoopman, woonachtig op het kantor Pamekassan in de Oost. Niets verder, dan dat ik zeer getroffen was bij de ontvangst van UEDs. brief. Ik had op uwen voorigen den zoo veelsten van dit jaar aan UED. een antwoordschrijven laten afgaan. Ook heb ik eene bezending van UED. ontvangen, bestaande in twaalf manden Bangbanganvisch, voor dewelke ik UED. nogmalen mijn' dank betuige.

Geschreven den ..... in 't Jaar.

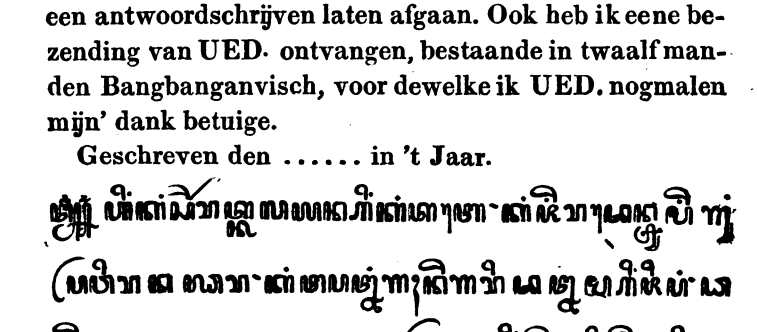

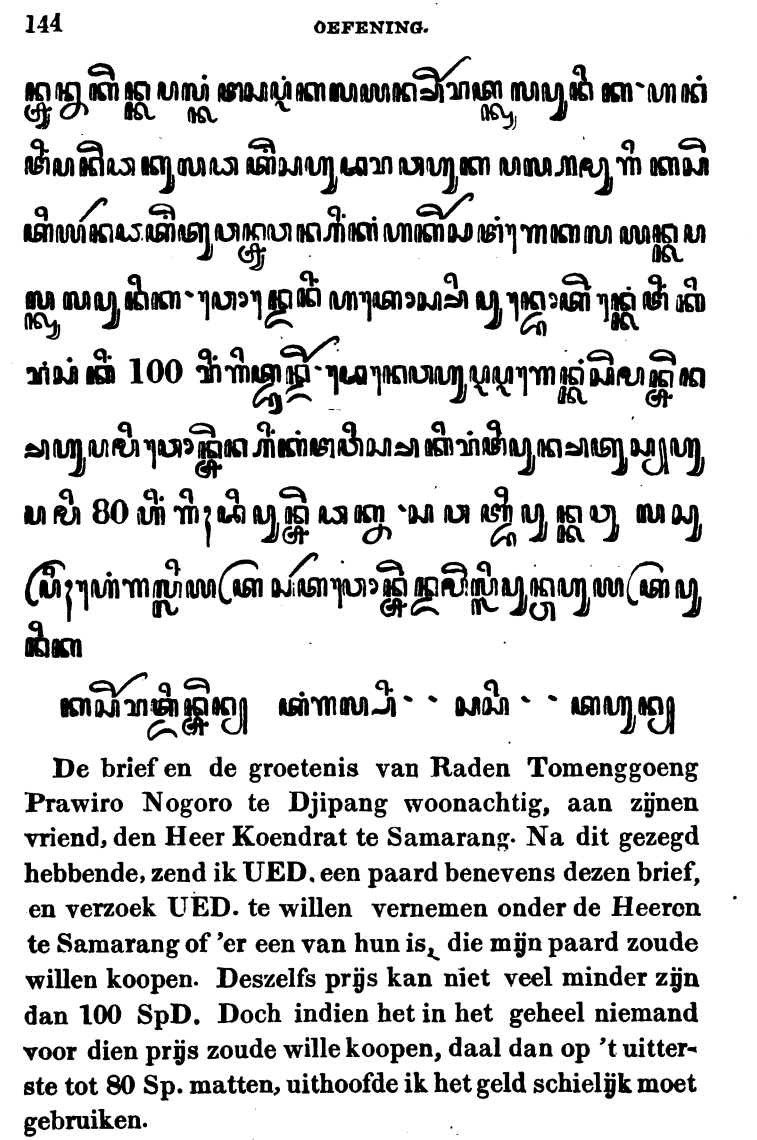

De brief en de groetenis van Raden Tomenggoeng Prawiro Nogoro te Djipang woonachtig, aan zijnen vriend, den Heer Koendrat te Samarang. Na dit gezegd hebbende, zend ik UED. een paard benevens dezen brief, en verzoek UED. te willen vernemen onder de Heeren te Samarang of 'er een van hun is, die mijn paard zoude willen koopen. Deszelfs prijs kan niet veel minder zijn dan 100 SpD. Doch indien het in het geheel niemand voor dien prijs zoude wille koopen, daal dan op 't uitterste tot 80 Sp. matten, uithoofde ik het geld schielijk moet gebruiken.

Geschreven. den .... in 't Jaar.

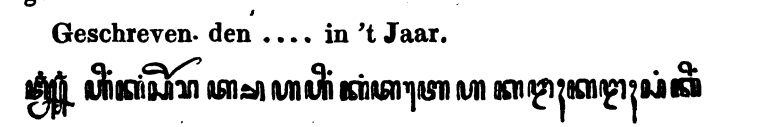

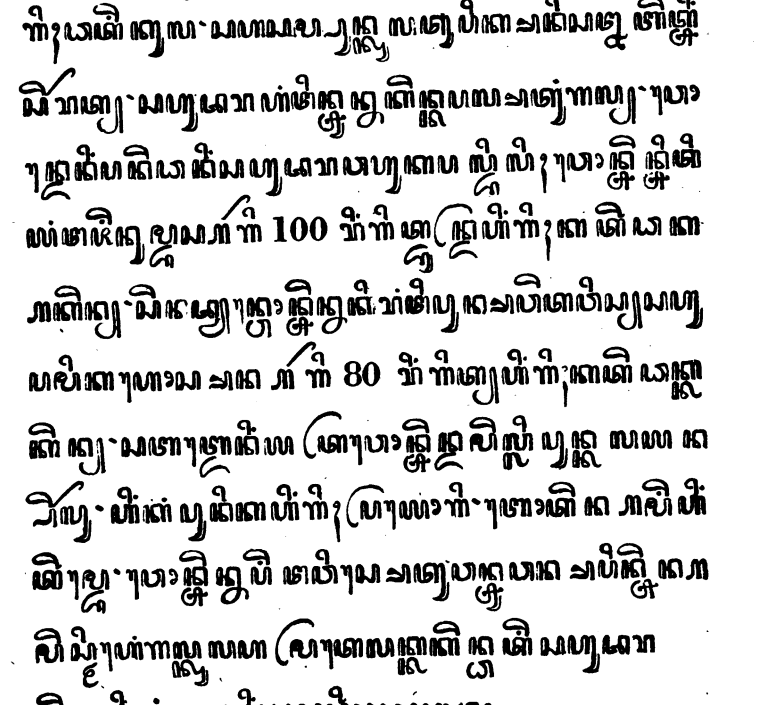

De brief benevens vele groetenissen van Koendrat te Samarang, aan zijnen vriend den Raden Tomenggoeng Prawiro Nogoro te Djipang. Hierna heb ik verder niets te melden, dan dat ik een paard benevens een brief van

Digitized by Google

UED. ontvangen, en bij het lezen van denzelven ontwaard heb, dat UED. mij één paard gezonden heeft met verzoek, om hetzelve voor 100 Sp. D. te verkoopen: en indien er niemand zoo veel geld voor mogt willen betaalen, te dalen op het uitterste tot 80 Sp. D. omdat UED het geld hoog noodig heeft. Dit nu alles is zeer wel. Indien er dan in 't vervolg een onder de heeren mogte zijn, die den bepaalden prijs voor uw paard zoude willen geven, zoo zal ik het UED. ten spoedigste melden.

Samarang den .... in 't Jaar.

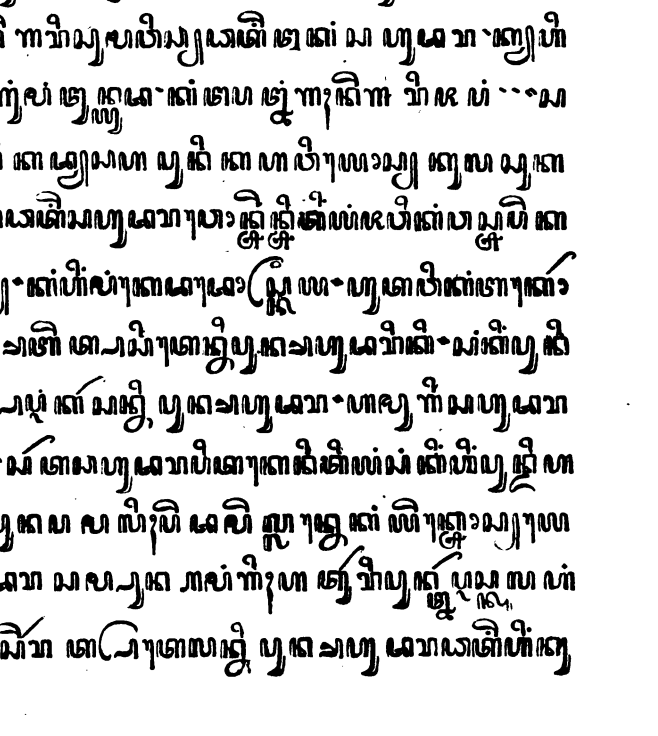

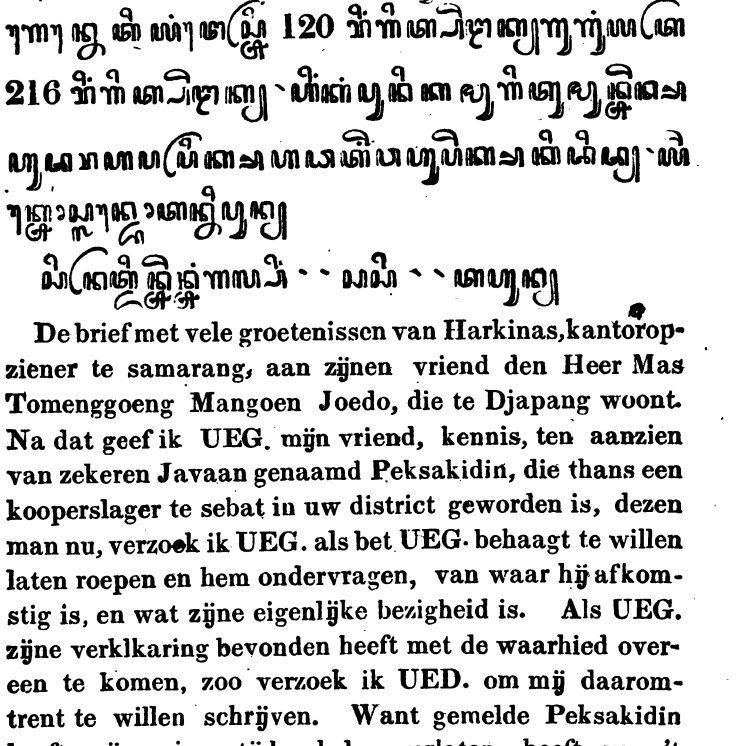

De brief met vele groetenissen van Harkinas, kantoropziener te samarang, aan zijnen vriend den Heer Mas Tomenggoeng Mangoen Joedo, die te Djapang woont. Na dat geef ik UEG. mijn vriend, kennis, ten aanzien van zekeren Javaan genaamd Peksakidin, die thans een kooperslager te sebat in uw district geworden is, dezen man nu, verzoek ik UEG. als bet UEG. behaagt te willen laten roepen en hem ondervragen, van waar hij afkomstig is, en wat zijne eigenlijke bezigheid is. Als UEG. zijne verklkaring bevonden heeft met de waarhied overeen te komen, zoo verzoek ik UED. om mij daaromtrent te willen schrijven. Want gemelde Peksakidin heeft mij eenigen tijd geleden verlaten, heeft van 't mijne drie Tahil gouds, dat nog onverwerkt was mede genomen ter waarde van 96 Sp. Daalers. Boven dat heeft hij nog 120 zilvere matten gestolen, die ik hem gegeven had om goud voor vrouwen-ciéraad 'ermede te

Digitized by Google

koopen: zoodat de geheele som, die hij mij ontvreemd heeft, bedraagt 216 Sp. D. Mogt UEG. nu waarde vriend, de goedheid hebben, om ten eersten te onderzoeken, of de gedachte kooperslager wezenlijk dezelfde Peksakidin is of niet.

Geschreven den .... in t Jaar.

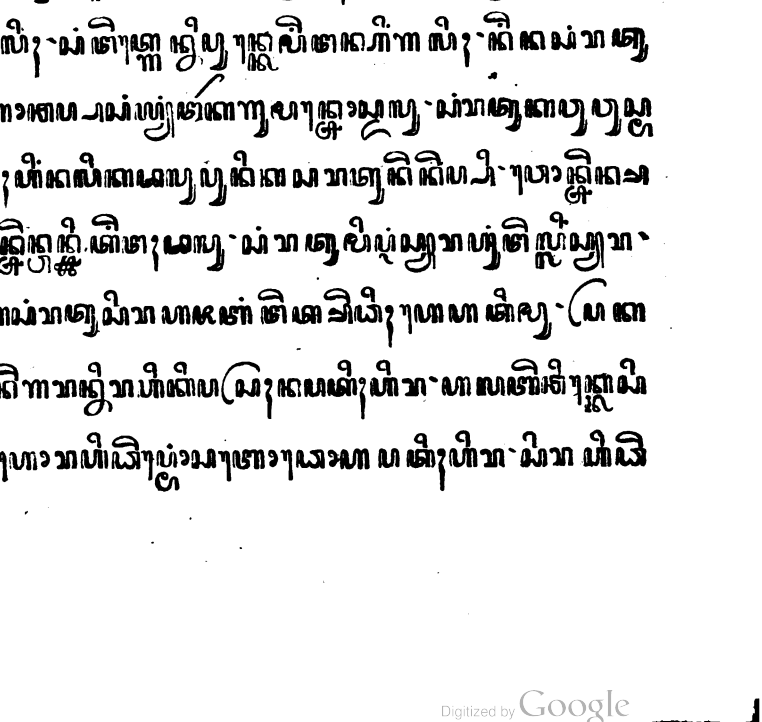

Digitized by Google

Een verhaal van het Rijk Padjadjaran. Dat land was eens bezocht met eene pestziekte, zoodat de menschen des morgens ziek wordende des avonds stierveu, of des avonds ziek wordende des morgens stierven; en er stierven dus zeer veel menschen. Er staat vermeld, dat de Koning toen zeer bedroefd was, over het verlies van zoo velen zijner onderdanen, en grootelijks bekommerd om een middel ter verdrijving dier pestziekte van zijn land

Digitized by Google

te vinden. Voorts wordt er verhaald, dat toen de zon eens ondergegaan was en de Koning nog's nachts in stilte over de zaak nadacht, hoorde hij omtrent middernacht, eene stem, die dus sprak: "O, Koning! zijt niet alte bedroefd in uw gemoed omtrent den toestand van uw Rijk; overlaat de geheele zaak uwen Minister. Trek u der zaak niets aan, want hoe zoude hij onkundig in het beschikken van die zaken zijn, slechts de welvaart gaat u aan." Deze stem gehoord hebbende, riep de koning des morgens een van zijne Pagies en zeide: Ga gij tot den Minister en roep hem hier; want ik wil met hem over de belangens des Rijks spreken. De Pagie ging haastelijk naar het paleis van den Minister. Daar aangekomen zijnde en den Minister ontmoet hebbende, opende hij zijnen last aan hem zeggende: De Koning ontbiedt U Excellentie tot hem. zijn Majesteit wenscht met u over den deerelijken toestand des Rijks te raadplegen. Oogenblikkelijk volgde de Minister de order, en den koning ontmoet hebbende, zeide hij tot den Minister: Zijt gij in staat om een middel te vinden tot genezing van de tegenwoordige ziekte in het land? De Minister antwoordde den koning: Ik gevoel mij daartoe niet in staat. De koning hernam zeggende: Hoor Minister, in de voor leden nacht eenzaam nadenkende, hoorde ik eene stem zeggen: "O, koning! bezwaar uw gemoed niet ten aanzien van den ongelukkigen toestand van uw Rijk; overlaat de zaak zoo als zij is, goed of kwaad aan uwen Minister, gij moet alleen van welvaart weten. Hoe zoude uw minister daarvan onkundig zijn? Daarom draag ik u nu de belangens des Rijks op, zoo als zijn goed of kwaad. Of gij onkundig zijt dezelve wel te beschikken, gaat mij verder niet aan. Terstond verliet de minister den Koning, en te huis komende, zeide hij tot zijne vrouw: Vrouw steek stroo in den brand, om'er aschwater van

Digitized by Google

te maken. Daarop hernam de vrouw: Mijn heer, voor wat zal dat aschwater dienen? Hij antwoordde: vrouw, weet dat de koning mij gelast heeft, om een Geneesmiddel tegen de pest uit te vinden, en daarom zal ik mij zelve benevens u begraven. Voorts kleedde zich de Minister in witte kleederen; de onder kleederen, kabaja, buikband en hoofddoek alles was wit. De vrouw kleedde zich insgelijks geheel in 't wit. Daarop riep hij zijne bediendens tot zich zeggende: nu mijne dienaars, ik en mijne vrouw gaan ons zelve begraven; als wij veertig dagen in het graf zullen geweest zijn, graaft ons dan op. Wanneer de Minister veertig dagen in het graf geweest was, groeven hem zijne bediendens op, en ziet! hij en zijne vrouw waren in kanons veranderd. Dit nu werd haastelijk den koning berigt, dat de minister en zijne vrouw kanons geworden waren, die dan zijne soldaten zond, om die kanons optehalen, maar zij waren niet in staat zulks te doen. Verder wordt verhaald, dat de koning eene stem des nachts hoorde zeggen: Het volk van het geheele land te zamen, is niet in staat, om deze kanons op te halen, maar gij alleen kunt zulks doen. Zoodra het dag was, begaf zich de koning naar het graf om de kanons uit den kuil op te halen, en dezelve beiden te gelijk in eens daaruit geligt hebbende, zag men hem de beide kanons in de handen houden.

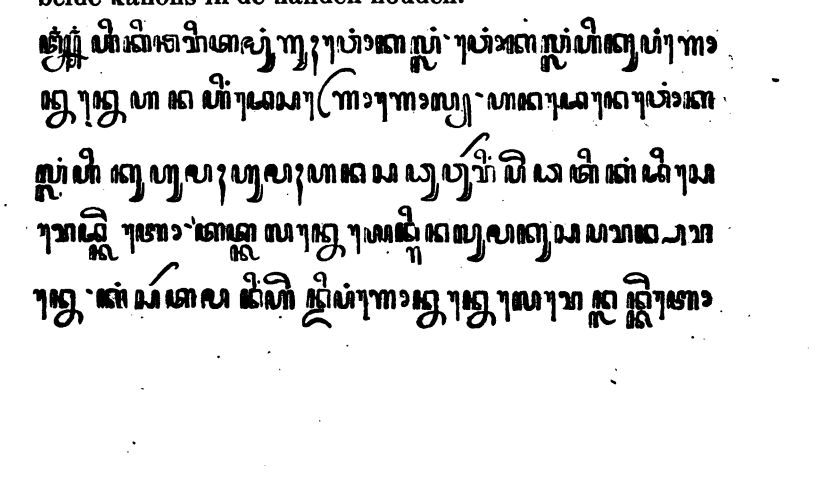

Digitized by Google

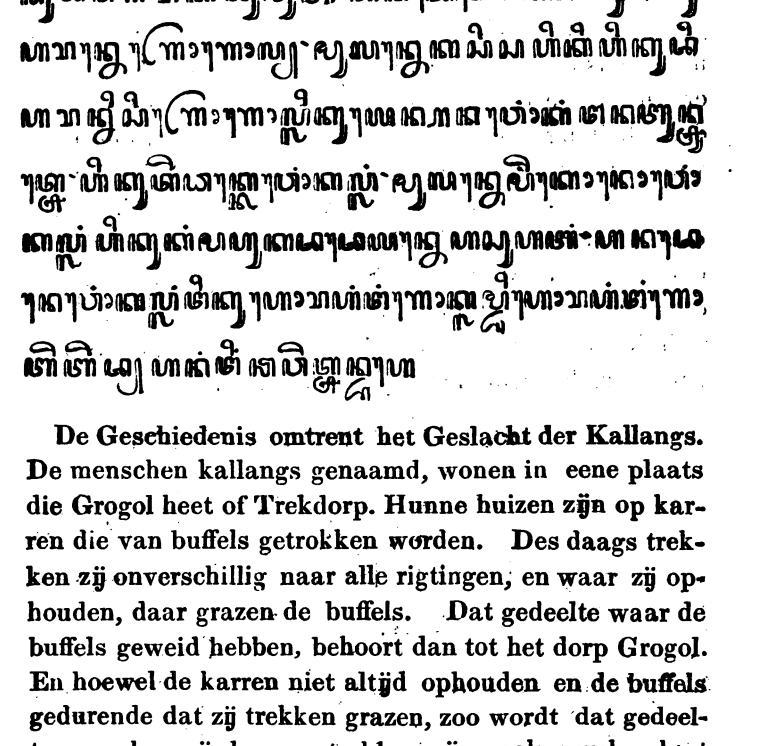

De Geschiedenis omtrent het Geslacht der Kallangs. De menschen kallangs genaamd, wonen in eene plaats die Grogol heet of Trekdorp. Hunne huizen zijn op karren die van buffels getrokken worden. Des daags trekken zij onverschillig naar alle rigtingen, en waar zij ophouden, daar grazen de buffels. Dat gedeelte waar de buffels geweid hebben, behoort dan tot het dorp Grogol. En hoewel de karren niet altijd ophouden en de buffels gedurende dat zij trekken grazen, zoo wordt dat gedeelte waardoor zij heen getrokken zijn, ook gerekend tot Grogol te behoren ; om die rede is het district van een Trekdorp zoo uitgestrekt. Zoodra het avond is, houden zij met hunne karren stil, en zoodra het dag is trekken zij weder op naar 't Zuiden en Westen van Grogol. Als de grogol of Trekdorp groot is, wordt er opgehouden

Digitized by Google

zoolang de buffels eten : maar als het klein is eten de buffels terwijl zij trekken. In het Mataramsch gebied, is zulk een Trekdorp, in het Kaliwoengsche is er ook een, en over het algemeen is elk dorp dat uit kallangs bestaat een Trekdrop. Doch tegenwoordig trekt noch dat in het Mataramsche, noch dat in het Kaliwoengsche rond. De reden waarom de dorpen der kallangs Grogols genaamd worden, is deze: ten tijde toen de Sultan van Demak, eens eenen Tijger in 't bosch wilde vangen, werd er eene groote heining rondom een stuk woetijn gemaakt, deze heining nu werd grogol genoemd ; om die rede wordt thans nog dat gedeelte van eene woestijn 'twelk van kallangs bewoond wordt Grogol genaamd. Als er iemand een staart heeft, die behoort tot het geslacht der kallangs. Want de kallangs zijn een soort menschen afstammende van een roden hond. Voorts kleeden zich de kallangs niet op de Javaansche wijze, maar omwinden zich slechts met een stuk linnen.

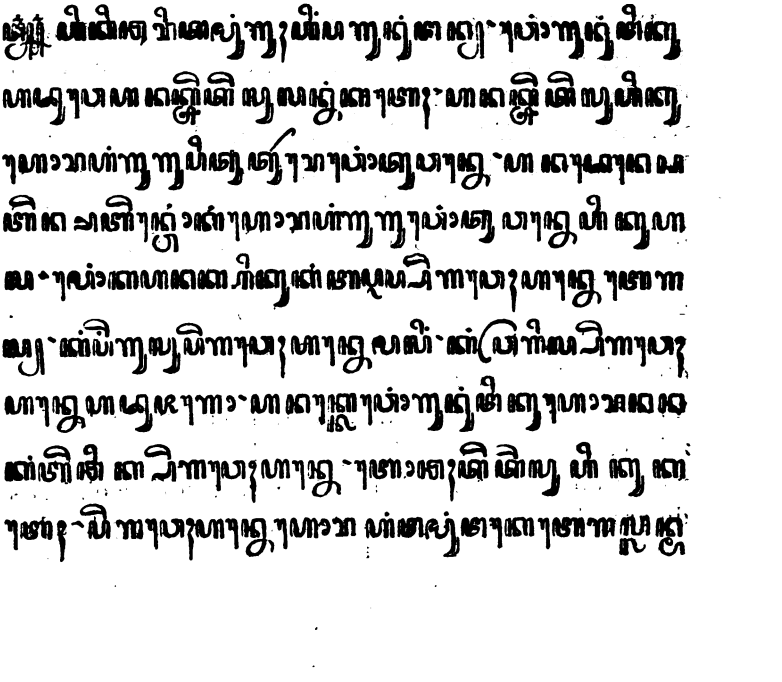

Digitized by Google

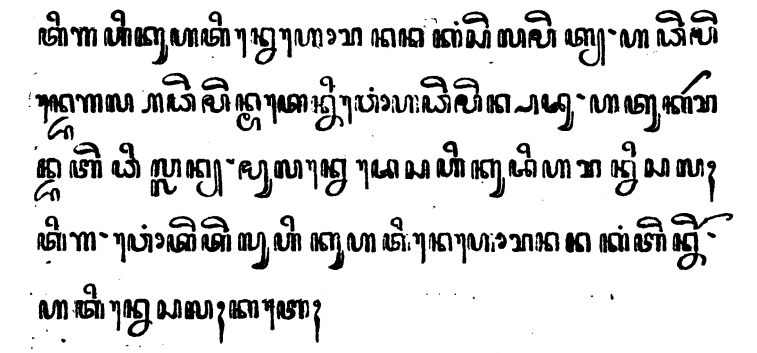

Een Verhaal omtrent de bergbewoners. Er was een bergbewoner die had drie zoons. Dezelve waren ongehoorzaam jegens de vermaningen hunner ouders. En een ieder, die de ouders niet gehoorzaam is, is een slecht mensch. Van de drie zoons zoo even vermeld, was de oudste een straatrover, de middelste een dief, en de jongste een haanevechter; ja, deze drie menschen deden gantsch niets goeds. Zij deden niets dan spelen, straatroven, stelen, haanevechten, moorden, benijden en kraakelen. Het was overal ruchtbaar, dat deze man drie zulke slechte zoons had, en daarom werd de plaats waar hij woonde, Salatiga genaamd, dat is: alle drie slecht. Zelfs nu nog zijn de bewoners van salatiga zulke slechte menschen, die alleen vermaak hebben in roven, moorden, vechten en schieten. Dit is nu de rede waar-

Digitized by Google

om die plaats salatiga genaamd is, om dat het hart van die drie menschen geheel bedorven was.

[illegible]

Digitized by Google

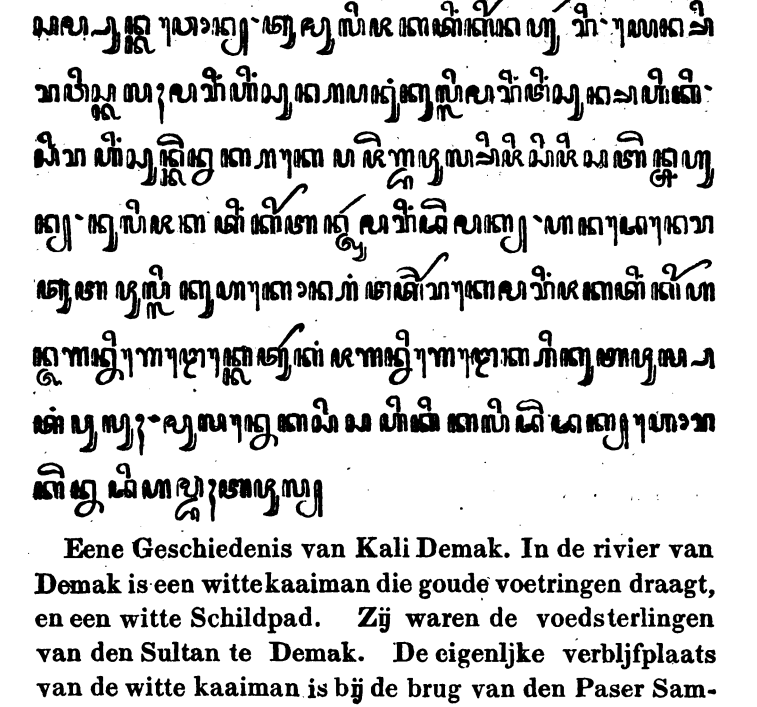

Eene Geschiedenis van Kali Demak. In de rivier van Demak is een witte kaaiman die goude voetringen draagt, en een witte Schildpad. Zij waren de voedsterlingen van den Sultan te Demak. De eigenlijke verbljfplaats van de witte kaaiman is bij de brug van den Paser Sampangan. In deze rivier kan zich geen ander kaaiman ophouden dan alleen deze witte. Maar als 'er een kaaiman uit de zee in de rivier komt naar boven zwemmen tot aan Sampangan, en indien hij zich zoude willen verzetten, zoo wordt hij van den witten kaaiman gebeten. Maar eens des jaars mogen zij in die rivier naar boven

Digitized by Google

komen. De rede dat zij slechts eens des jaars mogen opkomen is deze: ten tijde toen Djokotingkir uit de boven landen afkwam willende den Sultan van Demak ontmoeten, zoo was zijn uitzet op deze reis een houtvlot. Op de plaats komende, het zonnediep genaamd, konde dat vlot niet vooruitgaan, maar bewoog slechts heen en weder, wordende van kaaimans aangevallen. Terstond sprong Djokotingkir in de rivier, en begon tegen de kaaimans te slaan. De kleine kaaimans over wonnen zijnde, kwam de minister van den koning der kaaimans te voorschijn, ook deze werd overwonnen. Daarna kwam de Koning zelve, ook hij werd spoedig ten ondergebragt. Daarop werd Djokotingkir in het paleis van den kaaiman koning genoodigd, en daar gekomen zijnde, zeide de koning tot hem: Ik ben overwonnen. Djokotingkir hernam: als gij overwonnen zijt, zoo zijt mij onderworpen. En gij moet mij van nu af van ieder kaaiman een jaarlijkschen tol betalen. Daarop zette Djokotingkir zijne reis voort naar Demak. De koning der kaaimans gaf bevel, dat veertig van zijne onderhorige Djokotingkir zouden geleiden en zijn vlot bewaken. Van wege die overwinning mag zich tot heden geen kaaiman in de Demaksche rivier ophouden.

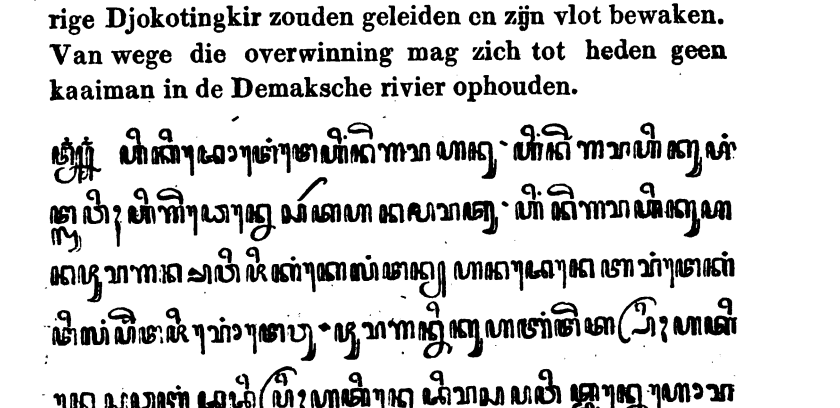

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

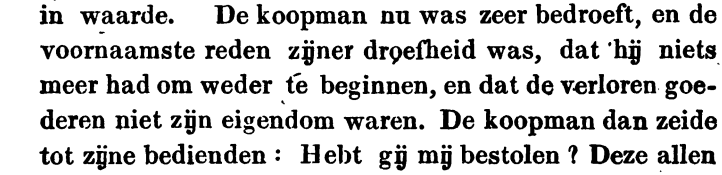

Eene gebeurtenis voorgevallen in zeker land. Dat land was groot en des Konings naam vermaard. Er was een koopman in dat land, die zwaar bestolen werd. De goederen die weggeraakt waren, bedroegen 2000 daalers in waarde. De koopman nu was zeer bedroeft, en de voornaamste reden zijner droefheid was, dat hij niets meer had om weder te beginnen, en dat de verloren goederen niet zijn eigendom waren. De koopman dan zeide tot zijne bedienden: Hebt gij mij bestolen? Deze allen ontkenden, zeggende: "wij hebben u niets geftolen." Daarop begaf zich de koopman tot den koning. Toen de koning hem zag zeide hij tot hem: Ei! koopman waarom komt gij tot mij, wat is uwe begeerte? De koopman hernam haastelijk: De oorzaak, wooróm ik zoo vroeg voor Uwe Majesteit kom, is, dat ik in de voorleeden nacht zwaar bestolen ben. De waarde der weggeraakte goederen bedraagt 2000 daalers. Hoe zoude dit Uwe Majesteit kunnen onbekend blijven? Mijn nederig verzoek aan Uwe Majesteit is, om de gestolen goederen te willen laten opsporen. De koning dit horende, speet het hem zeer. De koopman voegde erbij: die het gestolen goed vindt of ontdekt, dien geef ik de helft 'ervan. Terwijl de koopman dus sprak, was er een oude lamme bedelaar buiten de poort, die de belofte des koopmans horende, zich oogenblikkelijk van daar omtrent een mijl verre, van de stad begaf, waar hij ging liggen en zich toedekte met droog gras. De koning zelve ging naderhand binnen in zijn paleis en at niets wegens droefheid. En de koopman keerde naar zijne woning terug. Om-

Digitized by Google

trent twee maanden daarna gebeurde het, dat er drie wijze menschen nabij de plaats kwamen waar de arme lamme bedelaar lag. Deze drie nu begonnen een onderling gesprek, waarin de eene tot den anderen zeide: Hoe groot schijnt u wel dit land te zijn? De andere antwoordde: de breedte van dit land schijnt mij slechts zoo groot te zijn als een Gandoe.* En die gevraagt had zeide, dat lijkend'er niets na. Daarop vroeg hij den tweden: Hoe groot schijnt u wel dit land te zijn? Waarop die hernam: dit land schijnt mij zoo groot te zijn als een Okkernoot. Daarna zeide hij die gevraagt had, ook gij weet er niets van, en daar bij voegende: Mij komt dit land slechts voor zoo groot te zijn als een Tamarinde pit. Toen de lamme bedelaar dit gesprek gehoord had, stond hij haastelijk op hinkende naar de stad, om tot den koning te gaan. Voor de poort van het paleis gekomen zijnde, melde hij zich bij hem die de wacht voor de poort hield, zeggende: ik verlang den koning mijne opwagting te maken. De wacht antwoordde: zit hier eerst neder, tot ik u bij den Koning heb aangemeld. De bedelaar zeide: ik wil niet voor de poort blijven zitten, ik moet tot den koning spreken, en liep al hinkende regtstreeksch tot den koning. De koning den bedelaar ziende, zeide tot een van zijne pagies: wat is dat voor iemand die daar op het voorplein zit? De pagie hernam: het is een bedelaar. De bedelaar riep hard uit zeggende: ik geef Uwe Majesteit kennis, dat degenen gevonden zijn, die den koopman bestolen hebben; zij zijn drie in getal, en zijn thans nog in het Dorp dus genaamd. De koning hernam zoo! is dat waar? De bedelaar bevestigde zijn gezegde nog eens. De koning gaf onmiddelijk last aan eenige van zijne bediendens: gaat die drie menschen opsporen, vat hen en

* Een soort van platte boon omtrent één duim breed.

Digitized by Google

brengt hen hier. Dezelve gingen nu de paard uit, om de dieven te halen. Het duurde ook niet lang, of zij warén gevonden en gevat; en geen één van hun was weigerachtig om mede te gaan. En niet lang daarna waren zij voor den koning, die hen aldus aansprak: Zijt gij die menschen, die den koopman onlangs bestolen hebben? Zij antwoordden: O, koning! wij zijn geen dieven, noch slechte menschen. De koopman dien de goederen ontstolen waren, kreeg het spoedig te horen, dat zijne dieven gevat waren, en begaf zich onverwijld tot den koning zeggende: Mijn Heer koning, zijn dit de menschen, die mijne goederen gestolen hebben? De koning zeide: zij ontkennen het nog. Wanneer de bedelaar hoorde, dat zij alle drie ontkenden, zoo overtuigde hij hen en sprak: waarom ontkend gij? Is het dan niet waar dat gij gevraagd hebt, hoe groot dit land scheen te zijn? en uw makker antwoordde: het schijnt mij toe zoo groot als eene Gandoe te zijn; en uw ander makker zeide, het ware zoo groot als eene Okkernoot; en gij zelve zeidet: het ware zoo groot als een Tamarinde pit? Wilt gij nu ontkennen dit gezegd te hebben? Nu ieder een, dien dit land zoo groot voorkomt als een Tamarinde Pit, die moet zekerlijk alles weten wat 'erin is, en die alles weet wat in een land is, die moet ook den dief weten, die den koopman bestolen heeft. De wijzen gevoelden de waarheid van deze redenering; temeer daar zij zich niet konden herinneren eenig mench of dezen bedelaar gezien te hebben, terwijl zij dus tot elkander gesproken hadden. De wijzen zeiden daarop tot den koning: weet, de eigen broeder des koopmans is de dief, eisch slechts de verloren goederen van hem. En dit gezegd hebbende, verdweenen zij. De koning zeide dan daarop tot den broeder des koopmans: beken gij; idien

Digitized by Google

gij niet bekent, laat ik u den hals afsnijden; want niemand anders als gij heeft de goederen uwes broeders gestolen. Die man werd nu grootelijks velegen, en zoude gaarne ontkend hebben, maar de vrees voor den dood hield hem ervan te rug, en zoude hebben willen bekennen, maar hij was voor zijnen broeder beschaamd. Ten laatste beleed hij de daad, en sprak tot den koning: ja ik heb mijns broeders goederen gestolen. Aanstonds werden de goederen uit het huis van den dief gehaald en voor den koning gebragt; en de Koning bevond na onderzoek derzelver waarde te zijn 2000 daalders. Nu ontving de koopman 1000 ervan aan waarde, en den bedelaar werd de andere helft gegeven. De bedelaar nu rijk zijnde, begaf zich spoedig naar huis al hinkende en zeer blijde. Hij bouwde kort daarop een huis, trouwde eene vrouw en schafte zich een paard aan, op het welk hij alle namiddagen op de parade plaats kwam en zich vermaakte. De koopman begaf zich ook naar zijne woning.

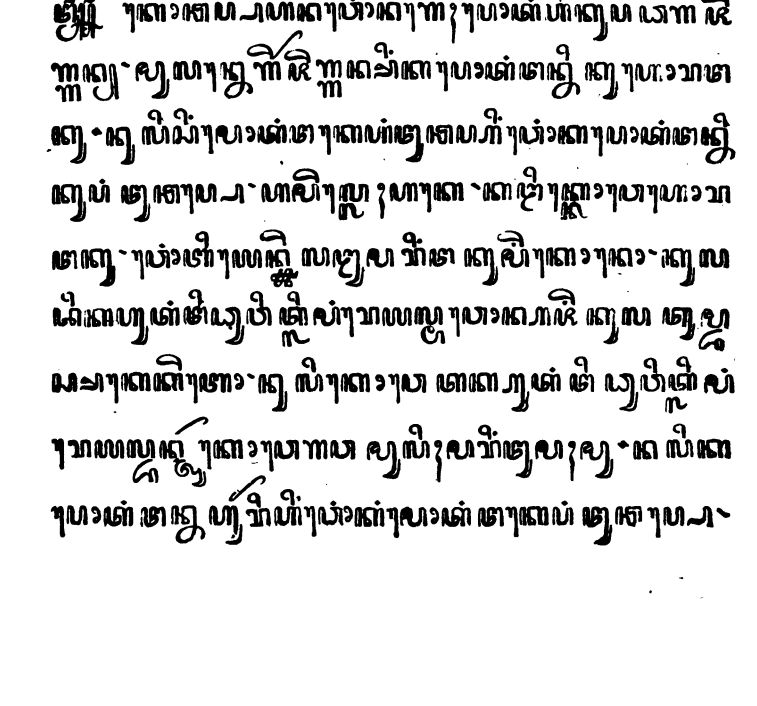

Digitized by Google

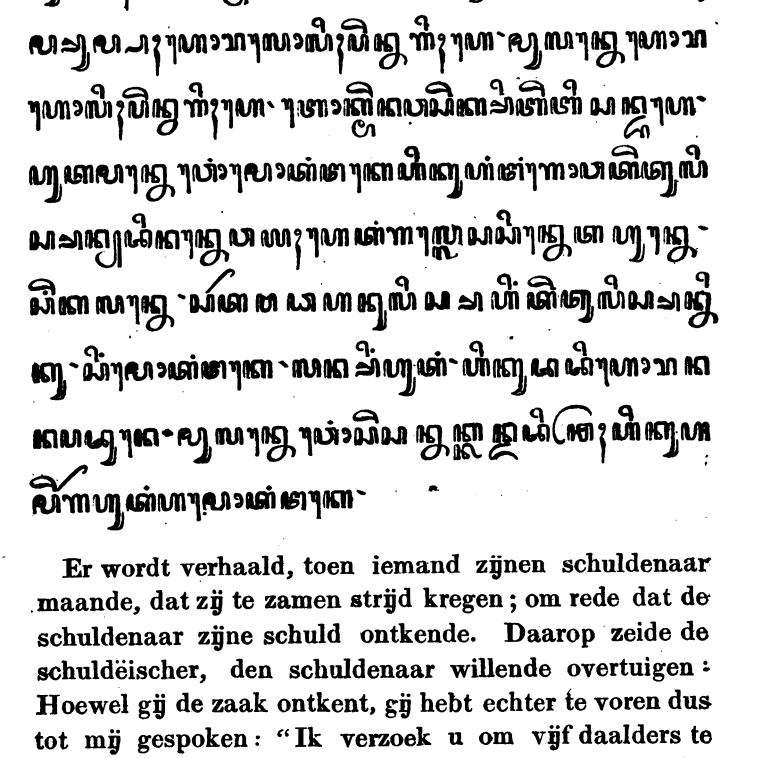

Er wordt verhaald, toen iemand zijnen schuldenaar maande, dat zij te zamen strijd kregen; om rede dat de schuldenaar zijne schuld ontkende. Daarop zeide de schuldëischer, den schuldenaar willende overtuigen: Hoewel gij de zaak ontkent, gij hebt echter te voren dus tot mij gespoken: "Ik verzoek u om vijf daalders te leen, ik wensch één buffel te kopen." En toen ik u die vijf daalders geleend had, zoo gingt gij 'ermede naar huis. De schuldenaar hernam: Ik kan mij niet herinneren, dat ik u iets schuldig ben, ook weet ik niet of het zilver-

of kopergeld was, dat ik van u zoude ontvangen hebben. Daarna ging de schuldëischer tot den Regter en zeide: Heer Regter, ik heb aan Singo vijf daalders geleend, en nu ik hem 'erom maan, ontkent hij de schuld, en zegt dus tot mij: "ik weet niet, dat ik u iets schuldig ben, ook weet ik niet wat soort van geld ik van u zoude ontvang hebben." De Regter zeide dan tot den bode: Ga, roep dien man hier. De bode ging oogenblikkelijk en haalde den schuldenaar voor den Regter. De Regter zeide tot hem: Singo zijt gij dezen man vijf daalders schuldig, betaal hem nu. Hij antwoordde den Regter: ik ben dezen man niets schuldig, ook is er geen bewijs, dat ik ooit van hem geleend heb. De Regter zeide tot den schuldëischer: hebt gij een bewijs van dien man? Hij antwoordde, ik heb er geen. De Regter vroeg verder: toen gij hem dat geld leendet, was er dan niemand getu ge van? Hij zeide neen, er is geen getuige. Waarop de Regter hernam: dus kan aan uwen eisch niet voldaan worden, om dat er geen bewijs is, dat hij u schuldig is: 'er zoude nog aan kunnen voldaan worden, al was 'er geen schriftelijk bewijs, als er maar een getuige was. Echter zoude dit nog niet kunnen geschieden, indien de getuige eene vrouw ware, of een kind, of een blinde, of een doove, of de echtgenoot of kind, alle deze kunnen geene geldende getuigen zijn. Voorts zijn er vier omstandigheden, die bij een voldoende getuige in aanmerking komen; de eerste is, dat hij een ambtenaar zij, de 2)dat hij de hoofd priester in het district zij, de 3d dat hij een opregt man zij, de 4) dat hij een man van goed gedrag zij. Voorts als iemand, die ter leen geeft een' getuige heeft, hoewel er geen schriftelijk bewijs is, en de schuldenaar de schuld mogt ontkennen; als er één van de straks opgenoemde getuigen is en de schuldëischer,

Digitized by Google

en hun getuigenis met eenen eed bevestigen, zoo wint hij zijnen eisch; maar indien zij mogten weigeren eenen eed te doen, zoo verliest het de schuldëischer, omdat de getuige slechts kan omgekocht zijn. Een schriftelijk bewijs van schuld, zal het voldoenend zijn, moet in zich behelzen den dag der maand, den naam van het jaar, het Jaargetal en van den crediteur en den schuldenaar onder teekend zijn. Als dit het geval is, zoo ontstaat er geen twist. Anders geeft het leenen tuschen vrienden slechts aanleiding tot verwijdering.

Eenige leeren uit de Natnur ontleend,

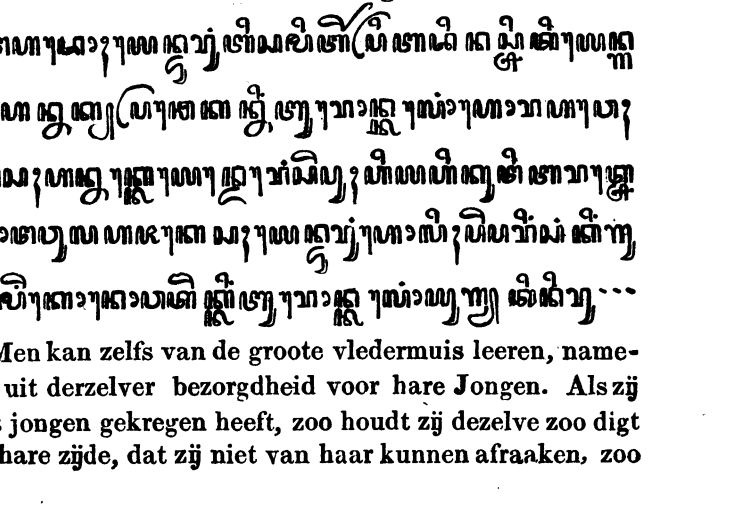

Men kan zelfs van de groote vledermuis leeren, namelijk uit derzelver bezorgdheid voor hare Jongen. Als zij pas jongen gekregen heeft, zoo houdt zij dezelve zoo digt bij hare zijde, dat zij niet van haar kunnen afraaken, zoo

Digitized by Google

lang zij nog niet vliegen kunnen. De bezorgdheid dier Vledermuis, dat zij de Jongen uiet van hare zijde laat gaan, indien die nog niet oud genoeg zijn, kan hun zoo verre tot voorbeeld ter nàvolging dienen, die in den dienstbaren staat zijn, dat zij hunnen Heer niet moeten verlaten als zij deszelfs toestemming en beloning nog niet ontvangen hebben.

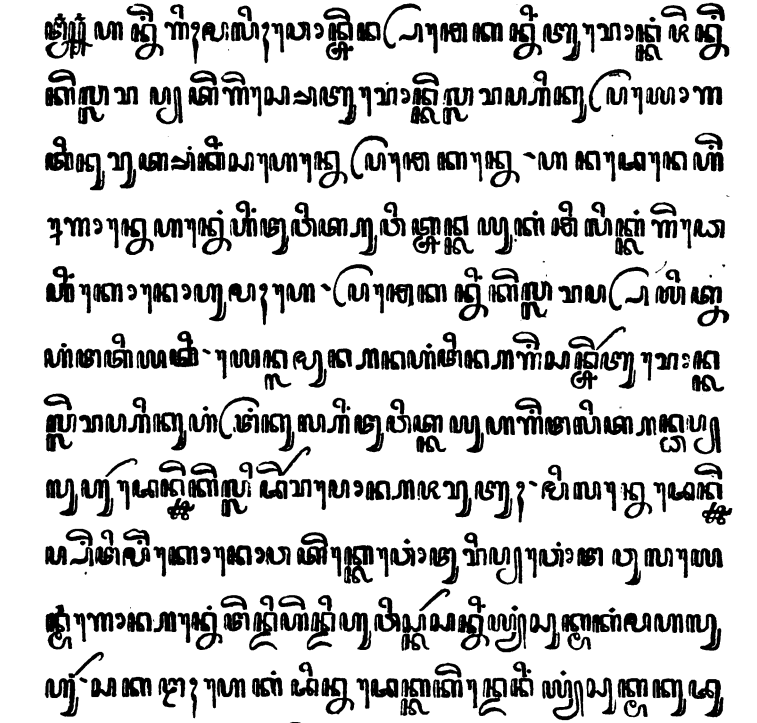

Er is weder eene toepasselijke leering afteleiden van den vliegenden Hagedis, dat is: het goede van dien hagedis waardig ter navolging voortestellen. Deze hagedis woont overal waar groot een kleingeboomte is. De nuttige leering van dien hagedis is deszelfs voorzigtigheid en bezorgdheid. Als de wind sterk waait, hecht zich deze hagedis in alle haast aan een boom, klein of groot, laag of hoog vat hij, ten einde hij niet mogt op den grond vallen. Dit is de wijze van iemand die als onderdaan in eene plaats leeft. Waar hij dan ook mogt wonen, die plaats is hem van den Allerhoogsten aangewezen. Alles wat God geschapen heeft, heeft hij bevolen om tusschen het goede en het kwaade te onderscheiden zoo als het alles in waarheid bestaat. Alle schepselen in de wereld, zijn van dien Heer den Geest die lang vóór het begin van het wereldäl bestond; derhalve moet gij dien Heer vrezen, die de oorsprong van alle dingen is.

Digitized by Google

Digitized by Google

Wederom kan eene gelijkenis van den loop des waters ontleend worden. Want de aard des waters is uittermate goed en nuttig en wel naar den wil van God, die de oorsprong daarvan is, die bevolen heeft, dat het water bestaan zoude. Het water heeft eene groote nuttigheid, en deszelfs beteekenis en namen zijn menigvuldig, omdat het dient tot het onderhoud van alle levende schepselen. De namen van ouds aan het water gegeven zijn: Banjoe, Tojo, Hongo, Tirto, Tjahe, Warih en Warsan. Het water genaamd Tojo is eigenlijk hetgeen 't welk uit een' middelmatigen berg voortvloeit. Het water Tirto Boelajat genaamd, is hetgeen dat aan den voet van een' grooten berg opwelt; Tjahe het geen, dat aan den voet van iederen berg ontspringt. Warih djernih is het helder water voortvloeijende uit het midden van een' berg. Warsan wendran is regenwater nedervallende uit eene donderbui. Man kan insgelijk eene duiding geven aan het water, hoe hetzelve uit de aarde ontspringt, eene rivier maakt, onafgebroken vloeit, ook kan opdrogen, of eene overstroming veroorzaken. Ontspruitende uit een' berg en eene beek vormende, loopt het onafgebroken dag en nacht in dezelve tot in de Zee, aldaar zich vermengende met het overige zeewater tot het niet meer te onderscheiden is. Nu de kennis van een zeer goed mensch, is gelijk aan helder water. De helderheid van 't water is gelijk aan de waarheid der bepalingen van den Godsdienst, volgens het welbehagen van den Heer, den Geest, die de Oorsprong van het heeläl is.

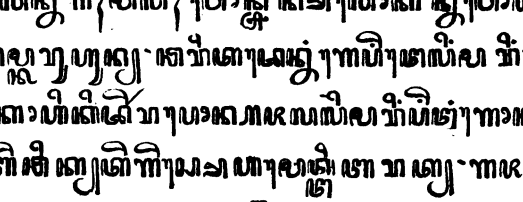

Digitized by Google

Digitized by Google

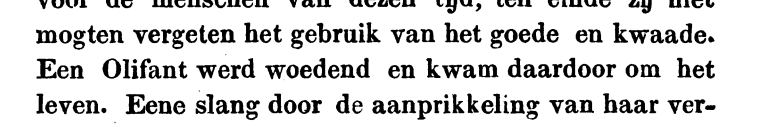

Dit is weder eene Leerijk verhaal of voorbeeld uit de vroegere tijden. Een verhaal tot leerzame herinnering voor de menschen van dezen tijd, ten einde zij niet mogten vergeten het gebruik van het goede en kwaade. Een Olifant werd woedend en kwam daardoor om het leven. Eene slang door de aanprikkeling van haar vergift kwam ook om; een hartebeest kwam door dezelfs blijdschap om, en een mensch door zijne onmatige begerelijkheid, De zaak is deze: een Olifant woedend zijnde, liep naar de woestijn in het bosch van Madjapahit genaamd Gnableg. Deze Olifant in het bosch heen en weder loopende, trapte op eene giftige slang, deze beet hem in den voet, waarvan hij oogenblikkelijk stierf, en vallende, viel hij op de slang, die door de zwaarte des Olifants dood gedrukt werd, en dus waren zij beide dood. Een Hartebeest naderende zag, dat de slang en de Olifant dood waren, sprong, uitgelaten van blijdschap, op den dooden olifant, en de doode slang, en op dezelve vrolijk rond springende, raakte het de punt van de tanden des olifants en tevens de scherpe tanden van de slang, waarop het hartebeest omiddelijk dood nederviel: dus waren zij alle drie dood in dezelfde plaats. Daarop naderde de man, die door zijne begeerlijkheid omkwam, dezelve den dooden Olifant, de doode slang en het hartebeest ziende, sneed met blijdschap den kop des olifants af wegens het ijvoor, en om het vleesch van het hartebeest te hebben, nam hij het geheel benevens den kop van den olifant op zijne schouders. Hoewel nu die last te zwaar was, wilde hij zich toch tot het dragen daarvan

Digitized by Google

dwingen, maar hij viel en raakte in de slagtanden van de slang en stierf aanstonds. Dus lagen sij alle vier gezamentlijk dood op eene plaats.

FINIS.

Digitized by Google

De voornaamste drukfouten.

Bladz.	4 Regel.	1 lees voor-gelijk in't-gelijk *j* in't
- - - 6 -	- 6	njo - - - ngo
- - - 8 -	- 5	ne - - - en
- - - 23 -	- 26	[illegible] [illegible]
- - - 32 -	- 26	[illegible] [illegible]
- - - 33 -	- 2	[illegible] [illegible]
- - - 35 -	- 9	[illegible] [illegible]
- - - 36 -	- 1	[illegible] [illegible]
- - - 37 -	- 2	derdig - - dertig
- - - 43 -	- 14	vóór - - - voor
- - - 45 -	- 12	[illegible] [illegible]
- - - 46 -	- 6	[illegible] [illegible]
- - - 47 -	- 2	[illegible] [illegible]
- - - 47 -	- 4	[illegible] [illegible]
- - - 48 -	- 4	och - - - noch
- - - 52 -	- 11	[illegible] [illegible]
- - - 62 -	- 23	[illegible] [illegible]
- - - 65 -	- 4	[illegible] [illegible]
- - - 85 -	- 5	[illegible] [illegible]
- - - 100 -	- 9	[illegible] [illegible]
- - - 104 -	- 2	[illegible] [illegible]

Digitized by Google

-	132	-	14	[illegible]	[illegible]
-	134	-	2	naar - - - -	van
-	137	-	12	[illegible]	[illegible]
-	149	-	1	[illegible]	[illegible]
-	150	-	16	[illegible]	[illegible]
-	158	-	19	[illegible]	[illegible]
-	166	-	4	[illegible]	[illegible]
-	178	-	14	[illegible]	[illegible]
-	181	-	1	[illegible]	[illegible]
-	181	-	3	eene - - - -	een
-	181	-	14	giftige - - -	vergiftige

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google